T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

1990 SONRASI TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA ÇELEBİOĞLU

İSTANBUL 2005

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

1990 SONRASI TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA ÇELEBİOĞLU

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA

İSTANBUL 2005

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Tuğba Çelebioğlu "1990 sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Yrd.Doç.Dr. Ali Karaca Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Ufuk Gülsoy Marmara	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...27../.09../ 2005 tarih ve 11-16... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

T.C.

Prof.Dr. İrfan GÜNEY
Müdür V.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **I**

KISALTMALAR **III**

ÖZ **IV**

ABSTRACT **VI**

GİRİŞ **VII**

1.Kafkasya İle Gürcistan'ın Coğrafi ve Etnik Yapısı VII

2. Uzak Tarihinde Gürcistan XI

3.Gürcistan'da Osmanlı Hakimiyeti XIII

4.Rusya'nın Kafkasya'ya Yerleşmesi XX

BİRİNCİ BÖLÜM

1918-1921 GEÇİCİ BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ İLE SOVYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

1.1.Rus İhtilali Sonrası Bağımsızlığa Kadar Türkiye ve Gürcistan 1

1.2. Mondros Sonrası Türkiye'nin Kafkasya Siyasetinde Gürcistan 9

1.3. TBMM Hükümeti Dönemi Kafkasya Siyaseti 16

1.4. Sovyet Yönetiminde Gürcistan 24

1.4.1. Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Türkiye 26

İKİNCİ BÖLÜM

1990 SONRASI TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

2.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması 31

2.2. Gamsakhurdia Dönemi 36

2.3. Şevardnadze Dönemi 40

2.4. Türkiye-Gürcistan Ortak Projeleri 44

2.4.1. KEİB Projesi 44
2.4.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi 46
2.4.3. Doğalgaz Boru Hattı Projeleri 50
2.4.4. Blackseaforce 52
2.4.5. TRACECA (İpekyolu) Projesi 54
2.4.6. Kars-Tiflis Demiryolu Projesi 54

2.5. Gürcistan'ın Etnik Problemleri ve Türkiye 55
2.5.1. Abhazya Özerk Cumhuriyeti 56
2.5.2. Güney Osetya Özerk Bölgesi 64
2.5.3. Acara Özerk Cumhuriyeti 65
2.5.4 Ahıska Türkleri (Mesketler) 67
2.6. Gürcistan'da Kadife Devrim ve Türkiye 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDAKİ İKİLİ İLİŞKİLER

3.1.Türkiye-Gürcistan Ekonomik İlişkileri 72
3.1.1.Türkiye-Gürcistan Arasında Ekonomik İlişkilerde Yaşanan Sorunlar 78
3.2. Türkiye-Gürcistan Arasındaki Kültürel İlişkiler 79
3.2.1. Gürcistan'da ve Anadolu'da Yaşayan Gürcülerde Kültürel Yaşam 79
3.2.2. Türkiye-Gürcistan Arasında Gelişen Kültürel İlişkiler 84
3.3. Türkiye-Gürcistan Askeri İlişkileri 85
SONUÇ **89**
KAYNAKÇA **92**
EKLER **100**

ÖNSÖZ

Çalışmamızın ana başlığı olan 1991'den bugüne Türkiye Gürcistan İlişkileri tez konusu olarak belirlendiğinde henüz Gürcistan'da, özellikle basında benimsenen adıyla, "kadife devrim" gerçekleşmemiş ve bu genç Kafkas devleti uluslar arası platformda bu ölçüde geniş yer almamıştı. Bununla birlikte, çalışma süresince yapılan araştırma ve incelemeler göstermiştir ki, Gürcistan bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından itibaren Türkiye'nin gündeminde, geliştirilen olumlu ilişkilerle daima yer almıştır.

Tezimizin konusu 1990-2005 arasındaki yılları kapsadığından ağırlıklı olarak bu döneme ait süreli yayın taraması yapılmıştır. İki ülke arasında imzalanan anlaşma maddelerine resmi gazeteden ulaşılmış ve önemli görülenler metinde kullanılmıştır. Ayrıca dergi ve bülten taraması yapılırken, Kafkasya'ya dair pek çok süreli yayının olduğu görülmüş, ancak bunlar içerik olarak Abhazlar ya da Çerkezler üzerine olduğundan teze yeteri kadar katkıda bulunamamıştır. Gürcü halkının kültür, sanat ve tarihinden bahseden Türkçe süreli yayın olarak sadece "Çveneburi" dergisine ulaşılabilmektedir.

1990 sonrasında değişen dünya dengeleri ve değişimin odak noktalarından biri olarak Kafkasya coğrafyası üzerine yazılmış akademik çalışmalardan mümkün olduğunca yaralanılmıştır. Daha yakın tarihlerdeki gelişmeler için ise internetten tarama yapılmıştır.

Tez çalışmasının giriş bölümünde Gürcistan'ın bilinen en eski tarihinden başlanarak bağımlı ya da bağımsız olarak geçirdiği dönemler ve son olarak hakimiyeti altında bulunduğu Çarlık Rusyası'nın Bolşevik ihtilaliyle 1917'de yıkılmasına kadarki dönem ele alınmıştır.

Birinci bölümde ihtilal ile Rus hakimiyetinden kurtulan Gürcistan'ın 1921'e kadar süren geçici bağımsızlık dönemi incelenmiştir. Bu dönem Türkiye için, büyük bir imparatorluğun sona erdiği ve yerine Türkiye cumhuriyetinin temellerinin atıldığı Milli Mücadele yıllarıdır. Dönemi aydınlatan Harp tarihi vesikaları ile Cumhuriyet ve Osmanlı arşivleri kullanılmıştır. Ayrıca milli mücadelenin ileri gelenleri tarafından kaleme alınan hatıralardan da yararlanılmıştır. 1921 tarihinde Gürcistan'ın, Sovyet idaresine girmesinden, 1991'de tekrar bağımsız olmasına kadar geçen süre, başlıca bir bölüm olarak düşünülmüş

ancak bu dönemde Türkiye-Gürcistan ilişkilerine dair elde edilen kaynakların yeterli olmadığı kanaatiyle I. Bölüm içinde değerlendirilmiştir. Bu durumda ana etken, elbetteki Gürcistan'ın bağımsız bir devlet statüsünde olmayışıdır. Bu nedenle, Türkiye-Gürcistan ilişkileri zorunlu olarak Türkiye-SSCB ilişkileri üzerinden incelenmiştir. Şüphesiz daha fazla İngilizce kaynağa ve en önemlisi Rus kaynaklarına ulaşılabilmiş olsaydı, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarihi daha iyi anlaşılabilirdi.

Çalışma süresince Ankara'da bulunan, Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Kütüphanesindeki kaynaklar incelenmiştir. Ankara'da yaşanan en büyük hayal kırıklığı ise Gürcistan konsolosluğunda, bu devlete dair tek bir broşür dahi elde edilememesi olmuştur. Bununla birlikte, söz konusu eksiklik İstanbul'daki bir takım Gürcü derneklerinin yardımıyla aşılmaya çalışılmıştır.

Son olarak, bu tezin hazırlanma evresinde bana kütüphanesini açarak,Gürcistan ve Gürcüler üzerine yazılmış bir çok esere ulaşmamı sağlayan Sn. Fevzi Çelebi'ye, çalışmam süresince desteklerini eksik etmeyen aileme ve arkadaşlarıma, ve tabi ki benden yardımlarını hiç esirgemeyerek bu çalışmanın tamamlanmasında büyük paya sahip olan danışman hocam Sn. Yrd. Doç. Dr. Ali Karaca'ya çok teşekkür ederim.

Tuğba Çelebioğlu

Düzce, 2005

KISALTMALAR

a.g.e : Adı Geçen Eser
AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
a.g.m : Adı Geçen Makale
AIOC :Uluslar Arası Petrol Konsorsiyumu
BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu
BM : Birleşmiş Milletler
BTC : Bakü-Tiflis-Ceyhan
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
çev. : Çeviren
DH.İ.UM : Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
drl. : Derleyen
edt. : Editör
hzl. : Hazırlayan
HTVD : Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
s. : Sayfa
syy : Sayfa Yeri Yok
TRACECA : Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (Avrupa, Kafkasya ve Asya Taşımacılık Koridoru)
TTK : Türk Tarih Kurumu

ÖZ

Bugünkü Gürcistan devletini oluşturan Gürcü halkı köklü tarih ve gelenekleri ile bulundukları coğrafyada yüzyıllarca etkin olmuştur. Esas konumuz 1990 sonrası bağımsızlığını kazanan Gürcistan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında gelişen ilişkiler olmakla birlikte, Gürcistan'ın günümüze kadar, bağımlı ya da bağımsız devletler/prenslikler kurarak geçirdiği tarihi süreç de bu çalışmada aktarılmaya çalışılmıştır.

Giriş Bölümünde dünyanın etnik ve kültürel olarak en karmaşık bölgelerinden olan, Kafkasya'nın kısaca tanıtılması ile bu bölgenin yine en karışık ve sorunlu ülkelerinden biri olan Gürcistan'ın coğrafyası, etnik yapısı ve ulaşabildiğimiz en eski tarihi hakkında bilgiler yer almaktadır. Gürcistan da, pek çok diğer Kafkas ülkesi gibi, tarih boyunca çeşitli milletlerin saldırı ve istilalarına uğramıştır. Osmanlıların Gürcistan topraklarına girişi XV. yüzyılda olmuş, bu tarihten itibaren Gürcistan, Osmanlı Devleti ile İran arasında hakimiyet kurma mücadelelerine sahne olmuştur. XIX. yüzyılda ise Rusya Gürcistan'ın tamamına yerleşmiş ve bundan sonra başka hiçbir güç Gürcistan'a hakim olamamıştır. Rusya'daki Çarlık rejiminin yıkılması ile meydana gelen otorite boşluğu ve bu dönemde elde edilen bağımsızlık bile Gürcistan'ın ve diğer Kafkas halklarının özgürlüklerine kavuşmalarına yetmemiş, bağımsızlık dönemi 1918-1921 arasında üç yıl sürebilmiştir.

Çalışmamızın I. Bölümü, ağırlıklı olarak, Rusya'da 1917'de meydana gelen Bolşevik devriminden sonra, Gürcistan'ın 1918 ile 1921 yılları arasındaki geçici bağımsızlık dönemini içermektedir. Bu dönemde Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile birlikte bir federasyon içerisinde yer almış ve bu şekilde Türkiye ile ilişkide bulunmuşsa da, federasyonun ömrü uzun olmamış ve sonunda her bir topluluk kendi bağımsız devletini kurmuştur. Türkiye de bu sırada Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve daha sonraki kurtuluş mücadelesinde doğuda Ermeni ve Gürcülerle savaşılmıştır. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Batum dışındaki Misak-ı milli sınırları gerçekleşmiştir. Ruslar bu kez, çarlık rejimi olarak değil, Bolşevik idaresi ile Kafkaslara yerleşmiş ve buradaki devletleri birer birer kendisine bağlamıştır. Bölümün son kısmında Gürcistan'ın 1921'de başlayan Sovyet idaresindeki durumu anlatılarak, bu dönemde Gürcistan bağımsız hareket edebilen bir devlet olmadığından daha çok Türkiye-SSCB ilişkileri üzerinde durulmuştur. İki ülke arasındaki ilişkileri 1990 yılında Sovyetlerin dağılmasına kadar geçen zaman dilimindeki iniş ve çıkışları, konu dışına çıkmamak amacıyla kısaca anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise öncelikle Sovyetlerin dağılması ve Gürcistan'ın bağımsızlık süreci birlikte ele alınmıştır. Ancak, bu bağımsızlık süreci Gürcistan için pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Etnik sorunlar, iç savaş ve kötüye giden ekonomi genç Gürcistan cumhuriyetinin en önemli sorunları olmuş ve yıllar süren bir iç mücadele başlamıştır. Gürcistan'ın bu iç meselelerine Rusya devletinin müdahalesi de eklenince sorunlar daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır

İşte bu durumdaki Gürcistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında daima olumlu ilişkiler geliştirilmiştir. İki devlet ortak müttefikleri ABD'nin de desteği ile BTC gibi stratejik açıdan önemli projelerin ortaklığında bulunmuşlar, ekonomik ve askeri iş birliğine öncelik vermişlerdir. Türkiye ve Gürcistan arasındaki kültürel, ekonomik ve askeri ilişkiler de üçüncü bölümün konusu olmuştur. Geçen on beş yıl zarfında iki ülkede liderler, hükümetler değişmiş, ancak iki ülkenin birbirlerine yönelik dış politikaları büyük ölçüde aynı kalmıştır.

ABSTRACT

Main Subject of this thesis Georgia, which has become indepandent in 1991 and its relations with its boundry neighbours Turkey. Also Georgias' plays in Caucasia politics interms of Georgias relations with Turkey.

İntroductry part mentions general view of Caucasia, geographical and athnical compenents of Georgia and its history.

The first chapter contains the period between 1918-1921 that is called "temporary independence period" and the period passed under the government of Soviet after 1921. Behind this development of Turkish and Soviet relations was mentioned.

In the second chapter it's mentioned that, Georgias' political, ethnological and economical difficulties which suffered up to now, especially after the dissolvement of Russia and Georgias' independence. Also reflections of these difficulties to the relations with Turkey.

Behind this developing economical, cultural and military co-operation between Turkey and Georgia is mentioned in the third chapter.

GİRİŞ

1. Kafkasya ile Gürcistan'ın Coğrafi ve Etnik Yapısı

Karadeniz'in kuzeydoğusundaki Taman Yarımadası'ndan Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron (Apcheron) Yarımadası'na kadar devam eden dağlık bölgeye Kafkasya denmektedir.[1] Kafkasya adı ilk defa eski Yunan yazarlarından Aiskhylos'un M.Ö. 490'da yazdığı "Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence" adlı romanında anılan "Kavkaos Dağı" deyiminde görülmüştür. Bunun eski yunanlılarca bilinmesi, Karadeniz'deki İyon kolonicilerine bağlanmaktadır. Eski Yunanlılardan sonra Romalılara "Kavkaus" biçiminde geçen bu coğrafya deyimi, Rönesans'tan sonra ise Hümanistlerin eserlerinde, "caucasus, caucasia, caucasie" şekillerinde anılmaya başlanmıştır.[2] Hazar denizi ile Karadeniz arasında 440.000 kilometrekarelik bir alan kaplayan Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun Avrupa kesiminin güney batısı ile Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan topraklarını içine alır. Bu bölgedeki ünlü sıradağlar, İslam-Türk eserlerinde Albruz Dağı olarak geçmektedir.[3]

Kafkasya, Akdeniz-Ege Denizi-Boğazlar ve Marmara Denizi-Karadeniz-Azak Denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin vücuda getirdikleri bir su koridorunun doğu ucunda yer almaktadır. Bu sebeple önemini tarihin hiçbir devresinde kaybetmemiştir. Kafkasya ve Kafkasya'nın bağlı bulunduğu iç denizler koridoru ilk etnik hareketlere, etnolojik oluşum ve gelişmelere sahne olmuştur.[4] Dünyada eşine az rastlanacak oranda renkli bir görüntü sergileyen bölgede çok fazla sayıda etnik gurup bulunmaktadır. Arap coğrafyacılar bölgeye bu nedenden ötürü "halklar dağı" adını vermişlerdir.[5] Genel bir ifade ile "Kafkas Halkları" olarak isimlendirebileceğimiz bu etnik toplulukları, kuzey

---

[1] Cemal Gökçe, ***Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti,*** İstanbul: 1979s. 3.
[2] Fahrettin Kırzıoğlu, ***Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi***, Ankara: 1993, s. 1.
[3] Ali Faik Demir, ***Türk Dış Politikası Perspektifinde Güney Kafkasya***, İstanbul: 2003, s. 59-60.
[4] İsmail Berkok, ***Tarihte Kafkasya,*** İstanbul: 1958, s. 10-11
[5] Ali Faik Demir, ***a.g.e***, s. 69.

Kafkasya ve güney Kafkasya halkları şeklinde tasnif etmek mümkündür. Böyle bir tasnife göre:

I- Kuzey Kafkasya
   A- Kuzey Kafkasya Halkları: Abhaz- Adige, Nakho- Dağıstan
   B- Hint Avrupalı Halklar: Osetler- Tatlar
   C- Turani Halklar: Karaçaylar- Balkarlar, Kumuklar-Nogaylar
   D- Slav Halkları: Ruslar-Don Kazakları-Ukraynalılar

II- Güney Kafkasya:
   A- Kartveller: Megreller-Lazlar-Svanlar-Hevsur-Psav-Tuş-Mohev-Mittiul-İngilo
   B- Azeriler
   C- Ermeniler[6]

Destanlarının zenginliği kadar tarih ve etnoloji bakımından da çok önemli bir bölge olan Kafkasya'nın, eski çağlardan beri insanlığın ilgisini çektiği söylenebilir.[7] Avrupa ve Asya arasındaki fetih ve istila amaçlı hareketler büyük ölçüde bölge ile alakalı olmuştur. Güneyde, Medler, Farslar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar, kuzeyde ise, Hunlar, Hazarlar, Moğollar ve son olarak da Ruslar bu tarzda hareket etmişlerdir.[8] Bu istila hareketlerinden en çok etkilenen halklardan birinin de, Kafkasya dağlarının eteğinde yerleşen Gürcüler olduğu söylenebilir.

Bugün Gürcü halkının yaşadığı Gürcistan toprakları, Kafkasya'nın güneyinde, özellikle siyasi coğrafyada bilinen ve kullanılan ismiyle *Transkafkasya* içerisinde yer alır.[9] Hazar denizi ile Karadeniz arasında eski baharat ve ipek yolları üzerinde bulunan Transkafkasya, kelime anlamı olarak da Kafkas aşırı anlamına gelmektedir. Bu ifadenin Rusya'ya göre bir coğrafi konum gösterdiği anlaşılmaktadır.[10] Aynı şekilde Ruslar, Kuzey Osetya'nın başkentine, "Kafkas'a hükmet!" anlamındaki *Vladikavkas* adını vermişlerdir. "Kafkas'a Hükmet" emri verildikten sonra Kafkasların Ruslaştırılması tamamlanmış ve *Vladikavkas* şehri 1784'te kurulmuştur.[11]

---

[6] Ergünöz Akçora, ***Rusya'nın Kafkasya Siyaseti ve Geçmişten Günümüze Çeçenler***, s. 307.
[7] Fanina W Halle, "Kafkasya Üzerine", ***Kafkasya Yazıları***, Ali Çurey (çev.), S. 1, İstanbul: 1997, s. 25.
[8] Berkok, ***a.g.e***, s. 12
[9] Murat Şahin, "Transkafkasya Siyasi Coğrafyasında Etnik Dağılımın Etkileri", ***Avrasya Etüdleri***, S. 19, İstanbul: 2001, s. 33
[10] Ali Faik Demir, ***a.g.e***, s. 61.
[11] Alev Alatlı, **Dünya Nöbeti,** I. Basım, İstanbul: Everest Yayınları, Ocak 2005, s. 44.

Kuzeyden Rusya Federasyonu, güneyden Ermenistan ve Türkiye, doğu ve güneydoğudan Azerbaycan, batıdan Karadeniz ile çevrili olan Gürcistan'ın yüzölçümü 69.700 kilometrekare ve başkenti Tiflis (Tbilisi)'tir. Federal bir yapıya sahip olan Gürcistan sınırları içerisinde Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Özerk Bölgesi bulunmaktadır. Güney Osetya Özerk Bölgesi'nde yaşayan ve gürcülerle akrabalıkları bulunmayan Osetler, Farsçaya yakın bir dil konuşurlar ve Müslüman'dırlar. Etnik bakımdan yine Gürcülerle akrabalıkları bulunmayan Abhazlar, merkezi Sohumi olan Abhazya Özerk Cumhuriyetinde yaşarlar. Abhazların bir kısmı Müslüman bir kısmı ise Hıristiyandır. Batum merkezli Acara Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Acaralılar ise gürcü Müslüman gurubunu oluştururlar.[12]

Gürcistan bölgesine, Yunan ve Latin yazarları İberya, İverya; Ermeni yazarları Viir, Varta,Virk; Arap yazarları Gurzan, Gurya, Kure-Alkure; Avrupalılar Georgie; Ruslar da Gurusya adını vermektedirler.[13] Gürcüler ise kendilerine Kartvel-ebi, anayurtlarına da Sakartvelo adını vermişlerdir. Her iki isminde Gürcü halkının atası olan yarı tanrı Kartlos ile bağlantılı olduğu söylenmektedir.[14] Somehler[15] ile gürcüler, ranienler, movakanienler, herler,lekler, megreller ve kafkasyalıların hep birlikte Targamos(togarma) adlı bir cedden geldikleri iddia edilmektedir ki, bu iddialara göre Togarma Nuh'un soyundan gelmektedir. Togarma'nın sekiz oğlundan biri olan Kartlos'a ise Kafkas dağlarının güneyi verilmiştir. Böylece doğuda Tiflis altındaki Borçalı çay ağzından batıda Suram dağlarına kadar olan bölgeye yerleşen Kartlos'dan Kartvel kavmi türemiştir.[16]

Gürcistan'ı, etnik bakımdan Transkafkasya'nın en zengin ve en problemli ülkesi kabul etmek mümkündür. Bağımsızlık öncesi tespitlere göre ülkede etnik dağılım şöyle gösterilmektedir: Gürcüler %70.1, Ermeniler %8.1, Ruslar %6.3, Azeriler %5.7, Osetler %3.0, Rumlar %1.8, Abhazlar %1.8, Ukraynalılar %1.0, Yahudiler %0.5, Diğer %1.7 (toplam 5.400.841). Gürcistan'da ülkenin asıl sahibi durumundaki gürcü nüfus, genel

---

[12] M. Hüsamettin Karamanlı, "Gürcistan", ***DİA,*** C. XIV, İstanbul: 1996, s. 310.
[13] Gökçe, ***a.g.e,*** s. 5
[14] David Marshall Lang ***Gürcüler,*** İstanbul: 1997, s. 16
[15] Somehler yani Ermeniler, Gürcücüde güney demek olan samhrethi kelimesinden türemiştir. Bu adın iki milletin yurtlarının karşılıklı vaziyetlerinden dolayı verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ermeniler de kuzeylerinde bulunan gürcüleri yukarı manasındaki "ver" kelimesinin çoğulu olan "virk" adı ile isimlendirmişlerdir. Erdoğan Merçil (hzl.), ***Gürcistan Tarihi- Eski Çağlardan 1212'ye kadar-,*** Ankara: 2003, s.1.
[16] Merçil ***a.g.e,*** s. 3.

içindeki %70.1 lik payı ile Transkafkasya'da ana etnik grubun ülke geneline oranının en düşük olduğu ülkedir. Gürcü nüfus ise üç ana bölüm halindedir; Kartvel, Megrel, Svan. Megrel ve Svanlar, asıl gürcüleri simgeleyen Kartvel gürcülerinden birtakım özellikleriyle ayrılırlar. Megrelce ve Svanca, Gürcüce ile farklılık gösterdiği gibi, bu topluluklar yaşayış olarak da farklılık gösterirler. Megreller ülkenin batısında, Svanlar kuzey batısındaki dağlık bölgede yaşarlar. Her iki toplum da Ortodoks-Hıristiyan'dır.[17]

Gürcistan'ı yüzey şekilleri bakımından da üç bölgeye ayırabiliriz. Kuzeyde büyük Kafkas sıradağlarının bulunduğu birinci bölge, güneyde küçük Kafkas kitlesinden oluşan ikinci bölge ve bu iki kütle arasında ova ve yaylaların yer aldığı engebeli çöküntü bölgesi. Bu çöküntü alanının batı tarafında Kolhit ovası, doğuda Kartli ve Kaheti yaylaları bulunur. İklim de coğrafi bölgelere göre farklılık gösterir. Kafkasların soğuk kuzey rüzgarlarını engellemesi ve ülkenin Karadeniz'den gelen nemli ve sıcak bir hava akımının etkisinde kalması iklimin yumuşak ve yağışlı olmasına yol açmıştır. Karadeniz'e yakın Kolhit ovasında ise astropikal iklim özellikleri görülür.[18] Sık ormanlar ve verimli vadilerle Gürcistan topraklarının ancak %16'sı ekime elverişli olmasına rağmen, sulamalı tarım sistemleri getirilmiştir. Çay ve narenciye üretimi çok gelişmiştir. Bölgede hayvancılık da kayda değer bir yer tutmaktadır. Büyük ve küçük baş hayvan beslenmesi tüm bölgede yaygın olmakla birlikte, balıkçılık Gürcistan ekonomisi için önemli bir konumdadır. Ülke ekonomisi için bir diğer önemli kaynak ise yer altı zenginlikleridir. Kafkas dağları, kömür, demir cevheri, kurşun, çinko,bakır,molibden,manganez gibi maden yatakları ile yer altı kaynakları bakımından zengindir. Bölgede ayrıca petrol ve doğalgaz yatakları da bulunmaktadır.[19]

2. Uzak Tarihinde Gürcistan

Bugünkü Gürcistan topraklarında insan topluluklarının kökleri Alt-Paleolitik Çağ'a değin uzanır. Neolitik sitlerde yapılan kazılar, o dönemde bölgede hayvancılık ve tarımla uğraşan yerli kabilelerin varlığını kanıtlamaktadır. M.Ö. 1000'lerin başlarına ait Asur ve Urartu kaynaklarına göre ilk Gürcü birliğini, sonradan Gürcistan'ın

[17] Şahin, ***a.g.m***, s. 40.
[18] DİA, ***a.g.m***, s. 310.
[19] Demir, ***a.g.e,*** s. 62

güneybatısındaki Tao iline yerleşen ve Yunanlılarca Taohiler olarak adlandırılan Diaohiler kurmuştu. Gürcü boylarının oluşturduğu ikinci birlik olan Kolha (Kolhis) da Karadeniz'in doğusundaki geniş toprakları egemenliği altında tutuyordu. Kolha Yunan mitolojisinde Medeia'nın yurdu ve Argonatlar'ın varmaya çalıştıkları efsanevi bir servet ve büyü ülkesi olarak geçer.[20] Eski tarih ve mitoloji de çok ünlü bir yer olan Kolhis, Rioni (Phasis) nehrinin vadisini ve buna bitişik olan, daha sonra Megrelia, Guria ve Acara ile İmereti'nin bir kısmındaki eyaletleri oluşturan alt tropik bölgeyi kaplamaktadır.[21]

M.Ö XII. yüzyılda çok sayıda Gürcü (İber) kabilelerinden 3 hükümet kurulmuştur: 1- Kolhit Krallığı(Batı Gürcistan), 2- Diyayuki Krallığı (Doğu Gürcistan'ın bir kısmı, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane ve Trabzon), 3- Muski Krallığı (Frikya bölgesinde). M.Ö VI. yüzyılda Kimmerler Anadolu'yu istila ettikten sonra bu krallıklar yıkılmıştır. M.Ö IV. yüzyılda doğuda İberya Krallığı, batıda Kolhit Krallığı yeniden kurulmuştur.[22] Hıristiyanlık öncesi çağın son yüzyıllarında Gürcistan Kartli-İberia Krallığı, batıda Yunan ve doğuda Perslerden oldukça fazla etkilendi. Roma İmparatorluğu M.Ö. 66'da Kafkas bölgesinin işgalini tamamladıktan sonra, krallık 400 yıl için Roma müttefiki oldu. M.S. 330'da kral III. Marian Hıristiyanlığı kabul etti ve böylece Gürcistan Bizans İmparatorluğu'na yüzyıllarca sürecek güçlü bir etki ile bağlandı.[23]

Emeviler devrinde (661-750), Elcezire valiliği ile Kafkasya'dan alınan yerler birleştirildi. Emevilerden Hişam b. Abdülmelik (724-743) devrinde Kuzey ve Güney Kafkasya bölgeleri tamamen fethedildikten sonra Azerbaycan, Arran, Şirvan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da ihtiva etmek üzere büyük bir vilayet teşkil edildi. Abbasiler devrinde bu vilayet parçalanıp ayrı ayrı Azerbaycan, Ermenistan ve Şirvan eyaleti ile Tiflis'te bir Müslüman Gürcistan emareti kurulmuştu.[24] 813 yılında Prens I. Ashot'un Gürcistan'a Bagrat Ailesi'nin ilk yöneticisi olmasıyla Gürcistan'da yaklaşık 1000 yıl sürecek olan "Bagratlar Dönemi" başlamış oldu.[25] 975 yılında krallığın başına

---

[20] "Kısa Gürcistan Tarihi", ***Çveneburi,*** Sayı 1, İstanbul: 1993, s. 13.
[21] David Marshall Lang ***a.g.e,*** s. 53.
[22] Ahmet Özkan, "Gürcüstan Tarihi", ***Kafkasya Yazıları***, Sayı 2, İstanbul: 1997, s. 73.
[23] E. Curtis Glenn (edt.), ***Armenia, Azerbaijan, and Georgia Country Studies*****,** Maryland: 1995, s. 158.
[24] Gökçe, ***a.g.e,*** s. 21.
[25] Glenn, ***a.g.e,*** s. 158.

geçen III. Bagrat 36 yıllık hükümranlığı döneminde Tbilisi Arap Emirliği dışında tüm ülkeyi birleştirmeyi başardı.[26]

Araplardan sonra bölgede Selçuklu Türkleri'nin akınları görülmeye başlanmıştır. Anadolu'ya akın eden ilk Türk prensi olan Çağrı Bey 1015'de 3000 kişilik atlı ile Ceyhun nehrini ve Gaznelilere ait olan Horasan'ı geçtikten sonra Kafkasya'ya ulaşmıştır. Burada Gürcüler ve Ermenilerle çarpışan Çağrı Bey'in bu seferi daha ziyade keşif için yapılmıştır.[27] Çağrı Bey'in ardından bölgeye gelen ikinci Türk sultanı ise Alp Arslan olmuş, 1064'te Azerbaycan'a hareket eden Sultan, Erran'da Lori küçük Ermeni krallığını itaate aldıktan sonra, Gürcistan'a girmiştir. Bagrat hanedanının başşehri olup Bizans'a bağlı bulunan, surlarıyla meşhur Ani'yi zaptetmiştir.Ani'nin fethi İslam dünyasında büyük memnunluk yaratmış, Bizans İmparatorluğunu ise Alp Arslan ile anlaşma teşebbüsüne mecbur etmiştir.[28]

Anadolu'da Selçuklu etkinliğinin arttığı dönem, Gürcistan'ın gücünün doruğuna ulaştığı dönemle aynı zamana denk gelmektedir. 1089-1125 yılları arasında hüküm süren IV. David(Kurucu), 1122'de Tiflis'i Müslümanlardan geri almış, Kraliçe Tamara döneminde (1184-1215) ise Gürcistan'ın sınırları Azerbaycan'dan Çerkesya'ya, Erzurum'dan Gence'ye kadar ulaşmıştır.[29] Anadolu Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleymanşah, Kraliçe Tamara döneminde Doğu Anadolu topraklarının Gürcü istila ve işgallerine uğramasına karşı, Gürcülere karşı bir sefer düzenlemişse de (1202) Selçuklu ordusu ağır bir yenilgiye uğrayarak çekilmek zorunda kalmıştır.[30]

XIII.yüzyılın ilk yarısında bütün Kafkasya'nın politik yapısı önemli bir değişikliğe uğramıştır. Moğol istilası ile Kafkas geçmişinde ilk kez kuzey Kafkasya ve güney Kafkasya bir bayrak altında toplanmıştır. Ancak Moğolların buradaki iktidarı kısa süreli olmasına rağmen askeri eylemlerle dolu olmuştur.[31] 1335'te Moğollar Doğu Gürcüstan'a girdiğinde ülkenin bir bölümü Kraliçe Rusudan'ın yönetimi altında bulunmaktaydı. Moğol ilerlemesi karşısında Kraliçe Papa'ya bir elçi göndererek Moğollara karşı Avrupa şövalyelerinden yardım etmesini istemiştir. Papa'nın 1240'da

---

[26] Niko Berdzenişvili – Simon Canaşia, ***Gürcüstan Tarihi,*** İstanbul: 1997, s. 131.
[27] Çağatay Uluçay, ***İlk Müslüman Türk Devletleri***, İstanbul: 1965, s. 27.
[28] İbrahim Kafesoğlu, ***Selçuklu Tarihi,*** İstanbul: 1972, s. 43-44.
[29] Çveneburi, ***a.g.m***, s. 13.
[30] Ali Sevim-Yaşar Yücel, ***Türkiye Tarihi***, Anlara: 1990, s. 104.
[31] Halasi T. Kun , "Kafkasya Etnik- Tarihi Bir Araştırma", Süreyya Ülker (çev.), ***Kuzey Kafkasya***, Sayı 83-84, İstanbul: 1992, s. 48.

yardım amacıyla gönderdiği Dominiken'ler Tiflis'te Roma Katolik topluluğunu kurmuşlar, ancak bu topluluk Gürcü Ortodoks Kilisesi ile kıyaslanabilecek kadar önemli bir topluluğa dönüşememiştir.

Moğol istilası ve egemenliği yüz yılı aşkın bir süre devam etmiş; Gürcistan, V. Giorgi döneminde (1314-1346) Moğollara üstünlük sağladıysa da XIV. Yüzyılın son çeyreğinde yeni bir Moğol istilasıyla karşılaşmıştır. Cengiz Han'ın soyundan gelen Timur 1380'de İran'ın kuzeyinden Kafkasya'ya girerek, 1405 yılındaki ölümüne kadar Gürcistan üzerine saldırılara devam etmiştir.[32]

3.Gürcistan'da Osmanlı Hakimiyeti

Gürcistan XIV-XV. Yüzyıllarda Moğol istilasından kurtulmuş ancak bu kez Osmanlı ve İran arasında Önasya'da hükümranlık mücadelesi başlamıştır. Osmanlı XVI-XVII. Yüzyıllarda Gürcistan'ın Lazistan, Mesheti (Artvin, Samzthe, Cavaheti, Acara) bölgelerini ele geçirmiştir.[33] Ancak, Osmanlıların bölgeye girişleri ile ilgili farklı tarihlere rastlamaktayız. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlılar'ın Gürcülerle ilk teması Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valisi olduğu zamana rastlar derken;[34] Fahrettin Kırzıoğlu Gürcistan topraklarında yer alan Sokum'un Fatih Sultan Mehmet'in hükümranlığı döneminde, 1454 tarihinde Osmanlı donanması tarafından zapt edildiğini belirtmektedir. Kırzıoğlu, çoğu anonim ve resmi gürcü kroniklerinde bu tarihin 1451 olarak geçtiğini, ancak Gürcü takviminin ilk yılı miladi 1312 senesinde başladığından, bu takvimle yazılmış olan kronoloji bilgilerinde hata olabileceğini, bu nedenle Cenevizlilerin belirttiği 1454 tarihini daha uygun bulduğunu söylemektedir.[35] Gürcülerin tarihine dair bir başka eser ise, Gürcüler ile Osmanlıların ilk karşılaşmalarının Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de Trabzon İmparatorluğunu ortadan kaldırması sonucu iki milletin komşu olması ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Trabzon

---

[32] Fahrettin Çiloğlu, ***Gürcülerin Tarihi***, İstanbul: 1993, s. 51-54.
[33] Ahmet Özkan , ***a.g.e,*** s. 74.
[34] İ. Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi,*** C. III, Ankara: 1988, s. 180.
[35] Kırzıoğlu, ***a.g.e,*** s.1.

sancakbeyi şehzade Selim'in 1479'da Çaneti (Lazistan) ve Acara'yı ele geçirmiş olduğu da yine aynı kaynakta geçmektedir.[36]

İstanbul'un fethi ve Bizans'ın ortadan kalkmasından en çok batı Avrupa ile bağları kopan Gürcistan'ın etkilendiği söylenebilir. Hıristiyan Gürcü krallığı çoğunlukla manevi, zaman zamanda maddi destek gördüğü Bizans'ın yıkılmasından olumsuz yönde etkilenmiştir.[37] Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi (1514) sonucunda Kartli ve Kahet krallıklarının yer aldığı doğu Gürcistan da Osmanlı hakimiyetine girmiş ancak Yavuz'un vefatı ile bu topraklar Safevi hakimiyetine geçmiştir.[38] Kanuni Sultan Süleyman döneminde İran ve Osmanlı arsında kalan gürcülerin bazen İran'a bazen ise Osmanlılara meyletmeleri, Osmanlının Avrupa'daki seferleri sırasında İran'ın teşvikiyle saldırılarda bulunmaları üzerine ikinci vezir Kara Mehmet Paşa tarafından bir buçuk ay süren bir harekat ile yirmiden fazla kaleleri ele geçirilmiştir (1549).[39] Osmanlılar ile Safeviler arsında yapılan Amasya Antlaşması (1555) ile 37 yıldan beri aralıksız olarak devam eden savaş sona erdiği gibi, başkent Tebriz olmak üzere, Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak Osmanlı sınırları içinde kalmıştır.[40] Amasya Antlaşması ile Gürcistan'ın bir kısmı da Osmanlı topraklarına dahil edilmiş, Gürcistan beyleri Osmanlı devletine vergi vermek ve Osmanlının İran ile yapacağı savaşlara yardımcı kuvvet göndermek zorunda kalmışlardır. İran ile yapılan anlaşma gereği, Gürcistan 3'e ayrılmış, doğu kısmı İran'a, batı ve dağlık kısımlar Osmanlıya bağlanmıştır. Gürcü beyleri de bu durumda yarı bağımsız olarak yaşamışlardır.[41] XVI.yüzyılın ilk yarısında Gürcistan'ın güney ve güneybatısında birçok yeri ele geçirmiş olan Osmanlılar, Gürcistan'ın güneybatı kesimini 1578'de Çıldır Eyaleti[42] adı altında ayrı bir siyasal birim olarak örgütlemişlerdir.[43] Osmanlılar ile İran'ın mücadeleleri ile geçen bu dönemde, Doğu Gürcistan prenslerinin İslam'ı kabul ederek İran'ın himayesinde siyasal güçlerini korudukları söylenebilir. Bagratlı hanedanından Rostom (1632-1658) İslam'ı

---

[36] Çiloğlu , ***a.g.e,*** s. 77.
[37] Mehmet Saray "Gürcistan ve Gürcüler", ***Kafkas Araştırmaları***, Sayı 3, İstanbul: 1997, s. 11.
[38] DİA, ***a.g.m,*** s. 314.
[39] Uzunçarşılı , ***a.g.e,*** s. 105.
[40] Yaşar Yücel-Ali Sevim, ***a.g.e***, s.181.
[41] Gökçe Cemal, ***a.g.e,*** s. 24.
[42]Çıldır Eyaleti, Tanzimat'tan sonra sınırlarının daralması nedeniyle Erzurum eyaletine bağlı bir sancak durumuna geldi. 1876'da Çıldır ve Kars yöresi 1918 yılına kadar sürecek olan Rus idaresine girdi. 1921 Moskova Antlaşması ile kuzey sınırı çizilen Çıldır bugün 1924'te teşkil edilen hali ile Kars iline bağlı bir kazadır (Feridun Emecen, "Çıldır Eyaleti",***DİA,*** İstanbul: 1993, C. VIII, s. 300.
[43] DİA, *a.g.m*, s. 314.

benimsemiş ve böylece tarihteki ilk Müslüman Gürcü kralı olmuştur. Kartli kralı olarak taç giyen ancak daha sonra Kartli ve Kaheti'yi kendi yönetiminde birleştiren Rostom, XVIII. yüzyıla kadar sürecek olan İran ile uzlaşma siyasetini başlatmıştır.[44]

XVII. yüzyılda, Rusların henüz bölgede etkin olmaya başlamadıkları bu dönemde, Gürcistan başlıca üç krallığa bölünmüştü. Başkenti Tiflis olan, eski gürcü krallığının varisi olan Kartli Krallığı, kuzeydoğuda Kafkas sıradağlarına yaslanmış Kahetya krallığı ve batıda Kütayis çevresini tutan İmeretya krallığı. Yukarıda belirtildiği gibi bu krallıklardan ilk ikisini İranlılar denetlerken, sonuncusu Osmanlıların denetiminde idi. Karadeniz kıyıları ise bu üç krallığın egemenlik alanı dışında ve her birisi Osmanlılara haraçla bağlı üç prensliğe aitti. Kuzeyde Soçi ile Suhumi arası Abhazya'ya, Suhumi ile Poti arası Mingrelya'ya, Poti ile Batum arası da Gurya'ya aitti.[45]

4. Rusya'nın Kafkasya'ya Yerleşmesi

Bölgedeki tek Hıristiyan güç haline gelen Rusya politik ve coğrafi zorlamalar sonucu onların güvenliklerini yüklenmeyi en doğal hakkı olarak görüyordu. Osmanlı-İran mücadeleleri sırasında Kahetya ve Kartli kralları, birçok defa yardım için Rusya'ya başvurmuşlar fakat bir netice elde edememişlerdir. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşmasıyla Osmanlının Gürcistan ve İmeretya'daki hakimiyetine son verilmesi, bu taleplerin karşılığını bulması sürecinin başlangıcı sayılabilir.[46] Küçük Kaynarca anlaşmasında II. Katerina, Kırım'ın bağımsızlığını tasdik etmeye Osmanlıyı mecbur etmiştir. Rusya, bundan sonra bir taraftan Kırım'ı istila etmek ve bir taraftan da Kafkas dağları üzerinden Anadolu tarafına yol açıp, Gürcistan'a inmek teşebbüsüne girmiştir. 1783'de ise II. Katerina Kırım'ı ilhak etmenin yanı sıra, Tiflis hanını Osmanlının himayesinden çıkartıp Rusya himayesine aldığını belirtmiş ve Gürcistan işlerine müdahaleye başlamıştı. Hemen akabinde başlayan Osmanlı-Rus savaşının (1787-1792) başlıca sebeplerinden birinin Gürcistan meselesi olduğu söylenmektedir.

---

[44] Çiloğlu , ***a.g.e*****,** s.59.
[45] Stefanos Yerasimos, ***Milliyetler ve Sınırlar*****,** İstanbul: 2002, s. 276.
[46]John B. Baddaley, ***Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil*****,** İstanbul: 1995, s. 48-49.

1792'de yapılan Yaş anlaşmasında Tiflis ülkesine Osmanlı tarafından müdahale ve saldırı olmayacağı da yer almıştır.[47]

Osmanlı devleti Kırım'ı kaybettikten sonra Kafkasya ile ilgilenerek bölgeyi tahkim etmeye başlamıştır. Ancak bu tahkimin sistemli bir şekilde yürütülmesi için Osmanlı hakimiyetindeki bölgenin idari merkezi sayılan Soğucak'a kuvvetli bir paşa gerekmekteydi. Bu sebeple aslen gürcü olan Felah Ali Paşa'nın bölgeye tayini gerçekleşti. 1784'te vezirlik rütbesi verilen Felah Ali Paşa, ölünceye kadar sürdürdüğü görevinde Kafkasya'da Osmanlı hakimiyetini gerçekleştirmeye çalışmıştı.[48] Osmanlı Devletine göre, Gürcistan'a Rusya'nın yerleşmesi önü alınmaz bir zarardı. Bundan sonra Gürcistan'ı üs olarak kullanan Rusya için gerek Osmanlı devleti ile, gerekse kuzey Kafkasya milletleriyle mücadele etmek daha kolay olacaktı.[49]

1783'de Kırım hanlığının Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması ve böylece Karadeniz'in kuzeyinde Osmanlı yönetiminin çökmesi, başka değişikliklerin de başlangıcı olmuştur. Böylece Rusya Kuzey Kafkasya'da Çerkesler, Asetinler; Dağlıların oluşturdukları kuşağı ortasından delebilmiş ve bu gedik Rusya'ya doğrudan doğruya Gürcistan'a ulaşma olanağı vermiş, XIX. yüzyılda Güney Kafkasya'nın alınmasını sağlamıştır. Bu gediğin ortasında kurulan kaleye de "Kafkas Yöneticisi" anlamına gelen Vladikafkas denilmiştir.[50]

Ruslar Vladikafkas kentini kurmalarının yanında, Daryal boğazını da açarak Gürcistan ile doğrudan ilişki kurmuşlardır. Son Kartli kralının 1802'de ölürken krallığını Rusya'ya bırakması, öbür prensliklerin de onu izlemesi sonucu, 1803'te Mingrelya, 1804'te İmeretya ve Gurya, 1806'da Osetler, 1810'da Abazalar Rusya'ya bağlanmıştır. 1828- 1829 yıllarında, Rusya'nın aynı zamanda hem İran'a hem Osmanlı Devleti'ne savaş açması ve başarılı olması ise Osmanlı toprağı olan Ahıska-Ahılkelek bölgeleriyle, Aras'ın güneyindeki Sürmeli'nin Ruslara bırakılması sonucunu doğurmuştur.[51]

Kafkaslardan başka,İstanbul ve Boğazları ele geçirme emelini de taşımakta olan Rusya, Osmanlının içinde bulunduğu zayıf durumdan faydalanabilmek için, Kudüs'teki

---

[47] Abdullah Demir, ***Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler***, İstanbul: 1998, s. 57-58.
[48] Gökçe, ***a.g.e,*** s. 126
[49] Gökçe, ***a.g.e,*** s. 88.
[50] T. Halasi Kun, ***a.g.m,*** s. 49.
[51] Yerasimos , **a.g.e,** s. 277.

Ortodoksların hamisi sıfatıyla Osmanlıdan bazı isteklerde bulundu. Osmanlı Devleti, Rus çarının bu ağır taleplerini ret edince Rusya Osmanlı Devletine savaş ilan etti. Böylece 1853-1856 yılları arasında devam edecek olan Osmanlı-Rus savaşı başlamış oldu.[52] Ancak savaş Rusya'nın ümit ettiği gibi gelişmedi ve Fransa, İngiltere, İtalya devletleri Osmanlı Devleti ile Rusya aleyhine ittifak etti. Osmanlı askeri Rumeli ve Anadolu'da savaşırken bu üç devletin askerleri de yardıma geldiler. Sonunda Rus Karadeniz donanmasının üssü olan Sivastapol ele geçirildi ve Rusya mağlup oldu. Ancak kazanılan zafer, batılı müttefik devletlerin yardımıyla kazanıldığı için, zaferin sınırları da bu devletler tarafından belirleniyordu. Bu devletler Rusya'nın Kafkaslarda gerçekleştirdiği işgallere göz yummuşlardı.[53]

Kırım savaşını sonlandıran 1856 Paris Antlaşması ile, Rusların Balkanlara inmek, Türkiye de hakim duruma gelmek arzularının önü alınmış ise de, bu durum uzun sürmemiştir. Balkanlarda isyan çıkararak, kışkırtmalarda bulunan Ruslar, 1877'de Slav kardeşlerini himaye etme iddiasıyla Osmanlıya tekrar savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı ordusu bu savaşta Balkanlarda ve Kafkaslarda iki taraflı olarak savaşmıştır. Kafkas cephesinde büyük kuvvetlerle harekete geçen Ruslar, başta bazı başarılar elde etmişlerse de, daha sonra Muhtar Paşa'nın kahramanca müdafaası ile durdurulmuşlardır. Ancak tüm bunlara rağmen Kars kalesinin Ruslar tarafından ele geçirilmesi önlenememiştir.[54]

Rusya Balkan Slav devletlerini de yanına çekerek ve devamlı başarılar kazanarak Edirne ve İstanbul üzerine yürümek imkanı bulmuştur. Osmanlı bu durum üzerine Avrupa devletlerinden aracılık talebinde bulunmuşsa da bir karşılık alamamıştır. Hiçbir yerden yardım göremeyen Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli'deki ordu başkomutanlarına Rus başkomutanlarıyla temasa geçerek mütareke şartlarını görüşme emrini vermiştir.[55] 1878 yılında yapılan Ayestafanos Anlaşması ile Osmanlı hükümeti 1,410 milyon ruble harp tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere Ardahan, Kars, Batum ve Bayezid vilayetleriyle Dobriçe'yi Rusya'ya terk etmeyi kabul etmiştir.[56] Bu anlaşmayla Rusya'nın doğuda ve batıda elde ettiği kazançlar, Avrupa devletlerinin menfaatine dokunduğundan Almanya'nın öncülüğünde anlaşma hükümlerinin yeniden

---

[52] Kurat, ***Rusya Tarihi***, s. 328.
[53] Abdullah Demir, ***a.g.e.***, s.67.
[54] Kurat, ***a.g.e.***, s. 354.
[55] Enver Ziya Karal, ***Osmanlı Tarihi***, C. VIII, Ankara: 1988, s. 58.
[56] Karal, ***a.g.e.***, s. 66.

gözden geçirilmesi ve uzlaşma sağlanması için Berlin Kongresi düzenlenmiştir. Kongre neticesinde imzalanan Berlin Antlaşması'nın Kafkasya ile ilgili hükümlerine göre Rusya, Kars, Ardahan ve Batum şehirlerini muhafaza edecek, Doğu Bayezid'i Türkiye'ye iade edecek, Batum'da askeri tesisler yapmayacaktır.[57]

Berlin Antlaşması ile güney Kafkasya'daki Türk-Rus sınırında büyük değişiklikler olduğu gibi, Ruslar Batum'un tarafsız bir liman olacağını taahhüt etmelerine rağmen, birkaç yıl sonra burasını müstahkem bir deniz üssü haline getirmişlerdir. Yine Berlin kongresinde kabul edilen Ermeni reformları meselesi, bu dönemden sonra Ruslar tarafından Osmanlı devleti üzerinde baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Osmanlı devleti üzerindeki bu baskıların etkilerini 1900'de Sultan II. Abdülhamit'in, Karadeniz sahilleri ve Kafkaslardaki Rus sınırı istikametinde demiryolu yaptırılmayacağına dair taahhütte bulunmasından da anlayabiliriz. Ancak bu tarihlerden itibaren Rusya'nın kendi içerisinde de durumun hiç de iyiye gitmediği görülmektedir. 1904-1905 Rus-Japon savaşını Rusya'nın kaybetmesi Rusya'daki etkisini 1905 ihtilali ile göstermiştir. 1905 ihtilalinde, güney Kafkasya'da da önemli karışıklıklar olmuş, Gürcistan'ın büyük bir kısmı Rus hükümetinin kontrolünden çıkmış, Azeri ve Ermeniler arasında ise çar hükümetinin de kışkırtmalarıyla çarpışmalar gerçekleşmiştir. Bu ihtilalin güney Kafkasya tarihinde büyük bir önemi olduğu görülmektedir. İhtilal sırasında bölgede muhtariyet ve ayrılma hareketleri gelişmiştir.

1911- 1912 Balkan savaşları sonrasında Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması ise Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasını değişikliğe uğratmıştır. İstanbul yolunun kapandığını gören Rusya, artık tüm dikkatini Kafkasya'ya yöneltecektir.[58] Rusya, I. Dünya savaşının çıkışını bir fırsat olarak değerlendirip, Kafkas cephesinde Osmanlı devleti ile karşılaşacaktır.

Kafkas cephesinde Rus-Türk savaşı, Türklerin taarruzu ile başlamıştır. Enver Paşa'nın kumandasındaki Türk ordusu harekete geçerek, Kars'ın güneyindeki Köprüköy'de Rusları mağlup etmiş, Artvin, Ardahan, Çoruh ve Oltı kurtarılmıştır. Fakat Türk ordusunun hazırlığı eksik ve kış harekatı için hazır olmadığından Sarıkamış civarında meydana gelen savaşlarda Türk ordusu yenilmiş ve Ruslardan aldığı yerleri bırakmak zorunda kalmıştır. Erzurum istikametinde gelişen Rus ilerlemesi, 16 Şubat

[57] Karal, ***a.g.e***, s. 74- 77.
[58] Enis Şahin, ***Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları***, Ankara: 2002, s. 10- 12.

1916'da Erzurum'un daha sonra Muş, Bitlis, Trabzon ve Erzincan'ın Rusların eline geçmesi şeklinde devam etmiştir. Rus ilerlemesi ancak 1917'de Bolşevik ihtilalinin patlak vermesiyle durabilmiştir.[59] Rus ordusunun ve halkının artık savaş istememesi Bolşeviklerin işine yaramış, Trostskiy, liderliğinde yaptıkları hükümet darbesiyle 5 Kasım 1917'de Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdir. Bolşevik hükümetinin ilk faaliyeti Çarlık Rusyası'nın yaptığı gizli antlaşmaları açıklayıp savaşı sona erdirmek için barış girişimlerinde bulunmak olmuştur. Rus Kafkas ordusunda yaşanan dağılma neticesinde 16 Aralık 1917'de Osmanlı Devleti ile Erzincan Mütarekesi imzalanmıştır. Bu mütareke sonrası çekilmeye başlayan Rusların yerini Ermeniler doldurmaya çalışınca, Osmanlı orduları Ermenileri önlemek için harekete geçmiştir. Türk toprakları Ermeni işgalinden kurtarılmaya başlanmış ve Doğu Anadolu ile Karadeniz bölgesinin hemen hemen tamamı düşmandan temizlenmiştir.[60]

3 Mart 1918'de beş devletin katılımı ile (Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Osmanlı ve Rusya) yapılan Brest-Litovsk Barışı I. Dünya Savaşını sona erdirmiştir. Yapıldığından sekiz ay gibi kısa bir müddet sonra fiilen veya diğer anlaşmalarla ortadan kaldırılan bu siyasi belgenin Sovyet politik stratejisini belirtmesi bakımından da önemi vardır. Ruslar için geri çekilme veya taviz daima bir taktik şeklinde düşünülür ve yeni bir taarruza hazırlık içindir. Bu gelenek siyasi ve askeri doktrinlerinin temellerinden birini kapsar[61]

Brest-Litovsk Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren başlıca maddeleri şunlardır:

1- Rus ordusu Doğu Anadolu'yu en fazla altı ile sekiz hafta süresinde boşaltacak
2- Türk ordusu kontrolü ele alana kadar, Rus ordusu bölgede güvenliği sağlayacak
3- Ermeni çeteleri silahsızlandırılarak dağıtılacak

---

[59] Kurat, ***a.g.e*****,** s. 420-421.
[60] Nasır Yüceer*,* ***I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı***, Ankara: 1996, s. 14.
[61] Tülay Duran, "Bolşeviklerin Batılılarla İlk Diplomatik İlişkileri Brest-Litovsk Anlaşması ve Türkiye", ***Belgelerle Türk Tarihi***, Sayı 38, İstanbul: 1970, s. 13-14.

4- Kars, Ardahan ve Batum Ruslar tarafından boşaltılacak, Rusya bu bölgelerdeki yeni oluşumlara karışmayacak, bu bölgelerin geleceğini yerli halk tayin edecektir.
5- Şimdiye kadar Rusya ile imzalanmış bütün anlaşma hükümleri yürürlükten kaldırılacaktır.

Brest-Litovsk Antlaşmasına göre, Kars, Ardahan ve Batum sancaklarından Ruslar çekilmişler fakat onların yerine Ermeniler, Kars ve Ardahan'ı; Gürcüler ise Batum'u işgal etmişlerdir. Bundan sonra bölge ile ilgili görüşmeler, Ermeni, Gürcü ve Azerilerden teşkil edilmiş olan "Mâverâ-yı Kafkas Hükümeti" ile yürütülecek ve böylece yeni bir dönem başlayacaktır.[62]

[62] Yüceer**, *a.g.e*,** s. 15-17.

BİRİNCİ BÖLÜM

1918-1921 GEÇİCİ BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ İLE SOVYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

1.1. Rus İhtilali Sonrası Bağımsızlığa Kadar Türkiye ve Gürcistan

17 Ekim 1917'de Bolşevik ihtilali altı asırlık çarlık idaresine son verdi. Çarlığın sonu, birçok esir millet için, çarlık baskısından kurtulacaklarını belirten bir sinyal olarak görüldü. Finlandiya, Baltık devletleri, Polonya, Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan gibi bazı devletler bağımsızlıklarına kavuştular.[63]

15 Mart 1917'de çarlık rejiminin çökmesi ile kurulan Kerenski Hükümetinin ömrü uzun olmamış, 7 Kasım 1917 tarihli Bolşevik ihtilali ile bu yönetim de sona ermiştir.[64] Bolşeviklerin Rusya'da yönetime hakim olmaları sonucu Rusya I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiş ve böylece Türkler doğuda önemli bir fırsat ele geçirmişlerdir. Savaşı resmen sonlandırmak amacı ile yapılan Brest Litovsk Antlaşması gereğince, Ruslar, doğu Anadolu da işgal ettikleri yerleri 1914 sınırına kadar boşaltmakla kalmamış ve 1878 Berlin Antlaşması ile elden çıkan Elviye-i Selase'yi (Kars, Ardahan, Batum) de belli şartlar altında Türkiye'ye bırakmışlardır.[65] 1877- 1917 yılları arasında geçen kırk yıllık çarlık idaresinde, Ardahan Sancağı ikiye bölünerek, Elviye-i Selase'de denilen üç sancak bölgesi "Kars" ve "Batum" adı ile iki "oblast" (askeri- vilayet) yapılmış; yerli halkın toprak mülkiyeti tanınmayıp, bütün arazi beylik sayılmış; Türk

[63] Şevket Mufti, " İmparatorlukların Kafkasya Rekabeti", ***Kafkasya Yazıları***, Yıl 2, Sayı 4, 1998, s. 19.
[64] M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler", **Belleten,** C. XLVIII, Sayı 189-190, Ocak- Nisan 1984, s. 111.
[65] Akdes Nimet Kurat, "Üç Sancak Kars, Batum, Ardahan", ***Türk Yurdu***, Mart 1970, C. 7, Sayı 3, s. 25.

rüştiye ve mektepleri kapatılmış ve ancak birkaç cami ve mescit yanındaki dini bilgiler veren okullar zorlukla tutunabilmiştir.[66]

1917 Ekim Bolşevik ihtilali üzerine Türkiye cephesinden çekilen Rus birliklerinin yerini doldurmaya çalışan Ermenilerin silahlanmasına ve Gürcistan'ın da Ahıska ve Batum'u istemesine karşılık, Elviye-i Selase ve Ahıska Türkleri "İslam Komitesi"ni kurarak şubelerini sancak ve kazalarda açmaya, çekilen birliklerden zorla silah ve cephaneler almaya başlamışlardı. 1917 Nisanında gizlice kurulup, 1917 Ekim sonlarında resmiyet kazanan "İslam Komitesi", 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden bir hafta sonra 5 Kasım'da Kars'ta kurulan "Milli İslam Şurası" adlı Anadolu'nun ilk, "Müdafa-i Hukuk Cemiyeti" nin de çekirdeği olmuştur. [67]

Çarlık Rusya'nın devrilmesi ile Ermeni, Gürcü ve Azeriler de, Rusya'nın merkezi olan Petrograt'da, "Maverayı Kafkas Komitesi"ni kurmuşlardı. Komite merkezi Tiflis'te faaliyet göstermiş, Bolşeviklerin idareyi ele geçirmelerini tasvip etmeyerek 15-28 Kasım 1917'de "Konfederasyon" şeklinde "Maverayı Kafkas Hükümeti"ni ilan etmişlerdi. Milletlerin temsil edildiği parlamento mahiyetinde bir "diyet" (seym) meclisi kurulmuş ve federasyon üyesi her milletin iç işlerinde serbest davranabileceği kararlaştırılmıştı. Burada hem hükümet, hem de meclis başkanlığı Gürcülerin elinde bulunmaktaydı.[68] Brest Litovsk'u tanımak istemeyen Ermeni çetelerinin Erzincan, Erzurum ve Kars şehirleri ile çevrelerinde katliamlara başlamaları üzerine söz edilen yerlerin, Türk kuvvetleri tarafından Ermenilerden kurtarılması gereği duyulmuştu. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından gerekli emirler verilerek, doğu eyaletlerinin Türk askeri tarafından kurtarılmasına başlandı. III.Ordu kumandanı Vehip Paşa ve beraberinde Albay Kazım Karabekir de bulunduğu halde 13 Şubat 1918'de Erzincan, 12 Mart 1918'de Erzurum düşman istilasından kurtarıldı. Böylece Türk kuvvetleri 24 Mart 1918 tarihinde 1914 yılındaki Türk-Rus sınırına ulaşmışlardı. 14 Nisan 1918'de Batum sancağına girilmiş, 25 Nisan da ise Kars sancağı ve kalesi Türk askeri tarafından geri alınmıştı. Nihayetinde, bölgedeki askeri harekat başarıyla tamamlanmış, ancak meselenin resmi-hukuki boyutu henüz

[66] Kırzıoğlu, "Cenubu- Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli Şura Hükümeti), ***Türk Kültürü***, Sayı 72, 1968, s.950.
[67] Kırzıoğlu, a.g.e , s. 952-953.
[68] A. Ender Gökdemir, ***Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti***, Ankara: 1989, s. 18-19.

neticelenmemişti.[69] Batum'a yönelik III. Ordunun bu harekatı ilk değildi. I. Dünya savaşının henüz başlangıcında iken, Başkumandan Enver Paşa, Ruslara karşı yerleştirilmiş olan III. Orduya, yapılması düşünülen taarruzun, öncelikle Ardahan-Batum doğrultusunda yapılmasının uygun olduğunu belirtmekteydi. Kafkasların içerisine ilerleyebilmek için, Batum'un alınması önemseniyor, Batum alındıktan sonra ikmal yollarının buraya bağlanabileceği ve demiryollarından da istifade edilebileceği düşünülüyordu. Ancak, bu plan gerçekleştirilmeyerek, öncelikle Kars-Sarıkamış istikametindeki Rus kuvvetleri dağıtılmadan ilerlemenin doğru olmayacağına karar verilmiştir. Enver Paşa'yı Ruslara karşı taarruza böyle istekli ve ısrarlı kılan sebeplerden biri de, Acaralıların Ruslara karşı isyan hareketlerini başlatmaları olmuştur.[70]

Askeri harekat bu şekilde devam ederken, bir taraftan da Maverayı Kafkas heyeti ile Türk heyeti arasında, Trabzon'da görüşmeler başlatılmıştı. Trabzon Konferansında, Maverayı Kafkas Hükümetini temsilen bulunan çeşitli grupların temsilcilerinin her biri Türk heyeti ile gizli görüşmelerde bulunmak istemişlerdir. Her ne kadar "Maverayı Kafkas" adı altında resmi bir birlik oluşturmuş iseler de, bu görüntünün arkasında, her milletin kendi milli menfaatleri bulunmaktaydı. Buna bağlı olarak da her millet kendine arka çıkacak, menfaatlerini koruyacak güçlü bir devlet bulmak zorunluluğu duymaktaydı.[71] Trabzon Konferansı sırasında gizli görüşmelerde bulunmak isteyenler arasında Maverayı Kafkas Heyeti'nin Gürcü üyeleri de bulunmaktaydı. Gürcü heyeti başkanı Çhenkeli, 17 Mart günü için Türk heyeti başkanı Rauf Bey ile "hususi ve mahrem" bir görüşme yapmak talebinde bulunmuştu.[72] Çhenkeli görüşmede, Ermenilerin Kafkasya'da zararlı bir millet olduklarını ifade etmişti. Bu tabir Ermenilerle ortak bir hükümet kurmuş olan Gürcüler tarafından söylenmekteydi. İşte bu durum, Maverayı Kafkas Konfederasyonu içinde bulunan milletlerin birbirlerine karşı beslemiş oldukları duygu ve düşünceleri göstermektedir. Çhenkeli ile yapılan gizli görüşmelerde, Ermeni meselesinden sonra görüşülen ikinci konu, Brest Litovsk Antlaşması ile Rusya'nın tahliye edeceği üç sancaktan biri olan

---

[69] A. Ender Gökdemir, ***a.g.e***, s.17-19.
[70] Yavuz Özdemir, **Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü (Sarıkamış Harekatı),** Erzurum: 2003, s. 170-172.
[71] Serpil Sürmeli, ***Türk- Gürcü İlişkileri (1918-1921***), Ankara: 2001, s. 74-75
[72] Enis Şahin, ***Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918),*** Ankara: 2002, s.336

Batum ve Batum'a ait ihtilaflı meselelerdir. Gürcüler her ne pahasına olursa olsun özellikle Batum'dan vazgeçmeyeceklerini belirtmekteydiler. Bu sebeple görüşmeler sırasındaki Türk-Gürcü gerginliğinin en önemli nedeni, Batum meselesi olmuş, Türk hükümetinin özellikle Batum'da ısrar etmesi ise bir Gürcü-Ermeni birlikteliğini gündeme getirmiştir.[73]

Türk hükümetinin Brest Litovsk Antlaşması şartlarının yerine getirilmesi isteği üzerindeki kararlılığı, Çhenkeli'yi 10 Nisan'da Brest Litovsk Antlaşmasını kabul etmek zorunda bırakmıştır. Ancak, Tiflis'teki hükümet, bu durumu kabullenmemiş, Batum'un Gürcistan için önemli ve stratejik bir mevki olduğunu Trabzon'daki heyete bildirirken, aynı zamanda acele olarak geri dönmelerini istemiştir. Öte yandan martın son haftasından itibaren Vehip Paşa kıtalarını Transkafkasya hududuna sürmekteydi. Türk genel karargahı 12 Nisan'da Gürcü garnizonuna Batum'dan çekilmesini bildirdi. Trabzon konferansının dağıldığı gün ise Batum Türklerin eline geçmişti.[74]

Görüşmelerin bu şekilde kesilmesinden sonra, 11 Mayıs 1918'de Batum konferansı için bölgeye giden Türk heyeti, görüşmeleri kısa ve kesin tutmak, önceden hazırlanan barış şartlarını kabul ettirmek amacındaydı. Batum konferansına Türk heyeti ile birlikte gelen Kuzey Kafkasyalı delegeler, konferansın açılışında Türklerin Transkafkasya heyetine verdiği önerinin kabul edilmesi ile Kuzey Kafkasya'yı temsil etme hakkını kazandılar. Fakat Sovyet hükümeti, Batum'da başlayan konferansa Kuzey Kafkasyalı delegelerin katılmalarını Moskova'daki Türk elçiliği nezdinde şiddetle protesto etti. Sovyet dışişleri komiseri Çiçerin, Transkafkasya'nın bağımsızlığını ilan etmesini Sovyet Rusya'nın hiçbir zaman kabul etmediğini, Brest Litovsk Antlaşması hakkında Türkiye sınırlarında yapılan görüşmelerin Sovyet Rusya hükümetinden başka hiçbir hükümetle yapılmaması gerektiğini söyleyerek, kesin tavrını ortaya koymuş oluyordu. Sovyet Rusya hükümeti, Batum konferansına bir temsilci göndermek istemesine rağmen, Türkiye'nin kesin red cevabı üzerine bu girişiminde başarılı olamadı.[75] 11 Mayıs'ta toplanan Batum konferansının tek resmi toplantısı heyetler arasındaki karşılıklı nota teatisinin devamı kararı ile sona erdi. Türk heyetinin

[73] Enis Şahin, ***a.g.e***, s. 338-344.
[74] Sürmeli***, a.g.e***, s. 76-77.
[75] Sürmeli, ***a.g.e,*** s. 103-104.

Transkafkasya heyetine sunduğu barış antlaşması tasarısında yeni arazi talepleri olarak, Tiflis vilayetine bağlı Ahıska ve Ahılkelek kazaları da bulunuyordu. Türkiye, halkı esas olarak Müslüman Acarlar ve Türklerden oluşan bu kazaların ilhakından yanaydı ve buradaki ahalinin Türkiye'ye bağlanma isteklerini göz önünde tutmaktaydı. Burada yaşayan halk, Rusların idaresi altındayken, dini itikatlarını koruyabilmek amacıyla Rus ve Gürcü okullarına gitmedikleri için cahil kaldıklarından ve Hıristiyan bir yönetim altında yaşamanın zorluklarını temsilcileri vasıtasıyla dile getirmekteydiler. Böylece, 13 Nisan 1918'de almış oldukları bir kararla Türkiye ile birleşme isteklerini İstanbul'a ulaştırmışlardı.[76] Güney Kafkasyalıların, Osmanlı Ordusunu Kafkasya'ya davet etmeleri, o sırada Osmanlı Devleti yönetimini ellerinde bulunduran, İttihat ve Terakki Partisi için önemli bir fırsattı. Çünkü İttihatçılar, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da Osmanlı himayesinde bağımsız Müslüman devletlerin kurulmasını sağlamak taraftarı idiler[77]

Bu sırada Batum'da bulunan Almanya temsilcisi Fon Lossov, Transkafkasya heyetine, Türkler ile ilişkilerinin düzelmesi için arabuluculuk yapma teklifinde bulunmuştur. Bu teklif, Transkafkasya heyeti tarafından görüşülmüş, diğer üyelerin kabulüne karşılık Azerbaycanlı üyeler, bu konuda öncelikle Türk tarafının fikrinin sorulması gereğini, dile getirmişlerdir. Buna rağmen, Alman teklifi kabul edilmiş, ancak Türklerin onay vermemesi ile Almanların bu girişimi neticesiz kalmıştır. Gelişmeler, bölgede etkin olma çabası içerisindeki Almanları başka taktikler denemeye yöneltmiştir. Fon Lossov, Batum'da Transkafkasya temsilcileri ile özel görüşmeler yapmış, özellikle Çhenkeli ile yaptığı görüşmeler, bağımsız Gürcistan devletinin temellerinin atılması ve Gürcistan'ın Alman himayesini kabul etmesi ile neticelenmiştir. Bundan sonra, Transkafkasya birliğinin dağılmasının kaçınılmaz olduğu görülecektir.[78]

Türkiye'nin yeni arazi taleplerine karşı, Transkafkasya milletlerinin karşı koyma güçleri bulunmuyordu.Üstelik, Gürcü ve Ermeni delegeler, Azerbaycan'ı Türklerden yana hareket etmekle suçluyorlardı. 26 Mayıs'ta Türk heyeti, Transkafkasya heyetine, Türkiye'nin bütün taleplerinin 72 saat içinde kabul edilmesini

[76] **BOA**, DH.İ.UM, 20-19/13-58, lef 4; Sürmeli***, a.g.e***, s. 106-107.
[77] Mustafa Budak, "Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu Hakkındaki Raporu", ***Kafkas Araştırmaları Dergisi IV***, İstanbul: 1998, s. 67.
[78] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 109-110.

isteyen bir ültimatom verdiğinde, Transkafkasya Cumhuriyeti almış olduğu kararla, kendisini fesh etmiş bulunuyordu.[79]

Bundan sonra her millet kendi başının çaresine bakma yoluna gidecektir. Almanya ile ilişkilerini ilerleten Gürcistan, 28 Mayıs 1918'de bu devletle bir antlaşma imzalayacaktır. Antlaşmaya göre; Almanya Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumasına karşılık olarak, Gürcistan demiryolu sisteminin serbest ve sınırsız kullanımını, Gürcistan limanlarındaki bütün gemilerin tedarikini, stratejik noktaların Alman askerleri tarafından işgalini, Alman-Gürcü madencilik anonim şirketinin kurulmasını, Gürcistan'da Alman parasının serbest tedavülünü, diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin karşılıklı değişimini sağlayan imtiyazları elde etti. Böylece Almanlar, Gürcistan'ı Kafkasya ve Yakın doğudaki planlarını gerçekleştirmek için kullanma fırsatını ele geçirdiler. Almanya'nın esas hedefi Bakü'ye, dolayısıyla petrole ulaşabilmekti.[80]

Transkafkasya Cumhuriyeti dağılmış olduğundan, bu tarihten itibaren bölge devletleri ile ilişkiler birebir yürütülmek durumundaydı. 4 Haziran 1918'de, Batum'da, Türkiye ile Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan (müstakil) devletleri arasında barış anlaşması imzalanmıştır.[81] Bir taraftan Kafkas halkları ile görüşmeler yaparak, siyasi ilişkilerini sürdüren Osmanlı Devleti, diğer taraftan bölgede askeri ilerlemesine devam etmişti. Son olarak sıra işin hukuki boyutunu neticelendirmeye gelmiş ve Mayıs 1918'de, Dahiliye Nezareti Müsteşarı Abdülhalik Renda'nın reisliği altında, Şakir Kesebir, Necati Bey, Asaf Talat Bey ve Hilmi Uran Mülkiye Müfettişi olarak Elviye-i Selase'de yapılacak halk oylamasında bulunmak üzere, bölgeye gönderilmişlerdir.[82] Ağustos ayı sonunda tam olarak belli olan oylamanın sonuçları, Türk resmi makamlarına göre şu şekildedir;

Ardahan Sancağı; 68,873 Müslüman ve 15,007 gayri Müslim nüfus bulunmaktaydı. Bunlardan Müslüman erkek nüfus 35,867 ve gayri Müslim erkek nüfus 6952 kişi olarak toplam 42,419 kişi idi. Bu son rakamdan ise 19 yaşın üzerinde olarak

---

[79] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 111.
[80] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 142.
[81] Kurat, ***a.g.m,*** s. 26.
[82] Hilmi Uran, ***Hatıralarım,*** Ankara: TTK, 1959, s.86

oy hakkına sahip olanların sayısı, 22,654 kişidir. Bu kişilerden ancak 54'ü Osmanlı devletine ilhak aleyhine oy vermiş, 22,600 kişi de "evet" pusulasını kullanmıştır.

Oltu ve çevresi; Müslümanlar 18,206 kişi, gayri Müslimler de 1,888 kişi idi. Bunlardan 9,070'i Müslüman erkek nüfus, 925'i gayri Müslim erkek nüfus olarak toplam 9,995 kişi idi. Bu sayıdan oy hakkına sahip olan 5279 kişi ittifakla "evet" demiştir.

Kars bölgesi; 65,248 Müslüman ve 1675 gayri Müslim olarak toplam 66,293 kişiden, 33,006 kadarı Müslüman erkek, 840'ı gayri Müslim erkek, hepsi 33,846 kişidir.Bunlardan oy hakkı olan 9446 kişiden, 70'i çekimser kalmıştır.

Kağızman Nahiyesinde; 28,372 Müslüman ve 1,197 gayri Müslim olup, hepsi 29,569 kişidir. Erkek nüfus Müslüman 14,607 ve 590 gayri Müslim olup, toplam 15,194 kişidir. Oy hakkı olan 8,198 kişiden 140 kişi çekimser kalmıştır.

Artvin çevresi; İslam olan 35,992 ve gayri Müslim 2194 kişi olarak toplam 64,028 Kişidir. Bunun erkek nüfusu 27, 282 kişi Müslüman ve 3553 gayri Müslim olup, hepsi 30,853 kişidir. Oy sahibi olan 16.317 kişiden 3 kişi "hayır", 16.309 kişi "evet" pusulası kullanmıştır.

Batum; 4312 kişiden 2669 kişi "evet", 160 kişi"hayır" derken, 1483 kişi de çekimser kalmıştı.

Bu suretle yapılan halk oylamasında İslam ahalinin çok büyük çoğunluğu oluşturması ve "evet" demesiyle, Elviye-i Selase'nin Türkiye'ye katılması kesinleşmiştir.[83] Brest Litovsk Antlaşması gereğince Elviye-i Selase'de yapılan oylamanın sonuçları İstanbul'a bildirilince, Sultan Vahdettin bu bölge halkına hitaben bir beyanname göndermiş ve Elviye-i Selase'nin Osmanlı devletine katılmasını, ona göre teşkilat yapılmasını emrettiğini bildirmiştir.[84] Elviye-i Selase'ye gönderilen heyet yaptıkları incelemeler sonucunda, bilhassa Müslüman halkın Ruslardan gördükleri zulüm ve hakaretler neticesinde, Osmanlı idaresinden huzur ve refah ortamı getirmesini

[83] Kurat, ***a.g.m***, s. 26-27.
[84] **BOA**, Ali Fuat Türkgeldi Tasnifi, 6/66; Uran, ***a.g.e***, s.104.

beklediklerini, Onların bu beklentilerini hüsrana uğratmayacak ciddi bir idare kurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun içinde bölgede kaymakamlık ve nahiye müdürlüklerinin kurulması ile burada görev yapacak yeterli sayıda memurun gönderilmesini istemişlerdir.[85]

Kafkas Federasyonu dağılınca yerine kurulan müstakil Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile 4 Haziran 1918'de imzalanan Batum Antlaşmaları ile Kafkasya'da Brest Litovsk hükümlerini aşan yeni bir durum meydana geliyordu. Bu son antlaşmalarla Osmanlı devleti, Brest Litovsk Antlaşması dışında, Gürcistan ve Ermenistan'dan sınır boyunca bazı toprak kazancı elde ediyordu. Gürcüler Ahıska ve Ahılkelek kazalarını, Ermenistan ise Gümrü, Karakilis, Nahçivan kazalarıyla, Gümrü-Culfa demiryolunu Osmanlı devletine bırakıyorlardı.[86] Türkiye'nin Gümrü- Culfa demiryolu hattını isteme sebebi, Baku petrollerini korumak, Kuzey İran'da bulunan İngilizlerin Azerbaycan'da toplanmasını önlemek ve Türkistan'a yapılacak askeri operasyonlarda Baku'yü stratejik bir yer olarak kullanmaktı.[87]

Esasen savaşın başından beri Enver Paşa Turan mefkuresini gerçekleştirmek istiyordu. Kafkasya'da ortaya çıkan gelişmeler dahilinde, Almanya'nın Gürcistan üzerinden ayrı bir Kafkasya politikası yürütmesi ve Osmanlı ile bölgede rekabet eder hale gelmesi üzerine Enver Paşa, Güney Kafkasya da Azerbaycan'a, Kuzey Kafkasya'da Dağıstan'a yönelik aktif bir siyasi ve askeri politika izlemeye başladı.[88] Osmanlı devletinin müttefiki Almanya ise, Enver Paşa'nın doğu politikasına açıkça muhalefet ediyordu. Osmanlı devletine karşı Gürcistan ve Ermenistan'ı destekleyen Almanya, bilhassa Osmanlı kuvvetlerinin Gürcü demiryollarından faydalanmasına güçlük çıkarıyordu. Osmanlı ordusu ise ilerlemesine devam ediyor, oldukça büyük kuvvetlerle Gürcistan ve Ermenistan'dan geçerek Azerbaycan'a yöneliyordu. Azerbaycan'da Ermeni, Beyaz-Rus ve İngiliz kuvvetleriyle çarpışarak Azerbaycan'ı kurtaran Osmanlı ordusu, daha sonra Bakü'den kuzeye yönelerek Dağıstan'ı da işgal ve hürriyetine kavuşturmuştu. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada, Gürcistan ve

---

[85] ***BOA***, DH.İ.UM., 20-19/13-21, Lef 5-6.
[86] Tevfik Bıyıklıoğlu, "Mondros Mütarekenamesinde Elviye-i Selase İle İlgili Yeni Vesikalar", ***Belleten***, C. XXI, Sayı 84, 1957, s. 571.
[87] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 131.
[88] Budak, ***a.g.m***, s. 62.

Ermenistan dışında, Hazar denizinin doğu kıyılarıyla Karadeniz arasındaki bölgeye Osmanlı orduları hakim vaziyetteydi.[89]

1.2. Mondros Sonrası Türkiye'nin Kafkasya Siyasetinde Gürcistan

Elviye-i Selase'nin kendi sınırları içinde kalacağını kabul eden Osmanlı devleti, daha mütareke görüşmeleri başlamadan, 21 Ekim 1918'de, 9. Ordu komutanlığına verdikleri bir emirle altı hafta zarfında Brest Litovsk Antlaşmasıyla kazanılan yerler hariç, Osmanlı ordusu tarafından alınan yerlerin boşaltılmasını istemiştir. Bu nedenle Mondros'ta Kafkas bölgesinin boşaltılması işi ortaya atıldığı zaman Osmanlı delegeleri, boşaltmanın başladığını bildirdiler, ancak Kars, Ardahan ve Batum'un "milletlerarası bir anlaşma ile" Osmanlılara bırakıldığını, yapılan halk oylaması sonucunda da halkın Osmanlı idaresini tercih ettiğini de söyleyerek, Mondros Mütarekesinin on birinci maddesinin bu yerler Osmanlılarda kalacakmış gibi düzenlenmesini sağladılar. Bu yerlerin söz konusu edildiği Brest Litovsk Antlaşması Bolşevikler tarafından 20 Eylül 1918'de fesh edilmiş, daha sonra ise 11 Kasım 1918'de İtilaf devletleri, bu antlaşmanın hükümsüz olduğunu Almanlara bile kabul ettirmişlerdi.[90] Mondros Mütarekesinin Kafkasya'ya ait on birinci maddesi aynen şu şekildedir: "İran'ın şimali-garbi kısmındaki kuvayi Osmaniyenin derhal harpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maverayı Kafkas'ın evvelce kuvayı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emir edildiğinden kısmı mütebakisi müttefikler tarafından vaziyeti mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir."[91]

Bu madde de boşaltılması, Osmanlı hükümeti tarafından daha önce emredilmiş olan yerler kuzey-batı İran'dan başka (Tebriz, Hoy, Culfa ve Rumiye), Brest Litovsk Antlaşması dışında kalan Azerbaycan ve kuzey Kafkasya arazisiyle

---

[89] Bıyıklıoğlu, ***a.g.m***, s. 572.
[90] Selahattin Tansel, ***Mondros'tan Mudanya'ya Kadar***, C.1, Ankara: 1973, s. 57-58
[91] Nihat Erim, ***Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları, Devletlerarası Hukuki ve Siyasi Tarih Metinleri***, C. I, TTK, Ankara: 1953, s. 521; Bıyıklıoğlu, ***a.g.m***, s. 572;

Gürcistan ve Ermenistan'dan, Batum Antlaşmalarıyla işgal edilmiş olan bölgelerden ibaretti. Osmanlı devleti, hukuki ve ırki bakımdan üç liva üzerindeki haklarının yapılacak bir inceleme ile tasdik olunarak tahliyeden vazgeçileceğini düşünmekteydi.[92]

Bu beklentilere rağmen, Mondros Mütarekesinin imzalanmasının üzerinden on gün bile geçmemişken İtilaf devletleri Kars, Ardahan ve Batum'un hemen boşaltılmasını istediler. Ancak İtilaf devletlerinin bu istekleri, diledikleri kadar çabuk gerçekleşmedi. 9. Ordu komutanı Yakup Şevki Paşa, boşaltma işinde oldukça ağır davranmaktaydı.[93] Yakup Şevki Paşa, Brest- Litovsk dışındaki yerlerin işgal edilmesine ve bu yerlerden yapılan tahliye işine itiraz etmezken, Elviye-i Selase'nin tahliyesine büyük tepki göstermiştir. İtilaf devletleri henüz bir talepte bulunmamışken de Paşa, on birinci madde gereği olarak İtilaf devletlerinin inceleme heyetinin, Elviye-i Selase'nin de tahliyesini isteyebileceklerine dikkat çekmiştir. Yakup Şevki Paşa, tahliye kararı ile ilgili bir şey yapamayınca, bu kez tahliye müddetini uzatmaya çalışacaktır.[94] İngiliz işgal kuvvetlerine yapılan müracaatlara rağmen, tahliye süresi uzatılamamış, ancak yazışmaların uzaması ile iki aylık bir zaman kazanılabilmiştir.[95] Yakup Şevki Paşa, idareyi milli bir teşekküle bırakarak çekilmeyi tercih ediyordu. Sonunda ordu birlikleri, bulundukları yerleri terk ederek Erzurum istikametinde çekilirken, livanın mülki idaresi Karslılar tarafından 5 Kasım 1918'de kurulmuş olan, "Kars Milli Şurası" adlı teşekküle devredilmişti.[96]

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Kafkasların Osmanlı ordusu tarafından boşaltılması, burada yaşayan Türk ve Müslüman halkı güç durumda bırakmıştır. Bunun üzerine bölge halkı, hürriyetlerini kaybetmemek için harekete geçmişlerdir. Kars'ta, "Milli İslam Şurası" kurulurken, 3 Kasım 1918 tarihinde merkezi Iğdır olmak üzere, "Aras Türk Hükümeti" kurulmuştur.[97]

---

[92] Bıyıklıoğlu, ***a.g.m,*** s. 573.
[93] Tansel, ***a.g.e,*** s. 58.
[94] Selma Yel, ***Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri***, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2002, s. 79-80.
[95] Yel, ***a.g.e***, s. 85.
[96] Uran, ***a.g.e***, s.109.
[97] A. Ender Gökdemir, "Aras Türk Hükümeti", ***23-28 Eylül 1985 Tebliğler III. Türk Tarihi***, C. 1, İstanbul: 1986, s. 237.

9. Ordu Kafkasya ve Elviye-i Selase'nin tahliyesiyle uğraşırken İngilizler de tahliye işini çabuklaştırmak ve bir an önce bölgeyi işgal etmek için uğraşmaktaydılar. 27 Kasım'da Batum'a asker çıkaran İngilizler, 15 Aralık 1918'de bir İngiliz kruvazörü ile 3 mayın gemisini Batum istasyonuna gönderdiler.[98] İngilizler aynı zamanda Aralık 1918 tarihinde Gürcülere, bağımsızlıklarını memnuniyetle karşıladıklarını ve tanınmaları için destek olacaklarını bildirmekteydiler. İngilizlerin verdiği bu söz netice olarak Paris Barış Konferansı'na[99] katılan 22 ülkenin Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımasına sebep olacaktır.[100]

Mondros Mütarekesinin on beşinci maddesi ile bu şehrin işgal edilmesi hakkı itilaf devletlerine tanınmış bulunuyordu. İlgili madde aynen şu şekildedir; "Bilcümle hutut-i hadidiyeye itilaf murakabe zabitleri memur edilecektir. Bunlar meyanında elyevm hükumet-i Osmaniyenin taht-ı murakabesinde bulunan Mavera-yı Kafkas hatut-i hadidiyesi aksamı dahildir, işbu Kafkas hutut-i serbest ve tam olarak itilaf memurlarının tahtı idaresine vazedilecektir. Ahalinin ihtiyacının tatmini nazarı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Hükumet-i Osmaniye Bakü'nün işgaline muteriz bulunmayacaktır."[101] İşgal, Osmanlı egemenliğinin sona ereceği ve Osmanlı mülki idaresinin buradan uzaklaştırılacağı anlamına gelmiyordu. Fakat durum bu şekilde gerçekleşmedi. 24 Aralık 1918'de şehre bir İngiliz tümeni çıktı; askeri bir vali tayin olundu, onun kontrolü altında olmak şartıyla şehrin idaresi, çeşitli milletlerden kurulu bir heyete bırakıldı ve böylece Osmanlı idaresi fiilen sona ermiş oldu.[102] İngilizler Batum'un işgalinden iki gün sonra, 26 Aralık 1918'de Kars ve Ardahan'ı da işgal ettiler. Bu suretle İngiliz işgaliyle birlikte, Elviye-i Selase'deki Türk sivil idaresi mütarekenin on birinci maddesine aykırı olarak İngilizlerce sona erdirildi.[103]

---

[98] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 372.
[99] Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919'da, I. Dünya Savaşı sonrası barış anlaşmalarını hazırlamak için toplanmıştır. İttifak devletleri ile savaşan veya onlara savaş ilan eden devletler katılmıştır. Uçarol, ***a.g.e***, s.509.
[100] Kadir Sancak, ***"Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri",*** MÜ Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslar Arası İlişkiler Ana Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2000, s. 42.
[101] Erim, ***a.g.e,*** s. 522.
[102] Tansel, ***a.g.e***, s.59.
[103] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 376.

Kumandan Yakup Şevki Paşa'nın desteği ve Kars mutasarrıfı Hilmi Uran Bey'in de yardımıyla yerel sivil önderler tarafından oluşturulan "Kars İslam Şurası", ilk büyük toplantısını I. Kars Kongresi olarak 14 Kasım 1918'de yapmış ve 8 kişilik bir Muvakkat Heyet seçerek *Milli İslam Şurası Merkez-i Umumisi* adıyla bir yönetim merkezi kurmuştur. 30 kasım 1918'de yapılan II. Kars Kongresi, bu kuruluşun adını *Milli İslam Şurası* ya da *Milli Şura Hükümeti* olarak değiştirmiştir. Batum'dan Nahçıvan'a kadar olan bölgeden bu kongreye "milletvekili" sıfatıyla 70 temsilci katılmıştır. 3-5 Ocak 1919 tarihinde yapılan I. Ardahan Kongresi ve 7-9 Ocak 1919 tarihli II. Ardahan Kongresi, o zamana kadar yapılmış olan bütün milli şuraların birleşmelerini sağlamıştır. Bu kongrelerin ardından, Batum'dan Nahçıvan'a kadar uzanan bölgeden gelen 131 temsilcinin katılımıyla 17- 18 Ocak 1919 tarihli Büyük Kars Kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu kongre ile bölgedeki bütün Milli Şuralar birleştirilerek *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti* kurulmuştur.[104]

Milli Şura / Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti 18 maddelik bir Anayasa hazırlamış, sınırlarını da Batum'dan Nahçıvan'a kadar çizerek, bu sınırın barışın neticesine kadar korunacağını açıklamıştır.[105] Hükümet kurulduktan birkaç gün sonra (Şubat 1919) başlarında Ahıska ve Ahılkelek Müslümanları ile Gürcüler arasında olaylar çıkmıştır. Gürcistan Cumhuriyeti ordusu ile çarpışan kuvvetlerin başında, Milli Şura Hükümeti temsilcisi olan, Ahıskalı Osman Server Atabek[106] bulunuyor ve büyük kahramanlıklar gösteriyordu. Yapılan mücadeleler neticesinde Ahıska ve Ahılkelek'ten Gürcüler çıkartılarak, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin otoritesi Tiflis Vilayetine kadar yayıldı.[107] Ancak 13 Nisan 1919'da müstahkem mevkideki İngiliz alayı ile Kars'ta İngiliz Kafkas Başkumandanlığı, Cenubigarbi Kafkas Hükümetinin parlamentosunu basmış ve şura ileri gelenlerini yakalatarak, Batum üzerinden Malta'ya

---

[104] Bülent Tanör, ***Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920),*** İstanbul: 1998, s. 194-195; M. Fahrettin Kırzıoğlu, "***Cenubu- Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli Şura Hükümeti),*** s. 957-958.

[105] Gökdemir***, a.g.e***, s. 90-91.

[106] Osman Server Atabek, Kıpçaklı-Atabekler soyundandır. Rus Hukuk ve Ziraat Fakülteleri ile Almanya'da Maden Yüksek Mühendisliği tahsili yapmış, doğudaki mücadelelerde Ahıskalılar'a öncülük etmiştir. Büyük Mücahid ve "Prens" olarak da anılmaktadır. Kırzıoğlu, "Cihangiroğlu'ndaki Belgeler...", s. 112.

[107] Gökdemir, ***a.g.e***, s. 126-127; Sürmeli, ***a.g.e***, s. 399-400.

sürdürmüştür. İngilizler Kars Şurasının bütün üyelerini yakalayamamışlardır. Yakalayıp Malta'ya sürdükleri 11 kişidir ve bunlar arasında iki Rum üye de bulunmaktadır.[108]

Kars'ta kukla bir "Şura Hükümeti" kurduran İngilizler, 30 Nisan 1919'da burayı Ermenilere teslim ettirdiler. Kars çevresinde Ermenilerle mücadele, 1920'de Kars'ın son kurtuluşuna kadar devam ettirildi. Üç buçuk ay kadar yaşamış olan (1 Ocak- 13 Nisan 1919) Kars Milli Şurası'nın, kuruluşu ve çalışmalarının Elviye-i Selase'nin "Milli Misak" içerisine alınmasına ve bugünkü Kars ve Artvin illerinin Türkiye'ye katılmasına yaradığı söylenebilir.[109]

Kars'taki hükümetin bu şekilde çökertilmesinden sonra, Batum'dan Nahçıvan'a kadar olan bölgedeki Türk ve Müslüman halk, yeniden Milli Şura Hükümetleri şeklinde örgütlenmiştir. Bu yeni dönemin şura hükümetlerinden bazıları şunlardır: Nahçıvan Şurası (Aras Türk Cumhuriyeti), Kulp (Tuzluca) Şurası, Pozatköylü Bekir Bey Şurası, Olti (Oltu) Şura Hükümeti, Akbaba Şurası, Çıldır Milli Şurası, Acara İslam Cemiyeti'nin yönetimindeki Şura Hükümeti, Artvin, Ardanuç ve Şavşat'ta oluşturulan şura hükümetleri, Orta-Kale (Kağızman yakınında) Milli Şurası. Bu şura hükümetlerinden Oltu Şura Hükümeti, TBMM döneminde bile varlığını sürdürmüş, 17 Mayıs 1920'de Oltu'nun anavatana katılmasıyla kendini feshederek TBMM hükümetine katılmıştır. [110] Milli Şura bölgelerinden, Oltu'dan 2 ve Batum-Artvin'den 5 Milletvekili, 13 Mayıs-3 Haziran 1920'de TBMM'ye katılmışlardır.[111]

Osmanlı ordusunun Kafkaslardan çekilmeye başlaması üzerine, ortaya çıkan oluşumlar içerisinde çeşitli cemiyetler de bulunmaktadır. Bu cemiyetlerden bir tanesi, 1918 yılında Batum'da kurulmuş olan "Gizli İslam Cemiyeti" isimli teşkilattır. Bu cemiyetin merkezi de Kars olup, Batum, Ardahan ve Ahıska'da şubeleri vardı. Daha sonra cemiyet şura şeklinde hükümet görevini üstlenmişti. Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'nin İngilizlerce dağıtılmasından sonra (13 Nisan 1919), cemiyetin merkezi Batum olmuş, "Batum Livası İslam Cemiyeti" adıyla, Kars havalisi, Ahıska ve Ardahan şubeleriyle temasını sürdürmüştür. Cemiyetin gayesi, Elviye-i Selase'nin Osmanlı

---

[108] Bilal Şimşir, ***Malta Sürgünleri,*** İstanbul: 1985, s.111.
[109] Kırzıoğlu***, Cenubu- Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli Şura Hükümeti)***, s. 965.
[110] Tanör***, a.g.e***, s. 203-204.
[111] Kırzıoğlu, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın'daki Belgeler...", s. 134.

devleti himayesinde bir muhtariyet idaresine sahip olması idi. Anavatandan kopmadan, onun gölgesinde yaşamak isteğindeydi.

Batum'da, İslam cemiyetinin karşısında, Batum'un Gürcistan'a ilhakını isteyen, "İslam Gürcistan'ını Tahlis Cemiyeti" de bulunmaktaydı. Bu cemiyet, Gürcü Milli Komitesi ile şartlı bir anlaşma yapmıştı. Gürcülerle yapılan bu anlaşmaya dayanılarak; Batum havalisinin, Gürcistan'ın himayesinde bir muhtariyet olmasına çalışılıyordu. Ayrıca doğrudan doğruya Gürcistan'a ilhak taraftarları da vardı. Bu cereyanın başında Acara hanedanından Hemşinzade Cemal Paşa bulunmaktaydı.[112]

Mondros Mütarekesi sonrası, İtilaf devletleri tarafından başlatılan işgallere karşı, Anadolu'da oluşan milli hareket, ortak düşman kabul edebilecekleri devletlere yönelik, Bolşevik Rusya ile işbirliği yapmak isteğindeydi. Bu dönemde Milli Mücadele hareketinin önderleri arasında da Bolşevikliğin sempati ile karşılandığı görülmektedir. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'e Batum'da Bolşeviklik ilan etmeyi, Bolşevikliği Kars, Ardahan ve Artvin'e, Gürcistan ve Azerbaycan'a yaymayı önermiş, bunun Bolşevik orduların hareketini hızlandıracağını ve memleketin geçirdiği buhran için faydalı olacağını ileri sürmüştür. Mustafa Kemal ise "Batum ve bölgesindeki Bolşeviklik ilanı konusundaki yüksek görüşlerinize tamamen katılırız" karşılığını vermiştir.[113]

Bu şartlar altında, Elviye-i Selase'de gittikçe artan Ermeni saldırılarına son vermek ve Elviye-i Selase'yi kurtarmak amacıyla düşünülen doğu harekatı için, Batum'da Bolşevikliğin ilanı lüzumlu görülmekteydi. Bundan sonra Batum'daki İslam cemiyetleri Bolşeviklerle işbirliği içinde çalışmaya başlamışlardır.[114]

Bolşevikliğin Kafkasya'da yayılması İtilaf devletlerini endişelendirmiş çeşitli tedbir ve propagandalara götürmüştür. Azerbaycan ve Gürcistan Hükümetlerinin istiklalleri kabul edildiği gibi, bu hükümetlere yardıma da girişilmiştir.[115] İngilizlerin

---

[112] ***Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD),*** Sayı 48, Belge: 1125, 1964; S. Esin Dayı, ***Elviye-i Selase'de Milli Teşkilatlanma (Kars, Ardahan, Batum),*** s. 171-173.
[113] ***HTVD***, Sayı: 26, Belge: 666, 1958; Doğan Avcıoğlu, ***Milli Kurtuluş Tarihi, 1839'dan 1995'e***, C. 2, İstanbul: 1993, s. 452-453
[114] Dayı, ***a.g.e***, s. 186-187.
[115] Kazım Karabekir, ***İstiklal Harbimiz,*** C. 2, İstanbul: 1996, s. 952

kontrolünde olmak üzere önce Çürüksu'ya, daha sonra Batum'a Gürcü askeri kuvvetleri sokulmuş, her iki bölgede de bu durum Cemiyet-i İslamiye Milisleri tarafından protesto edilmiştir.[116] Mustafa Kemal Paşa, bununla ilgili olarak; "İtilaf devletleri, Bolşevikler ile Türklerin arasını Kafkas milletleri vasıtasıyla kesmek planını bulmuşlardır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın istiklallerini tasdik ederek onları celbettiler. Şimdi onların Bolşeviklerle vuruşmalarını sağlamak için sürekli teşvik ve takviye yapmaktadırlar. Kafkasya seddi projesini İtilaf devletlerine yaptırmamak için, her türlü mücadele yapılmalıdır" değerlendirmesini yapmıştır.[117] Eğer Kafkas milletleri Türkiye'ye karşı bir set durumuna gelirse, Türkiye kuşatılmış ve direnme şansı da ortadan kalkmış olacaktı. Bu durumda, Azerbaycan, Dağıstan ve Gürcistan'ın Bolşevik topluluğuna katılmalarının Türklerin amaçlarına hizmet edeceği düşüncesi öne çıkıyordu.[118] Nitekim bu düşünce, 1920 Martında gerçeğe dönüşecektir.

Azerbaycan'da bu sırada İngilizlerce desteklenen Müsavat Hükümeti bulunuyordu. Bakü'deki Türkler, bu hükümeti düşürmek için Sovyet kuvvetlerine yardım etmeleri konusunda, Türk Milliyetçileri tarafından teşvik ediliyordu. Sonuçta Sovyet ordusu, 28 Nisan 1920'de, Türklerin de yardımıyla Azerbaycan'ı işgal etti.[119]

Mart 1920 sonlarında, Ermeni silahlı kuvvetlerinin doğu sınırlarımızdaki köylere saldırmaları sonucu 9 Haziran 1920'de doğu cephesinde seferberlik yapılmıştır. Büyük Millet Meclisi, hükümete gerektiğinde Elviye-i Selase'yi işgal yetkisini vermiştir.[120] İstanbul'un işgali öncesinde toplanmış olan Son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 17 Şubat 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli Beyannamesinin ikinci maddesi Elviye-i Selase'nin durumu ile ilgilidir. Misak-ı Millinin ilanı esnasında halen İngiliz ve Gürcü işgali altında bulunan Elviye-i Selase hakkındaki bu madde de, bölgede gerektiği taktirde yeniden bir halk oylaması yapılabileceği ifade edilmekteydi.[121] Maddenin aslı şu şekildedir; "Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı 'ammeleriyle anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selâse içûn lede'l- icâb tekrar serbestçe ârâ-yı 'ammeye

---

[116] ***HTVD***, Sayı 48, Belge: 1125, 1964.
[117] ***HTVD***, Sayı 15, Belge: 388, 1956.
[118] Salahi R. Sonyel, ***Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I***, Ankara: TTK, 1995, s.177.
[119] Sonyel, ***a.g.e***, s. 182.
[120] Bıyıklıoğlu, ***a.g.m***, s. 580.
[121] Mustafa Budak, ***İdealden Gerçeğe- Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika,*** İstanbul: Küre Yayıncılık 2002, s. 174-176

mürâca'at edilmesini kâbul ederiz".[122]16 Mart 1920 günü, İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından resmen işgalinden ve son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılmasından sonra, Elviye-i Selase meselesi ile ilgilenmek, Ankara'daki Büyük Millet Meclisinin görevi olmuştur.[123]

a. TBMM Hükümeti Dönemi Kafkasya Siyaseti

Bu dönemde İngiltere gerek yeni Türkiye'nin, gerekse Sovyetler Birliği'nin ortak düşmanıdır. İngiltere'nin Yunanistan'ı Anadolu'ya yerleştirerek bu bölgeyi etkisi altında tutmak istemesi ve Boğazların itilaf devletlerinin elinde olması, Rusya'yı rahatsız etmektedir. Milli mücadeleye destek vermek, ideolojik yönden de Rusya'nın çıkarlarına uyuyordu. Milli mücadeleye yardım edilerek Rusya'daki Türk ve Müslüman unsurlara daha sempatik görünebilir, aynı zamanda diğer Müslüman halklar arasında Moskova'nın prestiji artabilirdi.[124] Bu gelişmeler neticesinde, Milli Mücadele sırasında ortaya çıkan, Türk-Sovyet ilişkileri iki devlet arasında, tarihte mevcut olan münasebetlerin en ilginç safhası olarak kabul edilebilir.[125]

TBMM'nin açılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa ile Çiçerin arasında gerçekleşen mektuplaşmalar sırasında Çiçerin, Türk-Sovyet ilişkilerini geliştirmek için karşılıklı diplomatik temsilci göndermeleri teklifinde bulunmuştur. TBMM hükümeti, hariciye vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyeti, ittifak yapmak niyetiyle 11 Mayıs 1920'de Moskova'ya göndermiştir.[126]

İlk kez resmi olarak siyasi münasebetlere girmiş olan Ankara hükümeti ve Sovyet hükümeti arasında yapılan görüşmelerde, bir dostluk anlaşması projesi hazırlanmış, 24 Ağustos 1920 tarihinde taraflar arasında parafe edilmişti. Ancak

---

[122] Budak, ***a.g.e***, s. 157.
[123] Dayı, ***a.g.e***, s. 182.
[124] Akarslan, ***a.g.e***, s. 68-69.
[125] Mediha Akarslan, ***Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk***, İstanbul: 1995,s. 66.
[126] Budak, ***a.g.e***, s. 220-221.

Çiçerin'in, Doğu illerinden toprak istemesi üzerine, anlaşma imzalanamamıştır.[127] Sovyet yöneticiler bu görüşmelerde Ermenistan ve Gürcistan'ın da Sovyet Rusya'ya katılacağını ve Brest- Litovsk Antlaşmasının imzalandığı şekliyle kabul etmediklerini belirtmişler ve anlaşma ile çizilmiş olan sınırın tekrar tetkik edilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır.[128] Bu sırada, Azerbaycan'da iktidarı ele geçirmiş olan Bolşevikler, Kafkasya'nın diğer bölgelerinde de karışıklıklar çıkarmaya başlamışlardı. Mayıs-Haziran 1920 tarihlerinde Erivan Ermeni Cumhuriyeti'nde Bolşevik ayaklanmaları olmuştu. Sıranın kendisine de geleceğinin farkında olan Gürcistan'da ise henüz Menşevik bir hükümet iktidarda idi.

Bekir Sami Bey heyeti Moskova'da bulunduğu sırada, Sovyet Birlikleri, Ermenistan'a saldırmışlar ve 10 Ağustos 1920'de Ermenilerle Sovyetler bir anlaşma imzalamışlardı. Bu şartlar altında, Bekir Sami Bey'le yaptıkları görüşmelerde Ruslar, Bitlis, Van ve Muş'un Ermenistan'a verilmesini istemişlerdir (13 Ağustos 1920). Sovyet Rusya'nın bu taleplerinin kabul edilmemesi üzerine görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.[129]

Sovyetlerin son talepleri doğrultusunda TBMM'de yapılan görüşmeler incelendiğinde,bu devlete karşı beslenen olumlu düşüncelerin ve iyimserliğin kaybolduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Bey, "...siyaseti hariciyede Petro ne düşünüyorsa bugünkü Rus erkanı da, Rusya'yı idare eden eller de o ideali takip eden insanlardır", derken, Hakkari mebusu Mazhar Müfit Bey, " ...efendiler, bu teklif ile düveli itilafiyenin teklifi arasında bir fark yoktur. Avrupalılar dört beş vilayet diyorlardı, bunlar iki vilayet diyorlar", şeklinde tepkilerini dile getirmişlerdir.[130]

Esasen Mayıs 1920'den itibaren Kazım Karabekir doğuda harekete geçmek için Ankara hükümetinden izin beklemektedir. Karabekir'e göre Ermeniler ile Bolşevikler bir anlaşma yapmadan önce, hiç olmazsa Aras-Kars Çayı-Allahüekber hattı

---

[127] Ali Fuat Cebesoy, ***Moskova Hatıraları,*** İstanbul: 1955, s. 80.
[128] Cebesoy, ***a.g.e***, s. 74.
[129] Akarslan, ***a.g.e***, s. 73.
[130] ***T.B.M.M Gizli Celse Zabıtları***, 17.10. 1336 (1920), C. I, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s. 177- 179.

hemen tutulmadığı taktirde, Ermeni askerinin bulunacağı mıntıkalar Ermenistan olarak kabul görebilecektir.[131]

Ankara Hükümeti, doğu cephesi kumandanlığına Kars'a taarruza yetkili olduğu kararını 7 Ekim 1920 tarihinde bildirmişti. Kars'ın alınmasıyla kazanılacak zaferin, askeri durumun esaslı olarak düzeltilmesinde ve yalnız başına kalacak olan Gürcülerin ileride yapacakları hareket üzerinde caydırıcı etki bırakacağı da belirtilmiştir.[132] Türk askerinin ileri harekatı 30 Eylül'de Sarıkamış'ın alınması, 30 Ekim Kars ve 7 Kasım'da Gümrü dahil Arpaçayı'nın doğusundaki bir kısım bölgelerin alınması ile sonuçlanmıştır.[133]

Ermenilerin, 7 kasım 1920'den itibaren çekilmeye başlaması ve Türk kıtalarının bu yerleri işgal etmesi üzerine, Ermeni hükümeti Mütareke şartlarını kabul edeceklerini bildirmişlerdir. 24 Kasım'da Ermeni sulh heyeti Gümrü'ye gelmiş ve 26 Kasım'da görüşmeler başlamıştır. 2-3 Aralık gecesi ise taraflar arasında sulh imza edilmiştir. Daha sonra doğuda durumlar değişeceğinden, Gümrü Antlaşmanın yerine, 16 Mart 1920 tarihli Moskova Antlaşması ile 13 Kasım 1921 tarihli Kars Antlaşması geçmiştir.[134]

Gümrü Anlaşmasında özetle; Sevr Anlaşmasının geçersiz olduğu Ermenilerce kabullenilmiş, Ermenistan'ın sınırları Brest- Litovsk Antlaşmasıyla saptanan sınırdan daha dar olarak belirlenmiştir. Böylece Ermenistan sınırları, Erivan, Yeni Beyazıt ve Gümrü'nün belirli kısımlarından oluşmaktaydı. Nahçevan, Karabağ ve Zankezor yörelerinde halk oyuna başvurulacaktı. Aynı tarihte 2 Aralıkta Sovyetler Erivan'ı işgal ederek yeni Ermeni hükümeti ile bir sözleşme yapmışlardır. Bu sözleşmeye göre Ermenistan, bağımsız bir Sovyet cumhuriyeti durumuna gelmekteydi.[135]

Doğu Anadolu'ya ait meselelerden birinin bu şekilde sonuçlanması ile sıra başka bir meseleye, Elviye-i Selase meselesine gelmiş bulunuyordu. Bu sancaklardan

---

[131] Karabekir, ***a.g.e***, C. 3, s. 1550.
[132] İzzet Öztoprak, ***Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücade,*** Ankara: 1989, s. 121.
[133] Yusuf Hikmet Bayur, ***Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası***, Ankara: 1973, s. 67; Kazım Karabekir, ***İstiklal Harbimizin Esasları,*** İstanbul: Emre Yayınları, 1995, s. 293-294.
[134] **Nutuk,** İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999, 2. Basım, s. 439-440, ***HTVD***, Sayı: 49, Belge: 1149, Dosya No: 26, 1964; Bayur, ***a.g.e***, s. 67.
[135] Öztoprak, ***a.g.e***, s. 129.

Ardahan ve İngilizlerin boşaltmasından sonra Batum, Gürcü işgali altında idi.[136] Bu durumun, Brest- Litovsk ve Trabzon anlaşmalarına aykırı olduğundan, kabul edilmeyeceği Gürcü tarafına bildirilmiştir. 8 Şubat 1921'de Ankara'ya gelen Gürcü elçisi Svimon Mdivani, Mustafa Kemal Paşaya güven mektubunu sunmuş ve Türkiye ile Gürcistan anlaşması için görüşmeler başlamıştır.[137]

Bu sırada, Anadolu'daki harekete karşı yalnızca baskı politikasının yürütülemeyeceğini anlayan İtilaf devletleri, Sevr anlaşmasının yumuşatılmasına ve Londra'da bir konferans toplanmasına karar verirler (23 Şubat-12 Mart 1921).[138] Londra Konferansında gündeme gelen konularda biri de Batum meselesi olacaktır. Batum, İtilaf devletleri için Kafkas petrollerinin ihracat yolu olarak önem taşımaktadır. Azerbaycan ve Ermenistan'da Sovyet yönetimleri kurulmuş ve özellikle İngiltere'nin Rusya'ya karşı oluşturmaya çalıştığı Kafkas seddi için sadece Gürcistan kalmıştır. Türklerle Gürcülerin, İngiltere'nin de desteği ile Rusya'ya karşı oluşturacakları bir Kafkas federasyonu ihtimali, Sovyetleri bir yandan Ankara ile bir anlaşmaya varmaya yöneltecek, bir yandan da Gürcistan'da Sovyet düzenini kurmak için harekete geçirecektir.[139]

16 Şubat 1921 günü Kızılordu 3 tümen ile Gürcistan'a saldırıya geçmişti. Gürcistan'da iktidarda olan Menşevik hükümet bu saldırıyı bekliyordu ve bu sebeple de Türkiye ile barış yapmak üzere, o tarihlerde Ankara'ya bir heyet yollamıştı. Batum barışı Mondros Mütarekesi ile ortadan kalkmış ve Elviye-i Selase'nin bir kısmı Gürcüler tarafından işgal edilmiş olduğundan, bu tarihte iki devlet arasında barış durumu bulunmuyordu.[140]

Gürcistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi, Batum ile Ardahan'ın Türklere bırakılmasını güçleştirebilirdi. Bu nedenle Ankara'daki Gürcü elçisine, TBMM hükümeti tarafından 22 Şubatta, süresi 23 Şubatta sona erecek bir nota verildi ve Ardahan bölgesi geri verilmediği taktirde askeri hareketlere başvurulacağı bildirildi.

---

[136] Tansel, ***a.g.e,*** s. 60.
[137] ***Nutuk,*** s. 441.
[138] Stefanos Yerasimos, ***Türk- Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden Milli Mücadeleye***, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979, s. 211.
[139] Yerasimos, ***a.g.e***, s. 213.
[140] Kamuran Gürün, ***Türk- Sovyet İlişkileri (1920- 1953),*** Ankara: 1991, s. 66

Gürcüler bu tutum üzerine, Türk isteklerinin kabul edildiğini 23 Şubatta Ankara'ya bildirmiş, Türk birlikleri de aynı gün, kendilerini heyecanla bekleyen halkın alkışları arasında, Ardahan'a girmiştir.[141]

Gürcü hükümeti, 6 Martta Türk hükümetine Ahıska, Ahılkelek ve Batum'un da Türk işgali altına alınmasını teklif etmişlerdir. Türk hükümeti Bolşevik ilerlemesi nedeniyle olası bir Ermeni katliamına karşı, Ahıska ve Ahılkelek'teki Müslümanları korumak için 9 Martta Ahıska'yı işgal etmiştir. Ahıska ve Ahılkelek'i böylece işgal eden Türk ordusu, Batum'un da işgalini isteyen Gürcü hükümetinin bu isteğini yerine getirmiştir.[142] Bu sırada, Ankara hükümetinde Kafkas federasyonu yapmaya ve bunun içinde Bolşevik ordularına karşı harekete geçmeye yönelik oluşan tavır Karabekir'e göre, Moskova'da Türk ve Rus heyetleri arasında görüşmeler devam ederken ve Bolşeviklerde Gürcistan'a taarruza geçmişken, İngilizler tarafından yapılan bir propaganda neticesidir.Yine Karabekir'e göre, aynı tarihlerde Ankara hükümetinin Londra konferansına davet edilmesi de, Türkler ile Rusların arasını açmak için yapılmış bir girişimdir.[143]

11 Mart 1921'de Kazım Karabekir kumandasındaki Türk orduları, Batum'u işgal etmişlerdir. Öte yandan Sovyet saldırılarına karşı duramayan Gürcü hükümeti, 14 Martta Sovyetlerle mütareke imzalamış ve sonrasında Batum, Gürcüler tarafından Sovyetlere bırakılmıştır. Bu durum Türk kuvvetleri ile Sovyet kuvvetleri arasında çatışma tehlikesini doğurmuştur. Milli Mücadele boyunca, Türk-Sovyet ilişkilerinin en kritik dönemi budur denilebilir. 16 Mart 1921 tarihli Türk- Sovyet Antlaşmasının imzalanması ile bu kritik durum ancak çözümlenebilecektir.[144]

Moskova Antlaşmasının imzalanması, 26 Şubat 1921'de başlatılmış olan Moskova görüşmelerinin neticesinde gerçekleşebilmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye'yi Kastamonu mebusu Yusuf Kemal, Sinop mebusu Dr. Rıza Nur Bey ve Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa; Sovyet Rusya'yı ise Hariciye komiseri Çiçerin ve Pan Rus

---

[141] Tansel, ***a.g.e***, s. 61-62; Nutuk, s. 441.
[142] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 697-698.
[143] Karabekir, ***İstiklal Harbimizin Esasları,*** s. 296-297.
[144] Akarslan, ***a.g.e***, s. 76-77.

merkez icra komitesi üyesi Celal Korkmazof temsil etmiştir.[145] Konferansta, Türkiye'nin sınırları sorunu görüşülürken, Çiçerin Gümrü Antlaşmasını kabullenmiyor, buna gerekçe olarak da, antlaşmayı artık işbaşında olmayan Taşnak hükümetinin imzalamış olduğunu ileri sürüyordu. Aynı zamanda Misak-ı Milli'ye de karşı çıkarak, Batum'un Türkiye'ye ilhakına itiraz ediyor ve bu şekilde görüşmeler çıkmaza giriyordu.[146]

Çiçerin'in bu tavırları karşısında Türk heyeti Stalin'le görüşmüştür. Stalin'in arabuluculuk yapması sonucu ise iki taraf arasında anlaşmaya varılabilmiştir.[147] Çiçerin, Misak-ı Milliyi kabul ettiklerini, Batum şehir ve limanını ise istisna tutarak, Aras nehrinden geçen sınırı tanıdıklarını bildirmiştir.[148]

Sovyet Rusya ile TBMM arsında yapılan Moskova Antlaşması, 16 Maddeden oluşmakla birlikte, özetlenecek olursa, bu antlaşma ile; Kars, Ardahan, Artvin Türkiye'ye iade edilmiştir. Batum'un serbest liman olması, Batum'daki Türklerin her türlü tasarruf haklarına riayet edilmesi ve idari muhtariyet verilmesi, Batum yolu ile Türkiye'ye giden ve Türkiye'ye gelen her türlü maddelerle, ticaret eşyasının gümrük resmine tabi olmaması, müşkülatsız ve her türlü tekliften azade olarak taşınması, kabul edilmiştir. Türkiye, Batum Limanından istifade hakkını muhafaza edecektir. Rusya kapitülasyonların ilgasını kayıtsız ve şartsız kabul etmiştir.[149]

Türkiye ile Rusya arasında yapılan, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması, 5 Temmuz 1921'de TBMM'ce kabul ve tasdik edilmiştir.[150] Ancak meclisteki Batum mebusları, Batum'un kaybedilmesinden dolayı üzüntülerini, Moskova Antlaşması için mecliste yapılan oylama sırasında, meclis başkanlığına bir takrir sunarak, bu antlaşmanın reddini istemek suretiyle göstermişlerdir. Antlaşma, Batum mebusları Ali

---

[145] Cebesoy, a.g.e, s. 146.
[146] Sürmeli, ***a.g.e***, s. 650.
[147] Rıza Nur, ***Moskova- Sakarya Hatıraları***, İstanbul: 1993, s. 87-88.
[148] Budak, ***a.g.e***, s. 241.
[149] Yahya Okçu, ***Türk- Rus Mücadelesi Tarihi***, Ankara: 1949, s. 146; Y.Kemal Tengirşek, , ***"Vatan Hizmetinde",*** İstanbul: 1967, s. 224.
[150] ***Cumhuriyet Arşivi***, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 3.29.13, Sayı 1042.

Rıza, Ahmet Fevzi, Mehmet Edip, Ahmet Nurettin ve Ahmet Akif Beylerin red oyları ve bir çekimser oya karşılık, 201 oyla kabul edilmiştir.[151]

14 Martta yapılan mütareke sonucu, Gürcistan'ın Sovyetleştirilmeye başlanması, Tiflis'te ve Gürcistan'ın çeşitli bölgelerinde kanlı bitecek protestolara sebebiyet vermiştir. Tiflis şehrinin bazı yerlerinde, siyah bayraklar çekilmiş, toplantılar yapılmış, resmi dairelere bombalı saldırılar dahi düzenlenmiştir. Ruslar bu olayları oldukça sert ve kanlı bir şekilde bastırmışlardır.[152]

Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın, Bolşeviklerin eline geçip Sovyetler Birliği içinde, Transkafkasya Federasyonu şeklinde birleşmelerinden sonra, 26 Eylül 1921'de Kars'ta, Transkafkasya-Türkiye konferansı başlamıştır.[153] Her ne kadar Moskova Antlaşması imzalandığında bu üç cumhuriyetin Sovyetlere bağlılığı kesinleşmiş olsa da, o sırada Lenin'in milliyetler ilkesinin canlılığı nedeniyle, sınırları ilgilendiren bir konuda, onun benzeri yeni bir anlaşmanın ayrıca imzalanması gerekli görülmüştür. Bu sebeple, Moskova Antlaşmasının 15. maddesi düzenlenmiştir. 15. maddeye göre, "İşbu Türk-Rus Antlaşmasında Güney Kafkasya Cumhuriyetlerine ilişkin hükümlere Türkiye ile bu cumhuriyetler arasında yapılacak Antlaşmalarla uyulmasını zorunlu kılmak için, Rusya söz konusu Güney Kafkasya Cumhuriyetleri katında gerekli girişimlerde bulunmayı yükümlenir."[154] Bu hükmün ve yapılan konferansın neticesi olarak, 13 Ekim 1921'de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile Kars Antlaşması imzalanmış ve TBMM'ce onaylanmıştır.[155]

Kars Antlaşmasının, Türkiye'nin sınırları ve koyduğu ilkeler bakımından Moskova Antlaşmasının bir benzeri olduğu söylenebilir. Ancak anlaşmanın asıl önemi, Türk sınırı ve ilkelerin Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ulusları adına da kabul edilmiş olmasıdır. Kars Antlaşmasında bulunan fakat Moskova Antlaşmasında olmayan maddeler şunlardır: Kars Antlaşmasının, sınır halkının gidip gelmesi ve otlaklardan

---

[151] Sürmeli, , ***a.g.e***, s. 693-694.
[152] Karabekir, ***a.g.e,*** C. 5**,** s. 2401-2402.
[153] A. M. Şamsutdinov, ***Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923,*** Ataol Behramoğlu (çev.), İstanbul: 1999, s. 221.
[154] Mesut Caşın, "1921 Türkiye- Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının Çağdaş Türk Dış Politikasındaki Önemi", **Jeopolitik**, Yıl 1, Sayı 2, Bahar 2002, s. 71- 74.
[155] ***Cumhuriyet Arşivi***, Belge Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.45.14, Sayı 1338.

yararlanmasına ilişkin 7. ve 8. maddeler yeni hükümlerdir, Moskova Antlaşmasında yoktur. Yine mülteciler ile cinayet ve cürüm işleyenlerin durumuna ilişkin 14. ve 15. maddeler de yeni hükümlerdir ve Moskova Antlaşmasında yer almamaktadır.[156] 7. ve 8. maddelere göre; Gürcistan ve Türkiye'nin sınır bölgelerinde yaşayan ahaliye bağışıklı gümrük, polis ve sağlık koşulları sağlanması üstleniliyor, her iki tarafın sınır bölgelerinde yaşayan ahaliye sınırın diğer yanında bulunan yazlık ve kışlık otlaklardan yararlanma, sürüsünü sınırdan geçirerek bu otlakları kullanma hakkı tanınıyordu.. 14. madde gereğince antlaşmaya imza koyan taraflar, Kars Antlaşmasının imzalanmasından sonraki altı ay içinde, 1919-1920 savaş kaçakları konusunda özel bir sözleşme imzalamayı kabul ediyorlar; 15. madde gereğince ise her iki taraf, diğer taraf yurttaşlarınca Kafkas cephesindeki savaş sonrasında işlenmiş suçlar için genel bir af çıkarmayı kabulleniyorlardı.[157] Transkafkasya cumhuriyetleri ile yapılan Kars Antlaşması, ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır.Antlaşmanın ticaret ilişkilerine yönelik 18. maddesi gereğince, 1922 martında Tiflis'te Transkafkasya- Türk Ekonomik Konferansı toplanmıştır.[158] Kars Antlaşması uyarınca, Gürcistan Hükümeti ile 20 Mart 1922'de Tiflis'te, sınırın iki tarafındaki meralardan yararlanabilmek üzere mukavele imzalanmıştır.[159] Yine Kars Antlaşmasının Konsolosluk sözleşmesi yapılmasına ilişkin 19. maddesi[160] gereğince 9 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'te TBMM hükümeti ile Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri hükümetleri arasında Konsolosluk sözleşmesi imzalanmıştır.[161]

1.4. Sovyet Yönetiminde Gürcistan

1922'den 1936'ya kadar geçen yıllarda Gürcistan, "Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu"nun bir parçası olarak Sovyetler Birliği

---

[156] İsmail Soysal, ***Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*****,** Ankara: TTK, 1989, s. 39-40
[157] Şamsutdinov***, a.g.e***, s. 223
[158] Şamsutdinov, ***a.g.e***, s. 224.
[159] ***Düstur***, Ter. III, C. 6, Ankara: 1934, s. 146
[160] Soysal, ***a.g.e***, s. 40.
[161] ***Düstur***, aynı yer.

içerisinde kaldı. Kurulan federasyon özellikle Gürcistan'da bulunan milliyetçi muhalifleri bastırmak amacındaydı. Yapılan baskılar Gürcü komünistlerce de tepkiyle karşılandı ve bu durum yeni cumhuriyete karşı çıkan tüm Gürcü yöneticilerin tasfiyesine sebep oldu. Tüm bu tasfiyeler ve baskıcı uygulamalara tepki olarak, 1924 yılında daha büyük bir isyan çıktı. İsyan sonucu, yaklaşık 20.000 Gürcü Sibirya'ya sürgün edildi.[162] 1936'da birliğin dağıtılması ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan, 1991'de Sovyetler birliğinin sona ermesine kadar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri içinde yer aldı. Genel kanaatin aksine Gürcistan, Sovyet yönetimi altında iken, Josef Çugaşvili (Stalin) kendi memleketine, diğer cumhuriyetlerden daha merhametli davranmamıştır. "*Sınıf çatışmasının çıkar ve amaçları, ulusal duyguları tanımaz"* kuramına Stalin'in önemli katkı sağladığı ifade edilmektedir. 1930'lu yıllarda Gürcistan'daki baskılar olağanüstü sertlik kazanmış, binlerce Gürcü ailesi zor kullanılarak başka yerlere sürülmüştür.[163] Bu baskılar her ikisi de Gürcü olan Stalin ve O'nun Tiflis'teki özel polis şefi Lavrenti Beria tarafından yürütülmektedir. 1936-1937 yıllarında Gürcü entelektüelleri kovulmak suretiyle yurtlarından çıkartılmıştır.[164] Stalin ve Beria sürgünlerinden önce Tiflis, halkının büyük bölümünde yüksek kültür seviyesi ve aktif entelektüel hayatla başka bir yerde nadiren rastlanabilecek bir şehir olarak ünlüydü. 1937'deki olaylar bu elit tabakayı olumsuz yönde etkilemiştir.[165]

I. Dünya Savaşı yıllarında Almanların desteğini alan Gürcistan, 2. Dünya Savaşı'nda bir Sovyet Cumhuriyeti olarak, Almanlara karşı savaşmıştır.[166] 2. Dünya Savaşı'ndan önce Gürcistan'ın nüfusu üç buçuk milyondur. Ancak savaş sırasında bu nüfusun, kadınlar da dahil, yedi yüz bini cepheye gitmiş ve gidenlerin yarısı geri dönmemiştir.[167] 2. Dünya Savaşı süresince Gürcistan, SSCB'nin savunmasına geniş çapta katkıda bulunmuş ve Almanların Kuzey Kafkasya'dan Gürcistan içerisine girmelerine engel olarak çok önemli bir savunma rolü oynamıştır. Stalin ise, Almanların Kuzey Kafkasya'dan geri çekilmesini, Karaçay-Balkar, Çeçen-Ingush, Kırım ve Ahıska

---

[162] Murat Şahin, ***Gürcistan'ın Siyasi Coğrafyası,*** İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 1999, s. 137.
[163] ***Cumhuriyet***, 12 Temmuz 1992, s. 12.
[164] Glenn E. Curtis (edt), ***Armenia, Azerbaijan, and Georgia Country Studies***, March 1994, s. 163.
[165] David Marshall Lang, ***A Modern History of Soviet Georgia,*** Grove Press, New York: 1962, s. 257.
[166] Sancak***, a.g.e***, s. 43.
[167] ***Cumhuriyet***, 12 Temmuz 1992, s. 12.

Halklarının Nazilerle iddia edilen birlikte çalışmalarını cezalandırmak amacıyla 1943-1944 yıllarında, büyük sürgünü gerçekleştirerek kutlayacaktır.[168]

Stalin'in elde ettiği başarılar, savaş süresince ve onu takip eden yıllarda Gürcü milliyetçiliğini zayıflatmıştır denebilir. 1943 yılında Gürcü Ortodoks kilisesinin özerk yapılanmasına izin verilmesi de bu süreci kolaylaştırmıştır.[169] Gürcüler için çok önemli olan Bağımsız Gürcü kilisesinin 1930'lu yılların başında Moskova'ya bağlanması, yöneticiler, aydınlar ve halk arasında, büyük üzüntü ve tepkilere neden olmuştur.[170] Bu durum, kiliseye özerklik tanınmasının, milliyetçiliğin zayıflama sürecindeki önemli payını gösterir.

Stalin'in 1953'de ölümü ile Gürcü milliyetçiliği yeniden canlanmış ve Moskova'daki dikta yönetimine karşı mücadele yeniden başlamıştır.1956 yılında, yeni Sovyet lideri Nikita S. Khrushchev'in politikalarına karşı yapılan gösteride çok sayıda Gürcü milliyetçisi öldürülmüştür. Khrushchev (1956-1964) ve Brejnev (1964-1982) dönemde, ülkede Stalin dönemine nispeten bir yumuşama görülmüş, 1985'te iktidara Mihail Gorbaçov'un gelmesi bu yumuşama sürecini daha da hızlandırmıştır.[171] 1955-1972 yılları arasında, Gürcü komünistleri siyasi görevlerde Gürcistan'daki diğer etnik grupların etkisini daha fazla azaltma yoluna gitmiştir. 1972'de Gürcistan liderleri rüşvet ve israf içerisindeyken, Gürcistan Komünist Partisi sekreteri Eduard Şevardnadze, parti içerisinde yükselmektedir.[172] Bu tarihten itibaren SSCB içerisinde en önde gelen isimlerden olan Şevardnadze, 1990 sonrası da Gürcistan tarihini önemli ölçüde etkileyecektir.

1.4.1. Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Türkiye

[168] Lang, ***a.g.e,*** s. 259-260.
[169] Şahin, ***a.g.e***, s. 139.
[170] Sancak, ***a.g.e,*** s. 41.
[171] Şahin, ***a.g.e***, s. 139.
[172] Glenn, ***a.g.e***, s. 163- 164.

"Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti" 5 Aralık 1936 tarihinde kaldırılmış ve bu üç Kafkas ülkesi SSCB'nin birer bağımsız üyesi olmuşlardı. Ancak, SSCB de bağımsız ülkeler olarak yer almalarına ve Sovyet anayasasının böyle öngörmesine rağmen bu ülkeler gerçek bağımsız ülkeler gibi davranamamışlar ve uluslar arası politik ortamda tam bağımsız ülkeler olarak yer alamamışlardır. Bu nedenle gerek üçüncü ülkeler gerekse uluslar arası örgütlerle doğrudan ilişkileri olmamıştır.[173] Dolayısıyla, biz de 1921 sonrası Gürcistan- Türkiye İlişkilerine Sovyetler Birliği ile ilişkiler üzerinden bakabilmekteyiz.

Türkiye Cumhuriyeti, 1921 Moskova Anlaşmasına göre, Acara bölgesindeki Müslüman halk ile ilgilenecekti. Bu anlaşmaya dayanarak, 1920'li yıllarda Türkiye Cumhuriyetine bölgeden bazı taleplerin geldiğini görüyoruz. Örneğin 1928 yılında T.C. Başbakanlığına, Dışişleri Bakanlığından gönderilen bir yazıda, Rusya'daki İslam okullarında "akaid-i diniye" derslerinin kaldırılıp kaldırılmadığına dair bölgede inceleme yapıldığı belirtilmekteydi. Yapılan incelemenin neticesine göre, Acaristan için bu derslerin kaldırılması gibi bir durumun olmadığı, din öğretiminin devam ettiği ve hatta Acaristan'da hocalık yapanlarının çoğunun ismini yazamayacak kadar cahil olduklarından görevlerine son verilerek, geri çağırıldıkları belirtilir. Bu durum, bölgenin dini müesseselerindeki görevlendirmelerin, Türkiye tarafından yapıldığını göstermektedir. İslamiyet'in bu bölgede kuvvetli olduğu ancak Türkiye'ye doğru gelişecek bir göç olayından bahsetmenin doğru olmayacağı ve hükümetin de her türlü müdahaleden çekindiği verilen bilgiler arasındadır.[174]

Türkiye, 1921 Moskova Antlaşması ve Enver Paşanın 1922'de Orta Asya'da Basmacılar'ın[175] başında Ruslara karşı savaşırken şehit düşmesinden sonra, "Dış Türkler" konusunu tamamen geriye itmiştir. Orta Asya ve Kafkas halkları da Moskova'nın sıkı kontrolü altında Türkiye ile ilişki geliştirme şansına sahip

---

[173] Haydar Çakmak, ***1989 dan Günümüze Gürcistan***, Trabzon: 1998, syy.
[174] ***Cumhuriyet Arşivi***, 6. 12. 1928,(247- 673- 44), 431/ 137.
[175] 1917 İhtilali ile Rus imparatorluğunda yaşayan bütün milletlere eşitlik ve kendi kendilerini idare etme hakkı vaad eden yeni rejimin sözlerinde samimi olmadığı Türkistan Türklerince anlaşılmıştır. Hürriyet ve istiklal için halktan bir çok kişi silahını alıp mücadele etmeye dağlara çıkmıştır. Türkistan Türklerinin giriştikleri bu mücadele, Sovyetler tarafından dünya milletlerine önemsiz bir olay gibi Basmacılık (basan-haydutluk edenlerin) harekatı olarak tanıtılmak istenmiştir. Mehmet Saray, ***Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi***, 2. Basım, Ankara: TTK, 1999, s.300.

olamamışlardır. Bu durum, Gorbaçov Yönetimi'nin son günlerine kadar devam edecektir.[176]

1921 yılından 1930'lu yılların ortalarına dek Atatürk, ülkenin güvenliği için tek desteği Sovyetler birliğinden görmüş, dostça ilişkileri kuran 1921 Moskova Antlaşmasını 1925 Saldırmazlık Paktı izlemişti. 1929'da bu pakta eklenen bir protokol ile iki komşu devlet birbirine danışmadan bölgelerinde başka devletlerle siyasal anlaşmalar yapmamayı yükümlenmişlerdi ki, bu Türkiye'nin dış politikasında Moskova'nın vazgeçilmez ağırlığını ortaya koyacaktı. Hatta 1932 de Türkiye Milletler Cemiyetine girme kararını bile Moskova'ya danıştıktan sonra verecekti. Daha sonra, Sovyetlerin Milletler cemiyetine girmesinde Türkiye aktif rol oynayacaktır.

2. Dünya Savaşından sonra ise bu durum değişmiş, Türkiye Sovyetlerin ciddi tehdidi ile karşılaşmıştır. Stalin Rusya'nın savaş sonrası ortaya çıkan güçlü pozisyonunu hesaba katarak, Boğazların denetiminde hak (üs) sahibi olmak istemiş ve 1945 yılında 20 yıllık Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktına son vermişti. Ayrıca Boğazlar konusundaki baskısını arttırmak için, Kars- Ardahan bölgesinin Rusya'ya geri verilmesi gereğini "Gürcü ve Ermeni istemleri" kisvesi altında, yarı resmi bir biçimde ileri sürmüştü.[177]

1934 Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı ilişkilerinde ilk değişiklik belirtilerinin ortaya çıktığı yıldır. 1936 yılında, Montreux Konferansı sırasında ve sonrasında, Türkiye'nin İngiltere ile işbirliği yapması üzerine ilişkilerin aynı şekilde devam etmediği ve soğumağa başladığı fark edilmiştir.[178]

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper 19 Mart 1945'te Sovyet dışişleri bakanı Molotov'la görüştü. Bu görüşmede büyükelçiye 17 Eylül 1925 tarihli Türk-Sovyet antlaşmasının yenilenmeyeceği bildirildi. 7 Haziran 1945'te Selim Sarper Molotov'la ikinci görüşmesini yaptı.[179] Sarper, Molotov'la yaptığı bu görüşmelerin

---

[176] Okan Mert,***Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*****,** I. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat 2004, s. 129-130.
[177] İsmail Soysal, ***Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz***, İstanbul: 1993, s. 13- 15.
[178] Hasan Berke Dilan, ***Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış politikası (1923- 1939***), I. Basım, İstanbul: 1998, s. 97.
[179] Selim Deringil, ***Denge Oyunu***, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2000, s. 251-252.

içeriğini Ankara'ya sürekli olarak telgraflarla bildirmiştir. Bu telgraflardan Moskova'nın, savaş sonrası, yeni dönem politikasında Türkiye'ye yönelik yaklaşımını görebilmekteyiz. Molotov bu görüşmelerde, yeni bir ittifak anlaşması yapmadan önce ortadaki bazı pürüzlü meselelerin halledilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu sorunlardan biri de Türkiye ile Sovyetler arasındaki 1921 tarihli anlaşmanın ortaya çıkardığı durumdur. O'na göre 1921 anlaşması Sovyetlerin zayıf olduğu bir zamanda yapılmıştır ve bazı haksız arazi değişiklikleri meydana gelmiştir.[180] Burada sözü edilen arazi, doğu sınırımızdır. Molotov, Sovyet Cumhuriyetlerinin büyük ve kuvvetli bir memleket olduğunu, fakat küçük Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetlerinin haklarını feda hususunda bunun bir sebep teşkil edemeyeceğini söylemiştir. Sonraki görüşmelerde de Molotov, Türkiye eğer yeni bir dostluk anlaşması istiyorsa, Kars ve Ardahan'ın geri verilmesini öncelikli talepleri arasında bildirmiştir.[181]

1945 yılında iki Gürcü akademisyenin Tiflis'te bir gazeteye gönderdikleri mektubun, Sovyet basınında da yayınlanmasını Türkiye, toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak görmüştür. "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz" başlığı ile yayınlanan mektupta, Ardahan'dan başlayarak Giresun'u da içine alacak şekilde Doğu Karadeniz topraklarını almayı amaçladıkları ifade edilmekteydi. Türk dışişlerinin bu konudaki tedirginliği 1953'te Stalin'in ölümüne kadar sürecektir.[182]

Stalin'in ölümünden sonra Molotov, Türk Büyükelçisini davet ederek Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri'nin Türkiye'den toprak iddialarından vazgeçtiklerini ve bu suretle Sovyetler Birliğinin de Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını bildirmiştir. Bu tarihten sonra hem sınır düzenlemesi, hem de Boğazlar konusu yeniden ortaya çıkartılmamıştır.[183] Ancak Türkiye, 1952 yılında NATO'ya katılmış bulunduğundan, Sovyetler Birliği ile yeni bir saldırmazlık paktı yapmasının NATO içindeki yükümlülükleriyle bağdaşmayacağını düşünerek, böyle bir

---

[180] Kamuran Gürün, ***Türk- Sovyet İlişkileri (1920- 1953***), Ankara: 1991, s. 283-284.
[181] Gürün, ***a.g.e***, s. 290.
[182] S. Canaşia- N. Berdzenişvili, " Türkiye'den Haklı İstemlerimiz", ***Tarih ve Toplum***, C. 8, Sayı 46, Ekim 1987, s. 49-52.
[183] Gürün, ***a.g.e***, s. 310- 311.

şeye yanaşmayacaktır.[184] Sovyetler birliğinin Türkiye'ye yönelik tehditkar tavırları, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'yi batıya yönelten etkenlerin en önemlisi olacaktır.

1950-1960 arası Demokrat Parti iktidarı dönemi, Türkiye-ABD ilişkilerinin oldukça ileri seviyede bulunduğu yıllardır. Bu dönemde Türk-Sovyet ilişkilerinde soğukluk yaşandığı görülmektedir. 1964 yılındaki Kıbrıs gelişmelerinde, Sovyetler Birliği Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyetinin yanında, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin de daima karşısında olmuşlardır. Sovyetler, Türkiye'nin Kıbrıs'ı kontrol etmeleri durumunda, burasının bir NATO üssü haline gelmesinden endişe etmektedir. Ancak 1964 tarihli *Johnson Mektubu* Türk-Amerikan ilişkilerinde olduğu gibi, Türk-Sovyet ilişkilerinde de dönüm noktası olmuştur. Orta doğu devletlerine ve Rusya'ya tamamen sırtını dönmüş olmanın sakıncalarını Türkiye bu dönemde daha iyi anlamıştır. Bu tarihten itibaren Türk-Sovyet ilişkileri *karşılıklılık* esasına göre geliştirecektir. Buna göre, Türkiye Sovyetler ile iyi komşuluk ilişkilerini, yeterli karşılığı gördüğü sürece devam ettirecektir.[185]

1980 yılına gelindiğinde Türk-Sovyet ilişkilerinde yine soğukluk hakimdir. Sovyetler, 1974 Kıbrıs harekatına karşı çıkan devletlerden biridir. Yine bu dönemde Sovyet kontrolü altındaki ülkelerde Türkiye'deki rejim aleyhine yayınlar yapılması ve ülkede giderek artan anarşi ve terörün kışkırtılması, Türk kamuoyunda da tepkilere yol açmıştır. Ancak 1980 sonrası Türkiye çok yönlü dış politikaya yönelecek, ABD ile ilişkilerini daha da kuvvetlendirerek devam ettirdiği gibi, Sovyetlere de tamamen sırtını çevirmeyecektir.[186]

---

[184] Soysal, ***Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları I. Cilt (1920-1945***), TTK, Ankara: 1989, s. 267.
[185] Fahir Armaoğlu, ***20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995*)**, C.1-2, 13. Basım, İstanbul: Alkım Yayınları, s. 827-829.
[186] Armaoğlu, **a.g.e**, s. 831-832.

İKİNCİ BÖLÜM

1990 SONRASI TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

2.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması

Gürcistan 1918-1921 yılları arasındaki geçici bağımsızlık döneminden sonra, 30 Aralık 1922'de SSCB'ye katılmıştı. 5 Aralık 1936 tarihinde ise SSCB hükümeti, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde Abhazeti ve Acara Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Oset Özerk Bölgesini kurmuştu. Gürcistan için Sovyet idaresi altında geçen bu dönem, 1990 yılında bağımsızlık kazanılıncaya kadar devam etti.

1980'li yılların ortasından itibaren SSCB'de uygulanmaya başlanan Glasnost ve Perestroika politikaları ile reform hareketi, birlik içinde ilk milliyetçi ve ayrılıkçı ürünlerini Baltık Cumhuriyetlerinden sonra, Gürcistan'da ortaya çıkan siyasal yeniden yapılanma hareketleri ile vermiştir. Gürcistan'da 1990 yılı başından itibaren güçlü bir bağımsızlık hareketi başlamış ve Gürcistan Yüksek Sovyeti (parlamento) tarafından 1921 Gürcistan- SSCB Anlaşması ile 1922 Birlik Anlaşmasının geçersizliğini ilan eden kararlar alınmıştır. Nihayetinde ise 9 Mart 1990'da Gürcistan egemenliğini ilan etmiştir.[187]

Gürcistan'da milliyetçiliğin sinyallerinin, 1987 yılında Gürcistan kültürü ile yoğunlaşmış "Chavchavasda" topluluğunun kurulmasıyla verildiği söylenebilir. Ertesi yıl ise Gorbaçov'un reformları ile iki politik grup ortaya çıkmıştır. Bir tanesi "Erdemli St ılya" (St Ilya the Righteous) topluluğudur. Zviad Gamsakhurdia tarafından kurulmuş ve bağımsız Gürcistan'ı hedeflemiştir. Diğeri ise "Ulusal Demokratik

[187] Hikmet Özdenoğlu (hzl.), ***Gürcistan Ülke Raporu***, Ankara: 1998, s. 6-7.

Partisi"(National Democratic Party) dir. Georgi Chanturia tarafından kurulmuş ve yine bağımsızlığı hedeflemiştir.

Gürcistan'daki milliyetçi hareket, kendi içindeki etnik milliyetçilerle de mücadele etmiştir. 25 Mart 1989 yılında Abhazların Gürcistan'dan ayrılma taleplerine karşılık, bir seri mitingler başlamıştır. Bu gösterilerde Gürcü milliyetçilerin dile getirdikleri talepler, SSCB'den bağımsızlığa kadar uzanan bir içeriğe sahiptir.

4 Nisan 1989'da 150 milliyetçi Gürcü, açlık grevine başladı. Gürcistan'ın tam bağımsızlığını ve Abhazya'nın Gürcistan Cumhuriyetine bağlanmasını talep ediyorlardı. İki gün sonra yüz bin insan onları desteklemek için yollara döküldü. 9 Nisan sabahı yetkililer kalabalığın dağılması için emir verdiler, bu emrin reddedilmesi üzerine kalabalık Sovyet askerlerince dağıtıldı. Sovyet askerlerinin müdahalesi sırasında yirmi kişi hayatını kaybetmişti. Bu olay Gürcü milliyetçiliğinin patlak verdiği an olarak gösterilmekte ve Gürcistan'da 11 Nisan "ulusal uyanışın günü" olarak kabul edilmektedir.

26 Nisan'da iki yüz binden fazla Gürcü Tiflis'in merkezine doğru 1918'deki Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin deklarasyonunun yıl dönümünde yürüyüşe geçti. Daha sonra Gürcistan Yüksek Sovyeti tarafından (17- 19 Kasım 1987'de kurulmuştur) yapılan toplantıda, Gürcistan'ın egemenliğini ve sınırları içindeki tüm doğal kaynaklarının kendisine ait olduğunu bildiren bir açıklamada bulunuldu. Böylece bağımsızlık yolunda oldukça önemli bir adım atılmış oluyordu.[188]

1990 yılına gelindiğinde ülkedeki hareketlilik devam etmekteydi. Ocak ayında bağımsızlık isteyen bir grup gösterici Tiflis'in batısındaki Koreli kasabasında hükümet binalarını işgal ettiklerinde eylemin sözcüsü " Sovyet yönetimi bölgede artık fonksiyonunu yitirmiştir", açıklamasını yapmaktaydı.[189]

Gürcistan Ulusal Partisi'nin Mart 1990 başında Tiflis'te düzenlediği ve Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan halk cephelerinin katıldığı görüşmelerde, aralarında mevcut olan anlaşmazlıkların SSCB'den bağımsızlık kazanılıncaya kadar durdurulması

[188] Edgar O' Ballance, ***Wars in the Caucasus 1990- 1995,*** s. 94-95.
[189] ***Cumhuriyet***, 13 Ocak 1990, s.14.

tartışılmıştı.[190] Yine mart ayında Gürcistan Parlamentosu SSCB'den ayrılmak istediğini resmen açıklamış, böylece Litvanya, Estonya ve Letonya'nın ardından ayrılmak istediğini açıklayan dördüncü cumhuriyet parlamentosu olmuştur.[191] Bu durumda, çok uzun zamandır Rus etkisinde ve hakimiyetinde yaşamış olan Gürcistan Kafkasya'da bağımsızlık bayrağını ilk omuzlayan ülke olmuştur.

Dağılmadan önce 22.5 milyon kilometrekareyi, yani dünyanın altıda birini bulan yüzölçümü ile, dünyanın en büyük devleti olan Sovyetler Birliği'nin[192], üçüncü dünya savaşına ya da çok kanlı olabilecek bir iç savaşa yol açmadan bu şekilde dağılması, büyük bir sürpriz olarak görülmüştür.[193]

Sovyetler Birliğinde liderliğe – Komünist Partisi Sekreterliğine- Mikhail Gorbaçov'un 1985'te gelmesinden sonra, ülkede önemli gelişmeler meydana geldi. Gorbaçov iktidara geldikten sonra ilk önce yetkilerini arttırmaya çalıştı. Ardından 1987'de "glasnost" yani "açıklık" ve 1988'de de "perestroyka" yani siyasi sistemin, devlet örgütünün ve hükümet organlarının "yeniden yapılanma" hareketini başlattı.[194]

1990 yılı Mart ayında, Komünist partinin Sovyetler Birliğinin özünü oluşturduğunu belirten, 1977 Sovyet Anayasasının altıncı maddesi kaldırıldı. Bu maddenin kaldırılması, Komünist partinin siyasal sistem üzerindeki yönlendirme tekelinin ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Bu süreçte başkanlık sistemi kabul edilmiş, parti içerisinde reformcu muhalefet hareketini oluşturan Boris Yeltsin de, Rusya Federasyonu Komünist Partisi genel sekreterliğine atanmıştı. 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasıyla, Rusya federasyonu da öteki cumhuriyetlerle birlikte bağımsızlığını kazanmıştır.[195]

Rusya Federasyonu, yüzölçümü ve nüfusuyla Sovyetler Birliği'nin en büyük cumhuriyeti idi. SSCB dağıldığında yerini Rusya Federasyonu aldığı gibi, Gorbaçov'un yerini de Boris Yeltsin almıştır. 24 Ağustos 1991'de Gorbaçov, komünist

---

[190] ***Cumhuriyet,*** 5 Mart 1990, s.16.
[191] ***Cumhuriyet,*** 10 Mart 1990,
[192] Abdullah Demir***, a.g.e,*** s. 98.
[193] Demir, ***a.g.e***, s. 230.
[194] Rifat Uçarol, ***Siyasi Tarih (1789- 1994),*** İstanbul: 1995, s. 797.
[195] Erhan Büyükakıncı (drl.), ***Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna,*** I. Basım, Ankara: 2004, , s. 113- 115.

partisi liderliğinden istifa ettiğini açıkladıktan sonra, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti (parlamento) de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bütün faaliyetlerinin sona erdiğini ilan etti. Bu olay, birçok SSCB üyesi ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi sürecini başlattı.[196]

Gorbaçov'un çabaları ile başlayan süreç, sadece SSCB'nin iç rejimindeki değişme açısından değil, dünya politikaları açısından da önemli olmuştur. 1989'dan itibaren SSCB'de yaşanan çöküş, soğuk savaşın da sonu anlamına gelmiş, dünyada ve Avrupa'da "barış" ve "demokrasi" taraftarlığı güçlenmiştir.

Yakın komşusunda yaşanan bu değişimin Türkiye'yi de etkilemesi kaçınılmazdır. SSCB, II. Dünya Savaşının bitiminden itibaren Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından tehdit olarak görülüyordu. Bu nedenle de Türkiye, dış ilişkilerini ve askeri ittifaklarını kuzey komşusundan gelebilecek tehlikelere karşı savunma üzerine oturtuyordu.[197] Türkiye'nin NATO'ya katılmasında Kars, Ardahan ve Boğazlara yönelik Rus talepleri önemli bir etken olmuştu. Bu taleplerin sonucunda Türkiye NATO'ya girerek Soğuk Savaşın Batı cephesinde yer almış ve bu durum Türk-Sovyet sınırını NATO-Varşova Paktı sınırı haline dönüştürmüştür.[198] Türkiye'nin 1950'li yıllardan 1980'li yılların başına kadar Sovyetler Birliğine karşı yürüttüğü bu politika da, Rusya'nın tavrının yanı sıra, NATO'nun ve Batı politikacılarının baskı ve yönlendirmelerinin de tesiri olmuştur.[199]

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, Kafkasya ve Hazar havzasındaki enerji kaynakları ve enerji taşıma yolları üzerindeki rekabetin kaldığı yerden devam ettiği görülmüştür. Daha önce İngiltere'nin denediği ancak başarılı olamadığı, Kafkaslarda üstün olma rolünü bu kez ABD ele geçirmiş, yanına Türkiye'yi de alarak, bölgenin kontrolünü Moskova'nın etki alanından kurtarma çabasına girmiştir.[200]

---

[196] Armaoğlu, **a.g.e**, s. 950.
[197] Bülent Tanör, ***Bugünkü Türkiye (1980- 1995),*** İstanbul: Cem Yayınları 2000, s.106.
[198] Ahmet Davutoğlu, ***Stratejik Derinlik- Türkiye'nin Uluslar Arası Konumu***, 17. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 125.
[199] ***Türkiye***, 15 Mart 1991, s. 6.
[200] Emin Gürses, "Kafkasya'da Uluslar Arası Rekabet", ***Avrasya Dosyası***, C. 7, Sayı 1, s. 268.

SSCB'nin dağılması ile Gürcistan ve Ukrayna'nın da bağımsızlıklarını kazanmaları Karadeniz'deki aktörlerin sayısını arttırarak Boğazlar üzerindeki blok baskısını ortadan kaldırmıştır. Karadeniz'in bu yeni aktörlerinin Rusya ile sorunlu ilişkiler geliştirmeleri, Türkiye ile ilişkilerine hız kazandırmalarına sebep olmuştur. Türkiye aynı zamanda Karadeniz'in en geniş kıyıya sahip ülkesi durumuna gelerek önemli bir diplomatik avantaj sağlamıştır.[201] Ancak Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası döneme psikolojik ve de diplomatik açıdan yeterince hazırlıklı giremediği belirtilmektedir. Kafkaslarda bölgesel dengelere yönelik politikalarda gecikme yaşanmış ve bu gecikme fark edildiğinde de, Kafkasya politikası bir bütün olarak ele alınamamış, sadece Azeri- Ermeni Savaşı sınırları içinde ele alınmıştır.[202] Bu nedenle Türkiye, 1990'ların başında Gürcistan ile coğrafi yakınlığı ve stratejik önemine rağmen gerektiği kadar ilgilenememiş, Güney Osetya ve Abhazya olaylarını yeterince yakından izleyememiştir.[203]

Batının Moskova'da serbest Pazar ekonomisine geçişi çabuklaştırabilecek bir kadro görmek için uğraşması, bölgede istikrarsızlığı körüklemiştir. Moskova'daki belirsizlikler sebebiyle merkezi hükümet ile bağlı cumhuriyetler arasındaki ilişkiler kopmaya başlamıştır. Ekonomik sıkıntılar da bu cumhuriyetlerdeki toplumsal sorunların artmasına neden olmuştur.[204]

Sovyetler Birliğinin Gürcü asıllı Dışişleri Bakanı E. Şevardnadze'nin 1990 yılı sonunda, "ülkede diktatörlüğün güç kazanmasını" gerekçe göstererek istifa etmesi ise, glasnost ve prestroika'nın sona erdiğinin işareti olarak görülmüştür.[205]

2.2. Gamsakhurdia Dönemi

[201] Davutoğlu, ***a.g.e***, s. 160.
[202] Davutoğlu, ***a.g.e***, s. 128.
[203] **Yeni Yüzyıl**, 23 Ekim 1996, s.20.
[204] Gürses, ***a.g.m,***s. 256.
[205] M. Necati Özfatura, " Sovyetler Birliğinde Son Durum", ***Türkiye,*** 23 Şubat 1991, s.6.

Rusya'daki ve dolayısıyla Gürcistan'daki iktidar boşluğundan yararlanarak ve de etkilenerek olsa gerek, bu sırada farklı politik karakterdeki grupların su yüzüne çıkmaya başladıkları görülmüş ve bunlar küçük silahlı milis grupları oluşturmuşlardı. Yeni politik durumda öne çıkan isim, muhalif kimliği ile tanınan Zviad Gamsakhurdia olmuştur. İçinde bulunduğu eylemler sebebiyle ilk kez 17 yaşında hapse atılmış olan Gamsakhurdia'nın babasının da meşhur bir Gürcü şairi olması, kendisini politika sahnesinde yükselten iki önemli özelliği olmuştur. Bir Gürcü milliyetçisi olan Gamsakhurdia, Gürcü komünist otoritelerle çok ters düşmüş ve bir süre Sovyet iş kampında hapsedilmiştir.[206] 1976 yılında kendi liderliğinde Gürcistan Helsinki grubunu kuran Gamsakhurdia, 1977 yılında bu gruptaki arkadaşları ile birlikte tutuklanır ve Sovyet Komünist yönetim aleyhinde propaganda çalışmaları yapmaktan yargılanıp, iki yıl cezaya çarptırılır. 1978 yılında ABD kongresi, Gamsakhurdia ve Helsinki grubunu Nobel ödülüne aday gösterir ve aynı yıl serbest bırakılır. 1988'de Gürcistan'ın milli problemlerini dile getirmek için 27 günlük bir açlık grevine girişir. 1989'da Tiflis'teki 9 Nisan olaylarında yeniden hapse gönderilir. Bu arada halk Gamsakhurdia için direnişe geçer, grevler yapar. Böylece serbest bırakılan Gamsakhurdia, Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri içinde, demokratik bir seçimle göreve gelen ilk cumhurbaşkanı olacaktır.[207]

Gamsakhurdia önderliğinde, Gürcü milliyetçileri eylemlerini çeşitli şekillerde devam ettirmişlerdir. Ağustos ayı başında altı günlük tren durdurma eylemi yapılmış ve sonucunda eylemciler, 1990 yılı sonunda yapılacak seçimlerin çok partili olması konusunda yönetim ile anlaşmaya varmışlardır. Olaylar üzerine Gamsakhurdia, "istediğimizi kopardığımız için eyleme son verdik" açıklamasını yapmıştır.[208]

Ancak bu sırada Gürcistan'a bağlı Özerk Abhazya Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettiğini açıklamıştır. Abhazya halk forumunun sözcüsü, Abhazya parlamentosunun yaptığı oturumda 70 milletvekilinin oylarıyla, 1921'de Gürcistan'a bağlanmadan önceki statüye dönüşü ve Abhazya Cumhuriyeti'nin kuruluşunu açıklayan

---

[206] O' Ballance, ***a.g.e***, s. 96.
[207] ***Türkiye***, 19 Haziran 1991, s.15.
[208] ***Cumhuriyet*****,** 2 Ağustos 1990, s.13.

bir metni kabul ettiğini belirtmişti.[209] Gürcistan Parlamentosu başkanlık divanı ise, bu cumhuriyetin sınırları içinde yer alan Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin ilan ettiği egemenlik kararını yasadışı olarak nitelendirmiş ve alınan kararın SSCB, Gürcistan Cumhuriyeti ve Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin anayasalarına da aykırı olduğunu söylemiştir.[210] Birkaç gün içerisinde Abhazya Özerk Cumhuriyetinde 140 üyeli parlamentonun 70 üyesinin ilan ettiği bağımsızlık, aynı parlamentonun daha önceki oylamaya katılmamış diğer üyeleri tarafından geri alınmıştır. Abhazya Özerk Cumhuriyetindeki çeşitli etnik grupları temsil eden bu parlamenterler, bağımsızlık kararını geçersiz saymışlardır.[211]

250 sandalyeli Gürcistan büyük kongresi için resmi seçimlerin ilk raundu, 28 Ekim 1990'da yapılmıştı. Gamsakhurdia'nın "Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan" koalisyonu ilk raundu oyların yüzde 54'ünü alarak kazandığında Abhazya ve Güney Osetya'da kısmi bir boykot yapılmaktaydı. İkinci raund 11 Kasım'da yapıldı ve "Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan" koalisyonu, oy oranını yüzde 64'e yükselterek 155 sandalye kazandı. Fakat teşkilatı değiştirmek için gerekli olan üçte ikilik oranın hemen altında kaldı. Gürcistan komünist partisi 64, bir başka koalisyon olan Gürcistan popüler cephesi 11 sandalye kazandı. Geri kalan oylar ise bağımsızlara gitti. 14 Kasım'da Zviad Gamsakhurdia 232'ye karşı 5 oy ile cumhurbaşkanı seçildi. Aynı koalisyonun bir üyesi olan Tengiz Sigua, başbakan olarak atandı. "Sovyet" ve "Sosyalist" kelimeleri ülkenin isminden atılarak sadece "Gürcistan Cumhuriyeti" adını aldı. Eski Gürcistan bayrağı 1921 yılından beri ilk kez Tiflis'te dalgalanmaya başladı.[212] Gürcistan'da yapılan seçimlerde Komünist Partisinin hezimete uğraması, "eski Sovyet diktatörü Stalin ile Sovyet dışişleri bakanı Şevardnadze'nin memleketi olan Gürcistan'da, "Stalinizmi Stalin'in soydaşları da reddetti" yorumlarına sebep olmuştu. [213]

Yuvarlak masanın yönettiği Gürcü yüksek Sovyet, Gürcistan'ın bağımsızlığa geçme niyetini açıkladı. 31 Mart 1991'de seçmenlerin yüzde 98'i

---

[209] ***Cumhuriyet***, 27 Ağustos 1990, s. 3.
[210] ***Cumhuriyet,*** 29 Ağustos 1990, s. 3.
[211] ***Cumhuriyet,*** 2 Eylül 1990, s. 3; O' Ballance, ***a.g.e***., s.18.
[212] O' Ballance***, a.g.e***, s. 97-98.
[213] ***Türkiye***, 14 Kasım 1990, s. 6.

Gürcistan'ın egemenliği için yapılan ulusal referandumda, bağımsızlık kavramını desteklediğini gösterdi. 9 Nisan'da ise bağımsızlık ilan edildi.[214]

Gamsakhurdia, Türkiye gazetesinin kendisi ile yaptığı bir röportaj da; yapılan mücadeleyi ve Rusya'nın politikasını şu şekilde değerlendirmiştir: " Biz Ruslara karşı değil, komünist sisteme karşı savaşıyoruz. Sovyetler Birliğinin dış dünyada durdurduğu ama, kendi içinde devam ettirdiği soğuk savaş, yer yer sıcak savaşa dönüşebilir. Bütün dünyada komünist düşünceler ve totaliter düzen yok oldu. Bu yüzden komünist sistemi devam ettirebilmek için prestroika ve glasnost gibi yeni bir maske, yeni bir slogan uydurdular".[215]

26 Mayıs 1991'de oyların yüzde 87'sini alan Gamsakhurdia, Gürcistan devlet başkanı olmuş, ancak yuvarlak masanın Gürcistan Parlamento seçimlerini kazanmasından sonra geçen bir buçuk yıl içerisinde, cumhuriyetteki etnik azınlıklarla ilgili problemler hızla büyümüştü. Güney Osetler ve Abhazlar, Moskova'ya ve Tiflis'e Gürcistan Cumhuriyetinden ayrılmak istediklerini bildirmişlerdi. Gamsakhurdia rejimi öncelikle Gürcistan'ın Moskova'dan ayrılmasını gerçekleştirmek istiyordu. Ancak bağımsızlık yolunda kullanılan dil ve simgeler, etnik azınlıkların korkularını arttırmaktaydı.[216] Brejnev döneminde rejim aleyhtarı ve insan hakları savunucusu olan, 1991'deki seçimlerde komünistlerin yenilgisinde büyük rol oynayan, Z. Gamsakhurdia, muhalefet partilerine ve basına karşı geniş çaplı tutuklamalar başlatınca, eski başbakan Tengiz Sigua ile eski savunma bakanı Tengiz Kitovan kendisine karşı cephe almışlardır.[217] Yüzde 87 gibi bir çoğunlukla devlet başkanı seçilmiş olan Zviad Gamsakhurdia, anti demokratik bir yönetim ve oldukça milliyetçi bir tutum sergilemesi sebebiyle ülkede yaşayan azınlıkların da muhalefetine sebep olmuştur.[218] Etnik karışıklıkların yanı sıra, kısmen Gürcistan'ın bağımsızlık ilanına tepki olarak Moskova'nın uyguladığı ambargo nedeniyle ekonomik krizin eşiğine gelinmiş ve

---

[214] Fahrettin Çiloğlu (hzl.), ***Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar***, s.179-180; ***Türkiye***, 11 Nisan 1991, s. 6.
[215] ***Türkiye***, 19 Haziran 1991, s. 1.
[216] Çiloğlu (hzl.), ***Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar***, s. 180.
[217] ***Türkiye***, 14 Ocak 1992, s. 5.
[218] Özdenoğlu***, a.g.e,*** s. 9-10.

Gamsakhurdia'nın liderliğine karşı yükselen muhalefet, bu istikrarsız ve ekonomik durumdan yararlanmıştı.[219]

1991 yılı sonlarına doğru, hükümete karşı ayaklanmaların şiddetlendiği görülür. 1992 yılı ocak ayında Parlamento binasına düzenlenen saldırı ile devlet başkanı Zviad Gamsakhurdia görevden alınmış ve ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. 7 Ocak 1992'de yönetime hakim olan Askeri Konsey, kurulan hükümetin başına, daha önce Gamsakhurdia ile anlaşamayarak kovulan eski başbakan, Tengiz Sigua'yı başbakan olarak atamıştır.[220]

Soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler birliğinin dağılması ile oluşan uluslar arası ortam ve Kafkaslardaki bu yeni durum, bölgeye yönelik Türk dış politikasında da önemli değişikliklere sebep olmuştur. Yeni başlayan bu dönemde Türkiye açısından en önemli gelişme kuşkusuz, Kafkaslar ve Orta Asya'da Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıdır. Türkiye siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler aracılığı ile etkisini artırabileceği yeni bir alanla karşılaşmıştır.[221] Bu bağlamda Türkiye, Gürcistan'ın bağımsızlığını 16 Aralık 1991'de tanımış ve böylece, Gürcistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve diplomatik ilişki kuran, ilk ülkeler arasında yer almıştır. Bu tarihten itibaren de Türkiye ile Gürcistan ilişkileri istikrarlı biçimde sürdürülmüştür. Gürcistan coğrafi konumu itibariyle, Türkiye'nin Rusya, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerine ulaşımı açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de yaşayan Abhaz ve Gürcü kökenli vatandaşların varlığı iki ülke ilişkilerini canlı tutmada etken olmuştur. [222]

Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra, Gürcistan dışındaki Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan sekiz ülkeden hiç birinin açık denize çıkışının olmaması, Gürcistan'a üstünlük sağlamaktadır. Gürcistan'ın Türkiye için anlamı, Rusya ile arasında bir tampon bölge oluşturmasından başka, Azerbaycan ve Orta Asya'ya ulaşabileceği tek güzergahı oluşturmasıdır. Ermenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin

---

[219] Çiloğlu (hzl.), ***Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar***, s. 181.
[220] Özdenoğlu, ***a.g.e,*** s. 10; ***Türkiye***, 3 Ocak 1992, s. 5.
[221] Savaş Yanar, ***Türk- Rus İlişkilerinde Gizli Güç; Kafkasya*** , İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2002, s. 77-78.
[222] Fahrettin Çiloğlu, "Gürcistan Türkiye İlişkilerinin Son Dört Yılı***", Çveneburi Dergisi,*** 1994, Sayı 11-12, s.37; Bilge Buttanrı, ***Bölgesel Güç Karadeniz,*** İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2004, s.163.

bilinen durumu da, Gürcistan'ı Türkiye'nin Kafkasya'ya açılan kapısı olarak tek alternatif kılmaktadır.[223]

Türkiye'nin de Gürcistan için anlamı farklı değildir; Türkiye Gürcistan'ın hem gelişimine katkıda bulunabilecek önemli bir ekonomik güç, hem de Rusya'nın nüfusunu dengeleyebilecek bir komşudur.[224] Gürcistan'da kısa süren Gamsakhurdia yönetiminden sonra iktidara gelen Şevardnadze döneminde, komşuluk ilişkilerinin olumlu yönde geliştiği görülecektir.

2.3. Şevardnadze Dönemi

Gamsakhurdia'nın devrilmesi ile ilgili olarak The New York Times gazetesinde yayınlanan bir yazıda, "bağımsızlık ilanından sonra, Zviad Gamsakhurdia'nın devlet başkanlığına getirilmesi oldukça normal görünüyordu. Ancak göreve geldikten sonra, demokrasiyle bağdaşmayacak adımlar attı. 1991'de Gürcülerin çoğu Onun akli dengesini yitirdiğini düşünüyordu. Tiflis'teki karışıklıktan sonra çareyi kaçmakta buldu. 1992 Şubatında, demokratlardan oluşan bir koalisyon, ülkeyi kurtarmak üzere, yaşayan en ünlü Gürcü'yü (Şevardnadze'yi) geri çağırdı", yorumuna yer verilmekteydi.[225] 7 Mart 1992'de, 1972- 1985 yılları arasında Gürcistan komünist partisi başkanlığı, dağılmadan önce de SSCB dışişleri bakanlığı yapmış olan Eduard Şevardnadze, Tiflis'e gelmiş ve ülkede yönetimi ele almıştı. Gamsakhurdia ise bu sırada en sadık müttefiki olarak gösterilen, Çeçen başkanı Dudayev'in yanına, Grozny'ye sığınmış durumdaydı.[226] Daha önce Gamsakhurdia, Abhazların başını çektiği Kuzey Kafkas Halkları arasındaki kargaşayı dengeleyecek kişi olarak gördüğü Dudayev'i, Moskova'ya karşı direnişinde desteklemişti.[227]

---

[223] Yanar, ***a.g.e,*** s. 215.
[224] Bilge Buttanrı, ***a.g.e,*** s. 163.
[225] ***Cumhuriyet,*** "Düşler Krallığının Umut Işığı",13 Ocak 1994, s. 12.
[226] Stefanos Yerasimos, ***Milliyetler ve Sınırlar***, İstanbul: İletişim Yayınları 2002, s. 459.
[227] Yerasimos, ***a.g.e***, s. 437.

Eduard Şevardnadze'nin başkanlığına getirildiği, iktidardaki devlet konseyi, parlamento seçimlerinin 11 Ekim'de yapılmasına karar verdi ve Şevardnadze, yargılandığı ve suçsuz bulunduğu taktirde, devrik devlet başkanı Gamsakhurdia'nın da seçimlere katılabileceği açıklamasını yaptı.[228] Ancak, Gamsakhurdia hakkında hükümetin yürüttüğü soruşturma neticesinde, Gamsakhurdia görevini kötüye kullanmak, devlet hazinesinden para çalmak ve ülkenin batısında hükümet aleyhtarı eylemler düzenlemekten suçlu bulundu.[229]

Gamsakhurdia'nın ülkeden ayrılmasından sonra, başkanı destekleyen gösteriler hızla arttığı gibi, Gürcistan'ın batısında yer alan ve Gamsakhurdia'nın memleketi olan Mingrelya'nın başkenti Zugdidi devamlı bir isyan ortamına girmiştir.[230] Diğer taraftan Çeçen lider Dudayev ile devrik Gürcü lideri Gamsakhurdia, 20 Şubat 1992'de Grozny'de "Kafkas Devletleri Birliği" kurulması yolunda bir çağrı yapmışlardı. Bu sırada Kafkasya dağlı halklarının dördüncü kongresinde, Güney Osetya bölgesine Gürcülere karşı savaşmak üzere iki bölük dağlı askeri verileceği açıklanmıştır.[231]

Güney Osetya, Rusya'ya bağlı olan Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ile birleşmek istiyordu. Gürcistan'da Güney Osetya'daki ayrılıkçı güçlerle Gürcü kuvvetleri arasında çatışmalar yoğun şekilde devam ederken Rusya, Osetya'daki çatışmaları durdurmak için duruma müdahale edebileceğini bildirmekteydi.[232]

Gürcistan Cumhuriyetinde can ve mal güvenliğinin giderek azalması ve saldırıların artması, bu ülkenin ticaret ve turizmini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu konuda Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası genel sekreteri Nevzat Ergüney'in yaptığı bir açıklama dönemin cumhuriyet gazetesinde şu şekilde yer almıştır: " Sınır ve kıyı ticareti kapsamında önemli bir yer tutan Gürcistan cumhuriyetinden değil ticaret yapmak, geçmek bir sorun haline geldi. Rüşvet vermeden iş yapmak artık çok zor. Kendi iç karışıklıklarının yarattığı sorun da ayrı bir dert. Yetkinin kimde olduğu, kimin ne

---

[228] ***Cumhuriyet***, 2 Mayıs 1992, s. 9.
[229] ***Cumhuriyet,*** 19 Mayıs 1992, s. 8.
[230] Yerasimos, ***a.g.e***, s. 458
[231] Yerasimos ***,a.g.e,*** s. 460.
[232] ***Cumhuriyet***, 22 Haziran 1992, s. 9.

yaptığı belli değil. Karayoluyla bu ülkeden geçmek isteyenler, ölüm tehlikesini göze alacaklar. Böyle giderse yakında bu ülkeden geçmeye kimse cesaret edemeyecek."[233]

Bu sırada Gürcistan'daki yeni yönetim ile Türkiye arasında diplomatik ilişki, dönemin dışişleri bakanı Hikmet Çetin'in resmi bir ziyaret için Tiflis'e gitmesiyle kurulmuş oluyordu. Görüşmede öncelikle ikili ekonomik ve siyasi ilişkiler, daha sonra da bölgesel ve uluslar arası sorunlar ele alınmış, görüşme sonrasında ise iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngören protokol, her iki ülkenin dışişleri bakanlarınca imzalanmıştı.[234] İmzalanan bu protokolün yanı sıra yine aynı tarihte, T.C Hükümeti ile Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Uzman Eğitimi Protokolü (21.5.1992) ve Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiinin Geliştirilmesi İçin Teknik İşbirliği Protokolü (22.5.1992) tarihinde Tiflis'te imzalanmıştır.[235]

Bu dönemde yaşadığı karışıklığa ve çatışmalara bakılarak, geleceğin orta doğusu olarak nitelendirilen Kafkasya'da büyük devletler arasındaki rekabetin kızışacağı ve Türkiye'nin de kendisini bu rekabetin dışında tutamayacağı varsayımlarının dile getirildiğini görmekteyiz. Almanya'nın gözlerini Kafkasya'ya diktiği, kendisine üs olarak Gürcistan'ı seçtiği ve bölgede Almanya ile Türkiye'nin çıkarlarının çatışacağı da görüşler arasında yer almaktadır. Bu duruma örnek olarak ise, Karabağ ve Nahçıvan bunalımlarında, Almanya'da kamuoyunun Ermenistan'ın yanında olması gösterilmektedir.[236]

16 Aralık 1991 tarihinde Gürcistan'da büyükelçilik açan ilk batılı ülke Almanya'dır. Türkiye ise Almanya ve ABD'den sonra Gürcistan'da büyükelçilik açan üçüncü ülke olmuştur.[237] I. Bölümde belirttiğimiz gibi, 1918-1921 Gürcistan'ın geçici bağımsızlık döneminde Almanya'nın Kafkasya ve Yakındoğu da etkin olabilmek için Gürcistan ile yakın ilişkide bulunması dikkate alındığında, bölgedeki Alman politikasının aynı şekilde devam ettirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

---

[233] ***Cumhuriyet,*** 23 Haziran 1992, s. 9.
[234] ***Cumhuriye***t, 22 Mayıs 1992, s. 8.
[235]Muhsin Akgür - Tezer Palacıoğlu, ***Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri***, İstanbul: Ticaret Odası, 1998/ 5, s. 41.
[236] **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1992, s. 9.
[237] Özdenoğlu***, a.g.e,*** s. 10.

Bir taraftan politik ve ekonomik problemlerle uğraşan Gürcistan, diğer taraftan da SSCB'den ayrılan diğer cumhuriyetler gibi piyasa ekonomisine geçişi sağlamaya çalışmıştır. Gürcistan cumhuriyeti 13 Mart 1992'de IMF'e üyelik başvurusunda bulunmuş, 5 Mayıs 1992'de başvurusu kabul edilerek IMF üyesi olmuştur.[238] Aynı dönemde, Avrupa Topluluğu, demokrasi, insan hakları ve sınırlar saygı konularında uluslar arası kriterlere uyduğu gerekçesiyle, Gürcistan'ı tanıma kararı aldığı gibi[239], Gürcistan AGİK üyesi de olmuştur. Böylece BDT'nin 11 üyesi AGİK'e dahil edilmiştir.[240]

Bölgede büyük devletlerin çıkar çatışmaları hızla devam etmekle birlikte, Gürcistan bağımsızlığını elde ettikten sonra, sınır komşusu Türkiye ile pek çok ortak girişimin içerisinde bulunmuştur. Bu oluşumların en önemlileri şunlardır:

2.4. Türkiye-Gürcistan Ortak Projeleri

2.4.1. KEİB Projesi

Sovyetlerin dağılmasından sonra Karadeniz çevresinde kurulan yeni devletler geniş bir topluluk ve potansiyel bir güç oluşturmuşlardı. Bu devletlerin ortak bir organizasyon çatısı altında toplanmasının gereği ve yararının ortaya çıkması Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesini (KEİB) doğurmuştu. Bu fikri ortaya atan ve hazırlık aşamasında öncülük eden Türkiye'dir. KEİB Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuş, ancak

[238] ***Aynı yer***, s. 10.
[239] ***Türkiye***, 24 Mart 1992, s.5.
[240] ***Türkiye***, 25 Mart 1992, s. 5.

Karadeniz'e kıyısı bulunmayan fakat bölgede yer alan bazı ülkeler de KEİB' e üye olmuşlardı.[241]

Gürcistan Karadeniz çevresindeki 11 ülkenin katılımıyla kurulan ve yaklaşık 400 milyon kişilik bir pazar oluşturacak olan, Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİB) projesine katılarak, bölgesel bir oluşum içerisinde yer almış oluyordu. KEİB projesi, katılan ülkelerde iş gücü, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayarak, üyelerin kalkınmada işbirliği yapmasını amaçlamıştı. KEİB, ülkeler üstü bir örgütlenme olarak değil, ikili ve çok taraflı iş birliği ağlarından oluşan, adım adım işlemeye başlayacak bir süreç olarak değerlendirilmişti. Karadeniz çevresinde yeni bir ekonomik havza oluşmasına yönelik bu projenin ilk adımı olan kuruluş belgesi İstanbul'da, KEİB projesinin kurucu üyeleri olan, Türkiye, Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Romanya ve Gürcistan liderleri tarafından imzalanmıştı(25 Haziran 1992).[242] Gürcistan lideri Şevardnadze zirvede yaptığı konuşmada, projenin bir "Turgut Özal Planı" olarak başladığını belirtmiştir.[243] Türkiye bu proje sayesinde etrafında Balkanlardan Kafkaslara kadar uzanan bir ekonomik işbirliği alanı meydana getirmiş, Türk müteşebbislere de yeni faaliyet alanları açılmıştır.[244] Daha sonra gelen talepler üzerine, Tunus, Mısır, Slovakya, Polonya ve İsrail bu oluşumda gözlemci statüsü kazanmışlardır.[245]

30 Temmuz 1992'de Süleyman Demirel'in Gürcistan ziyareti sırasında, Türkiye ile Gürcistan arasında geniş kapsamlı bir anlaşma yapılmıştı. Bu çerçeve anlaşmasına dayanarak aynı tarihte bir çok konuda anlaşmalar imza edilmişti. Söz konusu anlaşmanın ikinci maddesi: " Taraflar 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da imzalanmış olan KEİ Deklarasyonu'nda yer alan ilkelere ve Karadeniz Bölgesi ülkeleri arasındaki ilişkilere büyük önem verdiklerini teyit ederler. Taraflar söz konusu bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine, düzey ve rolünün artırılmasına, anlaşmazlıkların siyasi yollardan çözülmesine, bölgesel güvenlik ve güven sistemi oluşturulması fikrinin gerçekleştirilmesine önem vermektedirler. Taraflar ayrıca diğer uluslar arası örgüt,

---

[241] Yanar, ***a.g.e***, s. 166-167.
[242] ***Cumhuriyet***, 24 Haziran 1992, s. 8.
[243] ***Cumhuriyet***, 26 Haziran 1992, s.1.
[244] Buttanrı, ***a.g.e,*** s.160.
[245] Davutoğlu***, a.g.e***, s. 275.

konferans ve forumlarda dünyada ve Kafkasya bölgesinde vuku bulan olumlu değişikliklerin teşviki ve korunması konusunda işbirliği yapacaklardır."şeklindedir. Böylece Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı ve çok önem verdiği KEİ örgütüne atıfta bulunulmaktaydı. Her iki ülke de örgüte önem vermektedir. Gürcistan'ın uluslar arası desteğe ihtiyacı bulunmakta, Türkiye'nin de yeni bağımsızlığına kavuşan bu devletleri, Rus etkisinden mümkün olduğunca kurtararak uluslar arası politik ortama çekme gayreti vardı.[246]

KEİ, Türkiye'nin özellikle ekonomik alandaki bölgesel işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmasına öncülük ettiği bir gelişmedir. Bu birliği oluşturan ülkelerin çoğu Sovyet sonrası dönemin ülkeleridir ve ciddi ekonomik problemleri bulunmaktadır. Dış kaynak ihtiyacı duyan ve altyapı sorunları olan ülkelerin böyle bir oluşum içinde yer almaları bölgeye de olumlu katkı sağlamaktadır. Ancak etkinlik açısından beklendiği ölçüde bir gelişme sağlanamamıştır.[247] Hızlı bir başlangıç yapan bu örgütün, doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren etkinliğini kaybetmeye başlamasına neden olarak, üye ülkelerin örgütü, konjonktürel ihtiyaçlara cevap verebilecek, reaksiyoner bir yapı olarak görmeleri ve üye ülkelerin büyük çoğunluğunun bu yeni yapıyı diğer teşebbüsler için bir alternatif koz olarak görme eğilimine girmeleri gösterilebilir. [248]

Nisan 2004'te Sırbistan- Karadağ da KEİ'ye üye olarak katılmış ve böylece KEİ'ye üye devletlerin sayısı 12 olmuştur.[249]

2.4.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi

20. Yüzyıl başından itibaren Batı, coğrafya ve politika arasındaki ilişkiyle yakından ilgilenmişti. Soğuk savaş döneminde, ABD ve Sovyetler Birliği,

---

[246] Çakmak***, a.g.e,*** syy.
[247] Yanar, ***a.g.e***, s.170.
[248] Davutoğlu, ***a.g.e***, s. 277- 278.
[249] Altemur Kılıç, " Karadeniz Karadeniz", ***Ortadoğu,*** 22 Temmuz 2005.

dünyadaki stratejik kaynaklar ve devletler üzerinde kontrol kurmada rekabet etmişlerdi. Sovyetlerin dağılması ile Moskova jeostratejik alanını kaybetmiş, Washington ise Moskova'nın çözüldüğü bu bölgelerde etkin olma fırsatını elde etmişti.[250]

Sovyetlerin çöküşü ile birlikte, Hazar havzasındaki zengin petrol ve doğalgaz kaynakları da gündeme gelmiştir. Bu enerji kaynaklarını ve ihraç edilecekleri güzergahları kontrol etme çabası, soğuk savaş sonrası siyasetin temel konularından birisi haline gelmiştir. Bu politika çerçevesinde Azerbaycan'da çıkartılan petrolün, dünya pazarlarına dağıtılması meselesinde, güneyden İran yolu, ABD tarafından, batıdan Ermenistan yolu, Azerbaycan tarafından kabul edilmemiş[251], en uygun yol olarak Gürcistan-Türkiye (Baku-Tiflis-Ceyhan) yolu tercih edilmiştir. Ancak 200 yıldır bölgeyi egemenliği altında tutan Rusya'nın böyle bir projeye kolaylıkla razı olmadığı bilinen bir gerçektir.[252]

Baku-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı Projesi, 1991 yılından bu yana Türkiye'nin gündemindedir. Bu proje kapsamında, Baku'den başlayıp, Ceyhan'da son bulacak bir boru hattı ile başta Azeri petrolü olmak üzere bölgede üretilecek petrollerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır.[253]

ABD'nin Hazar havzası petrollerinin dünya pazarlarına çıkış noktası olan Gürcistan'ı yalnız bırakmayacağı, bu kapsamda da bölgesel güç unsuru olarak gördüğü Türkiye'nin Gürcistan ile ilişkilerini geliştirmesi yönünde teşvik edeceği görülmektedir. Gürcistan'ın ABD'den yardım alan ülkeler arasında kişi başına düşen yardım bakımından üçüncü sırada bulunması da buna bir işaret sayılabilir.

Hazar havzası petrollerinin Karadeniz ve Akdeniz'e ulaştırma yolları üzerinde bulunan Gürcistan'daki iç durumun, petrol alanındaki gelişmeler üzerinde büyük etkisi bulunmaktaydı. BTC hattını bölgedeki nüfuzu açısından bir tehdit olarak gören Rusya, Gürcistan'da sürekli istikrarsızlıklar çıkararak bu boru hattını engellemeye

---

[250] Gürses, ***a.g.m***, s. 269.
[251] Ergun Balcı, " Türkiye'nin Kafkasya İkilemi", ***Cumhuriyet***, 5 Mart 1995.
[252] Ağacan, ***a.g.m,*** s. 29;
[253] Cenk Pala, "Hazar Boru Hatları, Baku- Tiflis- Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Gelişimi", ***Avrasya Dosyası***, C. 7, Sayı 4, Kış 2001- 2002, s. 242

çalışmıştır.[254] Örneğin Rusya sıklıkla kendisinin dahil olmadığı bir petrol boru hattı projesinin gerçekleşemeyeceğini dile getirmiştir.[255]

Nitekim proje anlaşması imzalanmadan önce, Uluslar Arası Petrol Konsorsiyumunun (AIOC), Baku-Ceyhan hattını pahalı bulduğu ve tercihini Baku-Supsa hattından yana kullanacağı haberleri gazetelerde yer almıştı. Bu haberlere göre, Hazar denizi petrolünün rotası ile ilgili kararını henüz açıklamamış olan konsorsiyum, petrolün Gürcistan'ın Supsa Limanı'ndan tankerlerle dünya piyasalarına taşınması yönünde karar alacaktır. Bu konu ile ilgili gazetelerde yer alan bir başka haberde, Clinton yönetiminin petrol şirketlerini Hazar petrolünün Baku-Ceyhan güzergahından taşınması için ikna etmeye çalıştığı dile getirilmekteydi.Gerekçe olarak ise Baku-Ceyhan petrol boru hattının Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye gibi dost ülkeleri Batıya daha yakınlaştıracağı, Azerbaycan ve Gürcistan'ı Rusya'nın gölgesinden kurtaracağı ve bölgede yeni ticaret koridorları, yeni güçler oluşurken, İran- Rusya seçeneğinin de kapanmış olacağı, gösterilmekteydi.[256]

Newsweek Dergisi'nden alıntılanan bir haberde, ABD'li yetkililerin ısrarla Baku- Supsa'nın geçici bir hat olduğunu ve Baku-Ceyhan'ın kesinlikle gerçekleşeceğini vurguladıkları belirtilmektedir. Haberde ayrıca, ABD Ticaret Bakanlığı temsilcisinin şu sözleri de yer almaktadır: "Baku-Ceyhan yapılacak. ABD stratejik kontrol açısından bunu istiyor, Türkiye, bu jeostrarejik fırsatı kaçırmamak için acele ediyor ve boru hattına bir an önce başlamak istiyor."[257]

Konsorsiyumun eğiliminin, Baku-Supsa-Boğazlar hattına öncelik vermek olduğu yönündeki söylentiler üzerine açıklama yapan dönemin denizcilikten sorumlu devlet bakanı Burhan Kara, Hazar petrollerinin dünyaya ulaştırılmasında, petrolün boğazlardan geçişinin mümkün olmadığını belirtmiş ve "Türk boğazlarının bir petrol yolu olmasını kimse beklemesin" demiştir.[258]

---

[254] Buttanrı, ***a.g.e,*** s. 151-152.
[255] Enis Berberoğlu, "Baku- Ceyhan'a Karşı Rusya İran İttifakı", ***Hürriyet***, 3 Haziran 1998, s. 12.
[256] ***Hürriyet***, 12 Ekim 1998, s. 24.
[257] ***Hürriyet***, 28 Ekim 1998, s. 22.
[258] ***Hürriyet***, 24 Ekim 1998, s. 24.

Nihayetinde, 29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Özbekistan, Kazakistan Cumhurbaşkanları ile ABD Enerji Bakanı, Baku- Ceyhan güzergahını destekleyen "Ankara Deklarasyonu"nu imzalamış ve bu taahhüt Nisan 1999'da teyit edilmişti.[259]

Projenin resmiyet kazanmasına yönelik çerçeve anlaşması niteliğindeki "Hükümetler arası Anlaşma- IGA", 18 Kasım 1999'da İstanbul'da yapılan son AGİT zirvesinde bir araya gelen Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanları tarafından, ABD başkanının da şahitliğinde imzalanmıştır. Ayrıca, "Ev Sahibi Ülke Anlaşması- HGA", "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması- TA" ve "Hükümet Garantisi Anlaşması- GG" da bu tarihte parafe edilmiştir.[260]

2000 yılına gelindiğinde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Gürcistan'a yapmış olduğu ziyaret, Türk basınında olduğu kadar yabancı basında da geniş bir şekilde yer almıştır. Ziyaretin AGİT zirvesinin hemen ardından, petrol boru hattı meselesi gündemdeyken gerçekleşmesi kuşkusuz ilgiyi arttıran faktördür. Görüşmelerde de esas konu Baku-Ceyhan projesinin işleyişi olmuştur. Gürcistan ile proje için üç konuda sıkıntı olduğu belirtilmiştir. Bunlardan biri; Baku- Supsa boru hattının neden olduğu çevre sorunları, ikincisi; Gürcistan'ın talep ettiği Baku- Ceyhan boru hattı geçiş ücreti, son olarak da; Gürcistan'ın boru hattının geçeceği arazilerden özel mülkiyete ait olan bölüm için de uluslar arası konsorsiyumun istimlak ve arazi bedellerini ödemesini istemesi, olarak gösterilmekteydi.[261] Rus Segodnya gazetesine göre, Demirel zaten çok pahalı (2.4 milyar dolardan fazla) ve aşırı derecede politize olan proje konusunda Gürcü tarafının tutumunu yumuşatmak için Şevardnadze'yi ikna etmeye çalışacaktı.[262] Bakü- Ceyhan Boru Hattına yeşil ışık yaktığı için Ruslar, Gürcistan'a verdikleri doğalgazı büyük ölçüde azaltmışlar ve Gürcistan büyük bir enerji

---

[259] Svante E. Cornell, "Kafkasya ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar", Yılmaz Tezkan (çev.), ***Kafkas Vakfı***, Şubat- Mart 2002, s. 20.
[260] Pala, ***a.g.m***, s. 243; Oktay Ekşi, "Sadece Boru Hattı Değil", ***Hürriyet,*** 20 Kasım, 1999, s. 29.
[261] İç ve Dış basın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Gürcistan Ziyareti, 14- 17 Ocak 2000, ***T.C Başbakanlık yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü***, 14 Ocak 2000, s. 5.
[262] ***Aynı yer***, s.14.

darboğazı yaşamaya başlamıştır. Bu baskı karşısında Şevardnadze'ye fiyat artışı istemekten başka çare kalmamıştır.[263]

S. Demirel'in Gürcistan ziyaretinde dikkati çeken bir diğer husus ise, bölgede bir Kafkas güvenlik paktının kurulmasını önermesi olmuştur. Bu ziyaret sırasında Demirel, "Kafkasya'nın barış, refah, istikrar ve güvenliği Türkiye için hayati bir konudur. İçinde bulunduğumuz coğrafyada çatışmaların yerini işbirliğine bırakmasını, kalıcı barışın biran önce kurulmasını yürekten diliyoruz. Bu nokta da, Türkiye ve Gürcistan'ın Kafkasya'da oluşturmaya çalıştığı işbirliği, istikrar ve barış ikliminin doğru anlaşılmasının altını çizmek isterim. Türkiye ve Gürcistan halkının kucaklaşması, bölgedeki bütün devletlerin ortak refahına hizmet edecek bir dayanışma çağrısıdır. Bu dayanışma ortak değerlerimizi paylaşan herkese açıktır." demiş ve bölgesel bir Kafkasya İstikrar Paktından bahsetmiştir.[264] İngiliz basınına göre, "Demirel Kafkasya'da Avrupa garantisi altında bir pakt kurulmasını istiyor. Balkan Paktını model olarak alan Kafkas İstikrar Paktı, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, ABD'nin de dahil olduğu batılı güçleri ve IMF, Dünya Bankası gibi uluslar arası finans kurumlarını içine alacak. Türkiye, Kafkaslardaki kaosu, Rusya'yı da "Kafkas İstikrar Projesi"ne dahil ederek önlemeyi hedefliyor." İç basında ise durum, "Gürcistan'ın kendi ayakları üzerinde durabilmesi, Türkiye'nin Avrasya'yı Rus etkisinden çıkarma stratejisinin en temel önceliğidir." şeklinde değerlendirilmekteydi.[265] Türkiye'nin bölgedeki konumu ve girişimleri Yunanistan basının da şu şekilde yorumlanmıştır; "Gürcistan ve Azerbaycan ile askeri anlaşmalar yapmış olan Türkiye, Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra, iki ülkenin tarihi rekabet alanı olan Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde Rusya ile mücadele ediyor. Gürcistan ve Azerbaycan, Türkiye'yi bölgede en güçlü müttefikleri olarak görüyor ve Moskova'nın muhtemel bir istikrarı bozma çabasından korkuyorlar."[266]

Mayıs 2005'de hazar petrolünü dünyaya ulaştıracak boru hattına Bakü'de düzenlenen törenle ilk petrol verilmiştir. Uluslar arası basın BTC hattının açılmasını, "Batıyı Ortadoğu'ya bağımlılıktan kurtaracak tarihi bir olay" olarak

[263] ***Aynı yer***, s. 3.
[264] Yanar, ***a.g.e***, s. 158-159.
[265] ***İç ve Dış Basında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Gürcistan Ziyareti***, s. 7-8.
[266] ***Aynı yer***, s. 13.

yorumlamıştır.[267] Projenin ilk planlamaya göre geciken Türkiye bölümü inşaatında temmuz itibarıyla tamamlanma oranı yüzde 97'yi bulmuştur. Boru hattındaki ilk petrolün Gürcistan sınırından Türkiye'ye ekim ayı başlarında geçmesi, Ceyhan'dan ilk petrolün dünya pazarlarına ulaşmasının da yılın son çeyreğinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Toplam maliyeti 3,6 milyon doları bulan petrol boru hattından günlük bir milyon varil ham petrol taşınabilecektir. Türkiye, ortak olduğu bu projeden ayrıca yıllık kira geliri elde edecektir.[268]

2.4.3. Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

Ekonomik ve stratejik önemi olan bir diğer ortak proje ise Şah Deniz Doğal Gaz Projesidir. Azerbaycan- Türkiye (Şah Deniz) Doğal gaz Boru Hattı projesi ile, Azeri doğal gazının Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanmaktadır. Ekim 2000'de başlayan müzakereler sonucunda, 12 Mart 2001 tarihinde, Türkiye ile Azerbaycan arasında Hükümetler arası anlaşma yapılmış ve aynı tarihte, *Botaş* ve *Socar* arasında Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca hattın Türkiye topraklarında kalan kısmının yapım ve işletme sorumluluğu Botaş'a ait olup, Azerbaycan topraklarından başlayarak Türkiye-Gürcistan sınırına kadar yapılacak kısmın yapım ve işletme sorumluluğu da Socar- Azerbaycan'a ait olacaktır. Alınacak olan doğal gazın, Gürcistan- Türkiye sınırından Doğu Anadolu İletim Hattına 225 km'lik bir hat yapılarak bağlantı noktası olan Erzurum- Horasan'a kadar taşınması planlanmaktadır. Projenin ön mühendislik çalışmaları tamamlanmış olup, yapım ihalesine çıkılacaktır.[269] Şah Deniz Projesi'nin 114 km'lik ikinci fazı için Borusan Mannesmann Boru ve Ümran Boru, Haziran- Ekim 2005 döneminde 38 bin ton boru tedarik edeceklerdir.[270]

---

[267] ***Milliyet***, 26 Mayıs 2005, s. 1.
[268] ***Zaman***, 10 Ağustos 2005, s. 8.
[269] www.botas.gov.tr, 20 Temmuz 2005.
[270] www.borusan.com.tr, 20 Temmuz 2005.

Hazar denizinde 1999 yılında bulunan geniş gaz rezervlerinde büyük hisseye sahip olan BP-AMACO, doğal gazı Türkiye'ye satmak istemiş ve Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev'i Türkiye ile hemen bir gaz anlaşması yapması için zorlamıştır. Ancak daha önce Türkmenistan doğal gazının Hazar'ın altından Türkiye'ye taşınması projesi bulunmaktaydı. Türkiye, Azerbaycan'ın da bu projeye karşı çıkmamasını istemekteydi. Azerbaycan gazının satışa hazır hale gelmesi için, uzmanlar en az beş yıl gerektiğini belirtmişlerdi.[271] Türkiye açısından bakıldığında Türkmen doğal gazı projesi hayati önemdedir. Çünkü BTC petrol boru hattına bitişik bir güzergah izleyecektir. Bu hattın gerçekleşmesi, aynı zamanda BTC hattının da hayata geçirilmesiyle eş anlamlı görülmüştür.[272] Türkmenistan'la yapılan anlaşma doğrultusunda, Türkiye'nin 2002 yılında Gürcistan sınırından doğalgaz alımını başlatacağı vurgulanmıştır.

Türkmen ve Azeri doğalgazının Türkiye'ye taşınması projelerinin dışında, bir de Rus doğalgazını Türkiye'ye taşıyacak ***Mavi Akım Projesi*** bulunmaktadır. Bu proje, Türkmen doğalgazının kesin kontratının imzalandığı 1999 yılından daha önce Aralık 1997'de imzalanmıştır.[273]

Azerbaycan'ın Hazar'daki Şah Deniz havzasında keşfedilen ve yine Gürcistan sınırından Türkiye'ye teslim edilecek doğal gaz projesinin önemli bir kolaylığı, Azerbaycan'ın Baku'den Gürcistan sınırına kadar uzanan eski bir boru hattı şebekesine zaten sahip olmasıdır. Bu şebekeyi Türkiye'ye bağlayabilmek için önce Gürcistan toprakları üzerinde 250 kilometrelik bir boru hattı, ikinci ayakta ise Doğu Anadolu doğal gaz iletim hattını Horasan üzerinden Gürcistan sınırına bağlayacak yine 250 kilometrelik ikinci bir hattın yapımı gerekmiştir. Ancak Ankara'nın tek çekincesi, Azeri doğal gazına yöneldiği taktirde, Türkmenistan'a verilen stratejik önceliğin 2. plana düşecek olmasıdır. Buna karşılık, Azeri seçeneği ağır bassa bile, 2. aşamada Türkmen doğal gazının bu hatta eklenmesinde bir sıkıntı yaşanmayacağı

---

[271] Ferai Tınç, " Aliyev'i Sıkıştırıyorlar", ***Hürriyet***, 1 Kasım 1999, s. 20.
[272] Sedat Ergin, "Doğalgazın Politiği", ***Hürriyet***, 9 Kasım, 1999, s. 24.
[273] Muharrem Sarıkaya, " Ersümer: Boru Hatlarında Problem Yok", ***Hürriyet***, 23 Mayıs 2000, s. 26.

belirtilmektedir.[274] Bugün, Azerbaycan ve Türkmenistan doğalgazı henüz Türkiye'ye gelmemiştir.

2.4.4. Blackseaforce

Karadeniz'de bölgesel işbirliği faaliyetlerinin arttırılması, iyi komşuluk ve şeffaflığın geliştirilmesine yönelik olarak çok uluslu bir barış gücünün oluşturulmasına (Blackseaforce) ilişkin çalışmalar Türkiye ve Gürcistan arasında sürdürülmüş, gücün oluşturulmasına karar verilmiş ve 2 Nisan 2001'de resmen kurularak hayata geçirilmişti.[275]

Karargahı İstanbul olarak belirlenen Karadeniz Gücü'nün ilk aşamada Karadeniz'de tankerle petrol taşımacılığının güvenliğine önem vermesi düşünülmüştür. Güç içinde kurulacak "Acil Müdahale Birimi" başta Boğazlar olmak üzere, Karadeniz'de meydana gelecek tanker kazalarına müdahale edecekti. Bu amaçla altı ülke acil müdahale biriminin oluşturulması için İstanbul'a birer gemi ile uzman personel gönderecek. İlerde ortak askeri tatbikatlar yapması da planlanan Karadeniz Gücü'ne, ABD ve Yunanistan'ın da girmek için başvuracağı söylenmekteydi.[276]

Blackseaforce görev grubu Türkiye'nin önderliğinde, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna arasında, İstanbul'da imzalanan "Blackseafor Kurucu Anlaşması" ile kurulmuştu. Bu anlaşma, 2 Kasım 2003 tarihi itibariyle tüm taraf ülkeler arasında yürürlüğe girmişti. Blackseafor'un amacı, ortak sahile sahip olan ülkelerin deniz kuvvetleri arasında işbirliği ve birlikte çalışabilirliğin geliştirilmesi suretiyle, Karadeniz'de dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışın daha da güçlendirilmesine katkıda bulunmaktır.

---

[274] Sedat Ergin, " Doğal Gazda Azeri Seçeneği", ***Hürriyet***, 30 Haziran 2000, s. 24.
[275] Buttanrı, ***a.g.e***, s.164.
[276] Uğur Ergan, "Karadeniz Gücü Kuruluyor", ***Hürriyet***, 26 Aralık 2000, s. 20.

Blackseafor'un ilk aktivasyonu 27 Eylül- 16 Ekim 2001 tarihleri arasında Türkiye komutasında Gölcük'te gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren her yıl üye ülkelerden birinde gerçekleştirilen aktivasyonlardan 5-7 Ağustos 2004 tarihleri arasında olanı Gürcistan komutasında gerçekleşmiştir.

Blackseafor'un ilk Siyasi İstişare Toplantısı, Türkiye'nin davetiyle 19 Ocak 2004 tarihinde tüm taraf ülkelerin katılımıyla Dışişleri Bakanları temsilcileri düzeyinde Ankara'da düzenlenmiştir. Toplantıda temsilciler, terörizm, yasadışı göç, organize suç ve kitle imha silahlarının yayılması gibi tehlikelere karşı Karadeniz Bölgesi'nin korunması gerektiğini dile getirmişlerdir. 7 Temmuz 2004 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen Blackseafor "Özel Temsilciler" toplantısı, üye ülkelerin Bakan yardımcısı veya dengi düzeyindeki temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Toplantıda, Blackseafor'un terörizm tehdidinin ve kitle imha silahlarının yasadışı ticaretinin önlenmesi amacıyla kullanılmasının sağlanması için Dışişleri Bakanlığı ve/ veya Savunma Bakanlığı yetkililerinden oluşacak bir Yüksek Düzeyli Uzmanlar Grubu (YDUG) kurulması kararlaştırılmıştır.[277]

2.4.5. TRACECA (İpekyolu) Projesi

Gürcistan'ın güvenliği temelde uluslar arası ulaşım haklarına bağımlıdır. İki kıtayı ve üç deniz havzasını birbirine bağlayacak olan ve yeni ipek yolu olarak anılan yüzyılın en kapsamlı ulaşım ve taşımacılık anlaşması TRACECA (Transport Corridor Europe- Caucasus- Asia) Gürcistan için büyük önem taşımaktadır.[278]

Batı için çok önemli olan ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından finanse edilen, beş milyar dolar değerindeki bu projede, kara ve demir yolu

[277] ***www. google.com.tr***, Uluslar Arası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 27 Ekim 2004.
[278] Buttanrı, ***a.g.e,*** s. 151.

ağları ile coğrafi konumu sebebiyle Gürcistan, kilit ülke rolündedir.[279] Bu proje ile mevcut Rus güzergahına alternatif ikmal güzergahı olarak, Avrupa'dan Asya'ya ulaşım sağlanacaktır. [280] Türkiye için Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ulaştırma ve ticari yolların merkezinde olan Gürcistan, ipek yolunun canlandırılması projesinde aktif rol oynamaktadır.[281] Türkiye'de Ulaştırma Bakanlığının bünyesinde oluşturulan TRACECA Ulusal Sekreterliği çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Örneğin 2002- 2003 yılı itibariyle TRACECA bünyesinde üç proje yürütülmektedir. Bunlar; "Sınır Geçiş Prosedürlerinin Uyumlaştırılması", " Transit Ücret ve Tarife Politikası" ve "Transit Taşımacılık İçin Ortak Hukuksal Temel" Projeleridir.[282]

2.4.6. Kars-Tiflis Demiryolu Projesi

Türkiye ile Gürcistan arasında doğrudan bir demiryolu hattı bulunmamaktadır. 26-29 Temmuz 1993 tarihlerinde Ankara'da yapılan Türkiye-Gürcistan Karma Ulaştırma Komisyonu toplantısında bir anlaşmaya varılmış ve bu anlaşma çerçevesinde tarafların teknik heyetleri Samsun'da 23 Kasım 1994 tarihinde bir araya gelmişlerdir. Toplantıda iki ülke arasında demiryolu tesisine yönelik olarak yapılacak çalışmaların ortak bir çalışma gurubunca yürütülmesinin temini ile fizibilite etüdünün yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.[283]

Türkiye ile Gürcistan heyetleri 28 Eylül 2002'de karma ulaştırma komisyonu toplantısında, Kars-Tiflis demiryolu projesine hız verilmesi konusunda görüşmelerde bulunmuşlardır. Yaklaşık 600 milyon dolara mal olacak projenin hayata geçirilmesiyle, Rusya ve İran demiryollarına kayan Kafkaslar ve Orta Asya demiryolu trafiği, Kars-Tiflis güzergahının kısalığı nedeniyle diğer taşıma yollarına alternatif

---

[279] Ağacan***, a.g.m,*** s. 30.
[280] Cornel, ***a.g.m***, s. 19.
[281] Buttanrı, ***a.g.e***, s.162.
[282] www.google.com.tr, 4 Haziran 2005.
[283] ***http://www.dlh.gov.tr/home/dy_turgur.html***

oluşturacak, bölge ülkeleri arasında ticaretin gelişmesini sağlayacaktır.[284] Türkiye'nin Gürcistan üzerinden Azerbaycan ve Orta Asya ülkeleri ile irtibatına katkıda bulunacak olan bu projenin 92 km'lik bölümü Gürcistan'da, 68 km'lik bölümü Türkiye'de bulunmaktadır.[285]

Bugün Kars-Ahılkelek demiryolu projesi de gündeme gelmiştir. Bu projenin hayata geçirilmesi halinde, demiryolu Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ı, Ermenistan'ı dışarıda bırakacak şekilde Avrupa'ya bağlayacaktır. BTC boru hattının gerçekleşmesiyle bölgenin en önemli projesinin dışında kalan Ermenistan, Kars-Ahıkelek demiryolu projesinin gerçekleşmesini de engellemeye çalışmaktadır.[286]

2.5. Gürcistan'ın Etnik Problemleri ve Türkiye

Etnik anlamda Transkafkasya'nın en zengin ve en problemli ülkesi olan Gürcistan'da ülkenin asıl sahibi durumundaki Gürcüler, ülke genelinde nüfusun yüzde 70.1'lik bölümünü oluşturmaktadır.(1989 sayımına göre). Bu yönüyle Gürcistan, Transkafkasya'da "ana etnik grubun ülke geneline oranının" en düşük olduğu ülkedir. Bu durum ise siyasi olarak devletin kontrolünde, diğer yüzde 30'luk dilimi oluşturan etnik grupların etkisini arttırmaktadır.[287]

Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra Kafkaslarda ortaya çıkan etnik çatışmaların sebeplerini Stalin döneminde uygulanan politikalarda bulabiliriz. Stalin, başında bulunduğu geniş "imparatorluk" topraklarını kendi politikasına göre şekillendirmiş, farklı etnik grupları bir yerden başka bir yere nakletmiş ve böylece Moskova'ya bağlı cumhuriyetlerin sınırlarını yapay biçimde çizmiştir. Bu politika sonucunda, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ, Ermenistan topraklarında Nahçıvan Özerk

---

[284] Yanar, ***a.g.e***., s.220.
[285] Buttanrı, ***a.g.e***., s.162.
[286] ***semih@cnnturk.com.tr***
[287] Murat Şahin, "Transkafkasya Siyasi Coğrafyasında Etnik Dağılımın Etkileri", ***Avrasya Etüdleri***, Sayı 19, 2001, s. 39-40.

bölgeleri kurulduğu gibi, Gürcistan sınırları içinde de Abhazya Özerk bölgesi kurulmuştur.[288]

2.5.1. Abhazya Özerk Cumhuriyeti

Halen Gürcistan'ın sorunlu bölgelerinden biri olan Abhazya, Gürcistan'ın kuzey batısında Karadeniz kıyısında özerk bir cumhuriyettir. Yüzölçümü 8.600 kilometrekare, nüfusu ise 537.000 civarındadır. Ülkede nüfus çoğunluğu Gürcüdür(% 44), Abhazlar %17, Ruslar %16, Ermeniler ise %15 nüfus yoğunluğuna sahiptirler. Çoğunluk Hıristiyan, bir kısım halk da Müslüman'dır.[289] Abhazya, Sovyetlerin üst düzey politikacılarının tatilleri için seçtikleri Karadeniz kıyısındaki Gagra, Pitsonda ve Suhumi kumsallarıyla ünlüdür.[290]

Gürcistan'ın bağımsız olduğu dönemde, 1921 Anayasasında Abhazya özerk bir bölge olarak tanımlanmıştır. Gürcistan'a Bolşevik idaresi hakim olduktan sonra aynı yıl imzalanan birlik anlaşmasıyla, Abhazya Gürcistan'ın bir parçası olmakla birlikte, Sovyetler Birliğine bağlı birlik cumhuriyet statüsü de almıştır. Stalin tarafından 1931 yılında Abhazya Gürcistan Cumhuriyeti içerisinde "özerk cumhuriyet"e dönüştürülmüştür. Abhaz dili ve kültürü bastırılmış, bölgeye dışarıdan nüfus yerleştirilmiştir. 1940 ve 1950'lerde Abhazya'ya aktif göç teşvik edilmiştir. Sonuç olarak da, Abhazlar kendi adlarını taşıyan cumhuriyette nüfusun yalnızca yüzde 17'sini oluşturmaktadırlar. Stalin'in ölümünden sonra, Abhaz kültürüne yönelik ayrımcı politikalar hafifletilmiş, 1960'larda Abhazlar, 1931 öncesindeki cumhuriyetlerini yeniden oluşturmak için girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. 1978'de ise Abhazya yöneticileri, Gürcülerin Abhazya'nın ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini göz ardı ettiklerini iddia ederek, Gürcistan'dan ayrılma çağrısında bulunmuşlardır. Böylece

---

[288] Sami Kohen, " Kaynayan (ve kanayan) Kafkasya", ***Milliyet***, 9 Temmuz 1993, s. 14.
[289] ***Rusya Federasyonundaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye***, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul: 1995, s.180.
[290] O' Ballance, ***a.g.e.,*** s.16.

bugün de Gürcistan'ın önemli problemlerinden birini oluşturan, "Abhazya Sorunu" başlamıştır.[291]

1988 yılının Şubat ayında Abhazya'lılar, 1970'lerde başlattıkları Gürcistan'dan ayrılma mücadelesini yeniden başlatmış, bu durum Gürcü milliyetçiliğini de tahrik etmiştir. Gürcistan'ın 1989'da , Abhazya'nın başkenti olan Suhumi'deki üniversite'nin Tiflis Üniversitesi'nin bir kolu haline getirilmesi ve özerkliğinin büyük ölçüde kaldırılması kararı Abhazya'da tepkilere ve üniversitede olaylara sebep olmuştur.

Abhazya'nın 1990'da Gürcistan'dan ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet olma isteği, Gürcistan tarafından reddedilmişti. Bölgede çoğunluğu Gürcülerin oluşturması, Abhazların daha ileri gitmelerine engel olmuştur. 1991'de Abhazyalılar'ın kuzey Kafkasya'daki küçük etnik grupların birleşmesini sağlayan "Kafkas Dağ Halkları Konfederasyonu"na katılmaları, Gürcistan tarafından içişlerine müdahale olarak görülmüştür.[292]

Ülkedeki iç karışıklık,1991'de ihtilafın başlamasından itibaren yoğunlaşarak devam etmiştir. Devrik devlet başkanı Gamsakhurdia yanlılarının başarısızlıkla neticelenen darbe girişimleri olmuştur. Bu şekilde Gürcistan, mevcut başkan Şevardnadze ile devrik başkan Gamsakhurdia'nın destekçileri arasındaki bir iç savaşa sürüklenmiştir.[293]

Ağustos ayı başında Abhazlarla görüşmek için bu ülkeye giden, içişleri bakanı ile beraberindeki on kişinin, Gamsakhurdia taraftarlarınca esir alınması üzerine, Gürcü ordu birlikleri, Abhazya'ya girmiştir. Bunun üzerine Abhazya cumhuriyeti hükümeti 18- 40 yaş arasındaki tüm erkekleri silah başına çağırmıştır.[294] Gelişmeler hakkında bir açıklama yapan Şevardnadze; Gürcistan'ın bölünmeyeceğini, ordunun Gürcü ve diğer azınlıkları korumak için gönderildiğini, Gürcistan'ın BDT'ne

---

[291] Çiloğlu, ***Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar***, İstanbul: Sinatle Yayınları 1998, s. 204 – 205.
[292] ***Rusya Federasyonundaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye***, s. 181.
[293] Ariel Cohen, " Rusya ve Komşuları, ABD'nin Avrasya Politikasının Oluşturulması", Hilal Özdağ (çev.), ***Avrasya Dosyası***, C. 1, Sayı 1, 1994, s. 63.
[294] ***Cumhuriyet,*** 15 Ağustos 1992, s. 9.

katılmayacağını belirtmiştir. Rusya ise vatandaşlarının bir bölümünü tahliyeye başlamış, diğerlerinin can ve mal güvenliği için de Sohumkale'de birlik kurulması konusunda Gürcistan ile anlaşmıştır. Rusya'daki bazı özerk cumhuriyetlerin çatışmalarda Abhazlar'ı fiilen destekledikleri basına yansıdığında, Rusya bu ülkeleri Gürcistan'ın iç işlerine karışmamaları konusunda uyarmıştır.[295] Şevardnadze, Çeçen lideri Cahar Dudayev'in Abhazya devlet başkanı, Vladislav Ardzinba'nın yaptığı yardım çağrısı üzerine Gürcistan topraklarına asker göndermesi halinde, kendilerinin de Gürcistan da bulunan BDT Kafkasya askeri bölgesi komutanlığına bağlı birliklerden yardım isteyeceklerini bildirmiştir.[296]

29 Ağustos tarihinde taraflar arasında imzalan ateşkes anlaşmasına[297] rağmen çatışmaların kısa bir süre sonra tekrar başladığını görüyoruz. Abhazlara yardım için gönüllü olarak Çeçenler, Kabartaylar, Adigeler, Abazinler ve Rusların yanında Türkiye'den de savaşmaya gidenler olmuştur. Bu sırada Gürcistan devlet başkanı Şevardnadze, Abhazya olayları üzerine dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e gönderdiği mektupta "insanlık dışı bir olay olmayacağı konusunda" güvence verdiğini söylemiştir. Süleyman Demirel ise Türkiye'nin Abhazya'ya insani yardım yapmaya hazır olduğunu ve meydana gelen olaylardan hükümet olarak tedirgin olduklarını belirtmiştir.[298] Abhazya'ya Türkiye'den giden yaklaşık elli gönüllüden biri nereden ve nasıl geldiklerini anlatmaktadır: "Gelen gönüllülerin tamamı Abhaz asıllı Türklerdir. Aileleri genellikle Adapazarı, Düzce, Bursa ve Eskişehir'de oturuyorlar. Ben dahil burada bir çok arkadaş Abhaz Cumhuriyeti'nin verdiği bursla öğrenim görüyoruz. Biz savaşmıyoruz, geri hizmette çalışarak soydaşlarımıza yardımcı olmak istiyoruz."[299] Türkiye kısa sürede Abhazya özerk cumhuriyetine acil insani yardım gönderme kararı alarak, bölgeye çeşitli gıda, ilaç ve tıbbi malzemeden oluşan toplam 15 ton yardım göndermiştir.[300] Şevardnadze'nin Batı Gürcistan danışmanı Anzor Margiani ise, Türkiye'den savaşmaya gelenler için yaptığı değerlendirmede, bu insanların ortada

---

[295] ***Güney Kafkasya'nın Dünü,Bugünü,Yarını***, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul: 1993, s. 70.
[296] ***Cumhuriyet,*** 18 Ağustos 1992, s. 9.
[297] ***Cumhuriyet,*** 31 Ağustos 1992, s. 9.
[298] ***Cumhuriyet,*** 12 Eylül 1992, s. 8.
[299] ***Milliyet***, 6 Eylül 1992, s. 13.
[300] ***Cumhuriyet***, 18 Eylül 1992, s. 9.

Müslüman- Hıristiyan savaşı var sandığını ancak Abhazların sadece yüzde 10'unun Müslüman olduğunu söylemektedir.[301]

Türkiye'de yaşayan Abhaz kökenli vatandaşlar olaylara tepkilerini çeşitli şekillerde göstermişlerdir. Örneğin, Sultan Ahmet Meydanına toplanan otuz genç Abhazya'daki işgale son verilmesi için açlık grevine başlamıştır.[302] Süleyman Demirel ile Abhazya'da devam eden çatışmaların durdurulması ve sorunun barışçı yollardan çözümlenmesi için 300 kişilik Kafkas Kültür Derneği yöneticileri ve Abhazya heyeti görüşme yapmıştır. Demirel görüşmede, Abhazya'da yaşanan olayların Türkiye'de büyük infiallere neden olduğunu belirterek, " Abhazya'da kan dökülmesini nefretle karşılıyoruz, kınıyoruz. Burada olup bitenlerin yeni bir Saraybosna hadisesine dönüşmemesini diliyoruz. T.C Devleti taraflara lazım gelen ihbarda, ihtarda bulunmuştur", açıklamasını yapmıştır.[303] Abhazya Cumhurbaşkanı gelişmelerin Türkiye'yi de ilgilendirdiğini söyleyerek acil yardım isterken,[304] konu TBMM Genel Kuruluna da gelecektir. Kafkasya'daki endişe verici gelişmeler üzerine yapılan görüşmede Başbakan yardımcısı Erdal İnönü'nün Abhazya'daki gelişmeleri, Gürcistan'ın devlet bütünlüğü açısından ele aldıklarını açıklaması, dinleyici locasında bulunan iki yüzden fazla Abhaz kökenli Türk vatandaşının locayı terk etmesine neden olmuştur.[305]

Bu sırada çatışmalar Abhazlar'ın ilerleyişi ile devam etmiştir. Abhazlar'ın Karadeniz kıyısındaki stratejik Kolkhida Kasabası ile Gagra bölgesini büyük ölçüde ele geçirmeleri üzerine Gürcü savaş uçakları çatışmaların arttığı Gagra bölgesini vurmuştur.[306] Gürcistan'da seferlik ilan edilmiş, Moskova ise Rus azınlığın güvenliği için, Abhazya'ya müdahale edebileceğini bildirmiştir. Şevardnadze, çatışmaların kanlı boyutlara ulaşmasından Rusya'yı sorumlu tutarak, Moskova'yı Abhazya'ya silah ve milis girişini önlememekle suçlamıştır.[307] Gürcistan devlet konseyinin Abhazlara karşı kullanılmak üzere ülkedeki eski SSCB ordusuna ait

---

[301] Faruk Arslan, " Gürcistan'a Terör Tezgahı", ***Zaman***, 26 Temmuz 2000, s. 15.
[302] ***Milliyet,*** 27 Eylül 1992, s.17.
[303] ***Cumhuriyet***, 29 Eylül 1992, s. 9.
[304] ***Türkiye,*** 22 Eylül 1992, s. 1.
[305] M. Necati Özfatura, " Abhazya'da Son Durum", ***Türkiye,*** 24 Ekim 1992, s. 9.
[306] ***Türkiye,*** 3 Ekim 1992; ***Cumhuriyet,*** 3 Ekim 1992, s. 9
[307] ***Cumhuriyet,*** 4 Ekim 1992, s. 9.

mühimmata el koyacağını açıklaması, Rusya savunma bakanı Graçov'un böyle bir eyleme Rus birliklerinin karşılık vereceğini ve böylece çatışma çıkabileceğini açıklamasına neden olmuştur. Time Dergisinde Şevardnadze ile yapılan bir röportaj da, Abhazya'nın Gürcistan'dan ayrılma eğilimi hakkındaki görüşleri sorulan Şevardnadze: "Eski Sovyetler birliğini oluşturan bütün bölgeler bugün bir bunalım halinde. Bu ülkeler, çok uzun süre bağımsızlığını elde edememişti. Gürcistan, 250 yıl Rusya'nın parçası olarak kaldı. Şimdi yeni bağımsız topluluk inşa etmeye başlaması, bir dizi sorunu da getirdi. Zaman zaman hiç çözüm ümidi kalmadığına inanıyoruz. Ekonomik durumumuz perişan. Anlaşmazlıklar eski Sovyetler birliğinde şimdi kol geziyor. Benim görüşüme göre, şimdiki anlaşmazlıklar, son olmayıp yenilerini getirecek ve daha da yoğunlaşacak. Ama inanıyorum ki, ihtiyaçlar toplumları gerçekçi olmaya zorlayacak. Abhazlar ve Gürcüler, birlikte yaşamak zorundadırlar. Bu çatışmalar trajik olmakla birlikte her iki tarafın sorumluluğunu arttıracaktır", yanıtını vermekteydi. Kafkasya'daki ülkelerin perişan ekonomilerini tek başlarına düzeltebileceklerine inanmadığını da belirten Şevardnadze, yalnız Gürcistan'da problemin olmasının tüm dünyayı etkilemeyebileceğini, ancak çıkması muhtemel sosyal patlamaların bir cumhuriyette çıktıktan sonra diğerlerine de hızla yayılacağını ifade etmektedir.[308]

Abhazya'daki bağımsızlık yanlısı görüşler karşısında ağır bir askeri darbe alan Gürcistan yönetimi, NATO, AGİK ve BM'ye başvurarak ülkenin toprak bütünlüğünün korunması için imkan dahilinde her şeyin yapılmasını talep etmiştir.[309] 9 Ekim 1992'de Abhazlar "tek çözümün Gürcü kuvvetlerinin çekilmesi olduğunu" söylerken Şevardnadze, Rusya'yı düşman olarak niteliyor ve Türkiye'nin sorunla ilgilenmesini istiyordu.[310] Başta Türkiye olmak üzere tüm Karadeniz bölgesi ülkelerinin Abhazya sorununa bir çözüm bulunabilmesi için etkin rol oynamalarını isteyen[311] Şevardnadze, çatışmaların büyüme potansiyeli taşıdığına dikkat çekerek, sorunun bölgesel düzeyde KEİB çerçevesinde çözümlenmesinin daha uygun olacağını söylemiştir.[312]

---

[308] ***Cumhuriyet,*** 5 Ekim 1992, s. 9.
[309] ***Cumhuriyet***, 8 Ekim 1992, s. 8.
[310] ***Güney Kafkasya'nın Dünü, Bugünü, Yarını***, s. 71.
[311] ***Cumhuriyet***, 10 Ekim 1992, s. 9.
[312] ***Cumhuriyet,*** 11 Ekim 1992, s. 9.

6 Ekimli Frantfurter Allegemeine isimli gazeteden alıntılanan yazıda Gürcistan'daki olaylar şu şekilde değerlendirilmektedir: " Kafkasya'da küçük bir ülke olan Gürcistan bir felaketle karşı karşıya. Gürcü yönetim bir taraftan devrik devlet başkanı Gamsakhurdia ile uğraşırken, diğer tarafta, yaz başından bu yana ayaklanmalarını sürdüren Abhazlarla boğuşuyor. Tiflis yönetiminin lideri Şevardnadze de ilan ettiği genel seferberlik sayesinde bu sorunların üstesinden gelebilmeyi umuyor. Yalnızca 90.000 nüfusa sahip Abhazya Kuzey Kafkasyalı milislerden destek alıyor. Büyük bir bölümü Rusya federasyonu sınırları içinde yaşayan bölgedeki diğer Müslüman halklarda Kafkas Halkları konfederasyonu oluşturma çabasında. Bu tür girişimler Boris Yeltsin içinde tehlike sinyalleri vermeli. Rusya devlet başkanı bu yıl içinde Ankara'yı ziyaret edecek. Yeltsin, Türkiye'nin Kafkasya'daki gerginliği Müslümanlar üzerindeki etkinliği sayesinde yumuşatabileceğine inanıyor."[313]

11 Ekim 1992 tarihinde Gürcistan SSCB'den ayrıldıktan sonra, ilk çok partili seçimleri gerçekleştirmiştir. Abhazya'daki savaş, Zviad Gamsakhurdia yanlıları ile yaşanan çatışmalar, Güney Osetya'daki gerginlik, "olağanüstü kötü" olarak tanımlanan ekonomik durum, enerji ve gıda sıkıntısı ve başta başkent Tiflis olmak üzere tüm kentlerde yaşanan siyasi kargaşa ortamında gerçekleşecek seçimlerin, Şevardnadze'nin bu sorunlar karşısında geliştirdiği politikalar için "güven oylaması" anlamına geldiği belirtilmektedir.

Gürcü seçmenler, parlamentonun 234 üyesini belirlemek için, sandık başına giderken, devlet başkanlığı görevini yürütecek olan parlamento başkanı için de oy kullanmışlardır. Seçimlerde 234 milletvekilinin 150'si siyasi parti ve grupların listelerinden oranlı temsil sistemi ile belirlenirken, kalan 84 üye ise dar bölge sistemi ile seçilmektedir.[314]

Seçimler sonuçlandığında Şevardnadze'nin oyların yüzde 99'unu alarak tek aday olarak girdiği Meclis başkanlığı-aynı zamanda cumhurbaşkanlığı-seçimini kazanmıştır.[315] Seçimlerin hemen ardından Gürcistan'da Abhazya'daki durumla

---

[313] ***Cumhuriyet***, 8 Ekim 1992, s. 8.
[314] ***Cumhuriyet,*** 12 Ekim 1992, s. 9.
[315] ***Türkiye,*** 13 Ekim 1992, s. 9.

ilgilenmek üzere olağanüstü yetkilerle donatılan bir savunma konseyi oluşturulmuş ve konseyin başkanlığına Şevardnadze getirilmiştir.[316]

1993 yılına gelindiğinde, Abhazya sorunu büyüyerek devam etmekteydi. Abhazların ilerlemelerinde Rusya'nın büyük rolü olduğunu düşünen E. Şevardnadze, savaşın giderek Gürcü-Rus sorununa dönüşmeye başladığını belirtmekteydi.[317] Abhazları durdurmada başarılı olamayan Şevardnadze, 1993 sonbaharına gelindiğinde bu kez Rusya'dan yardım istemek durumunda kalacaktır. Eski SSCB'nin Baltık ülkeleri dışında, BDT'ye katılmayan tek üyesi olan Gürcistan'da bu durumda BDT'ye girme kararını açıklamıştır.[318] Moskova'da yapılan Kafkasya zirvesinde, üç Kafkas ülkesi Rusya'ya topraklarında askeri üs kolaylığı sağlama konusunda Moskova ile ikili anlaşmalar imzalamışlar ve Rusya'nın teklif ettiği sınır rejimini de kabul etmişlerdir.[319] Bu tarihten itibaren Şevardnadze Rusya'dan aldığı yardımla kaybettiği toprakları geri almaya başlamıştır.[320]

Gürcistan'da yıl boyu devam eden savaş 15.000 kişinin canına mal olmuştur. Ağustos 1993'te kabul edilen ve Rusya tarafından garanti edilen ateşkes, Abhaz ayrılıkçılar tarafından bozulmuş ve 120.000 Gürcü ve Abhaz mülteci, Kafkas dağlarına gitmeye mecbur edilmişlerdir.[321]

Gürcistan'da Abhazlar ve Gürcüler arasındaki gerginlik ateşkese rağmen devam etmektedir. Abhazya'nın bağımsızlık ilanını Türkiye dahil hiçbir ülke bugüne kadar tanımamıştır. Gürcistan ile Abhazya arasında bir sınır oluşturulmuş ve bu sınırda şu anda Rus barış gücü askerleri bulunmaktadır.[322] Barış gücü oluşturulduğunda

---

[316] ***Cumhuriyet,*** 15 Ekim 1992, s. 9.
[317] ***Milliyet***, 18 Mart 1993, s. 14.
[318] 21 Aralık 1991'de, 11 eski Sovyet Cumhuriyeti (Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna ve Rusya Federasyonu) Bağımsız Devletler Topluluğunu kurdular.Üye ülkeler birbirleriyle ilişkilerinde, devlet egemenliği ve egemen eşitlik, self-determinasyon, birbirlerinin içişlerine karışmama, anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü, insan hakları ve hürriyetlerine saygı ve milli azınlıkların haklarına saygı ilkelerini benimseyeceklerini belirtmekteydiler. Armaoğu, **a.g.e**, s.950.
[319] ***Milliyet***, 9 Ekim 1993, s.9.
[320] ***Milliyet***, 28 Ekim 1993, s.9.
[321] Kamran İnan, "Rusya'nın Kafkasya Politikası", ***Avrasya Dosyası***, C. 1, Sayı 1,1994, s. 63.
[322] Özdenoğlu, ***a.g.e,*** s.13.

Şevardnadze, Abhazya'daki barış sürecinin denetlenmesinde Türkiye'den gelecek askeri gözlemcilerin de görev yapmasını istemiştir.[323]

Gürcistan'da iktidara geldikten sonra, öncelikle Acara liderinin ülkeden ayrılmasını sağlayarak yaşananları "mini devrim"e benzeten Saakaşvili, sırada Abhazya'nın olduğunu belirtmekteydi. Saakaşvili'nin bu açıklamalarına Abhazya başkanı Raul Hacimba, "Gürcü ordusu buraya bir kere geldi. Sonucu hepimiz çok iyi biliyoruz" şeklinde meydan okuyarak yanıt vermiştir.[324]

Sonuç olarak, Abhazya sorununda Rusya'nın tutumu için diyebiliriz ki, Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki jeopolitik konumu, Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, denizler üzerindeki çıkarları zayıflayan Rusya için oldukça önemlidir. Bu nedenle Rusya, Abhazya sorununa karşı görünüşteki yaklaşımına rağmen, burada Kuzey Kafkasyalılar tarafından kontrol edilen bağımsız bir devletin kurulmasına ve Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin Karadeniz'e açılmalarına izin vermez. Aynı zamanda, Gürcistan ile Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin çıkarlarının uyuşması durumunda, Gürcistan'ın bu cumhuriyetleri dış dünyayla ilişkiye sokması ve Rusya'nın onları izole etme olasılığının yok olması da, Rusya için hiç istenmeyecek bir durumdur.[325] Buna bağlı olarak, Rusya için Abhazya çatışması, Gürcistan'ı kendine zorunlu kılmanın bir aracı olmuştur.

2.5.2.Güney Osetya Özerk Bölgesi

Gürcistan'ın bir diğer sorunlu bölgesini ise Güney Osetya oluşturmaktadır. Büyük Kafkas dağlarının güney yamaçlarında Gürcistan'a bağlı 3.900 kilometrekare büyüklüğünde özerk bir bölge olan Güney Osetya'nın nüfusu, 125.000 civarındadır. Nüfusun çoğunluğunu yüzde 66 ile Osetler oluşturmakla birlikte yaklaşık

---

[323] ***Cumhuriyet,*** 1 Temmuz 1994, s. 9.
[324] ***Milliyet***, 7 Mayıs 2004, s. 25.
[325] Davit Kostava, "Rusya'nın Kafkasya Politikası I", ***Çveneburi***, Sayı 8-9, Mart- Haziran 1994, s. 3-6.

35.000 civarında Gürcü de bu bölgede yaşamaktadır.[326] 17. ve 18. yüzyıllarda bir bölümünün Müslüman olduğu söylenen Osetler'in ülkesi, Rusya tarafından 1922'de Güney Osetya, 1936'da ise Kuzey Osetya özerk bölgeleri olarak ayrılmıştır. Bu şekilde Güney Osetya Gürcistan'a bağlanmıştır. Güney Osetya'da nüfusun yüzde kırkı Müslüman, diğerleri Ortodoks'tur.[327]

Hıristiyan Gürcüler ile Müslüman Osetler'in geleneksel olarak düşman oldukları belirtilmektedir. Gürcüler Osetler'in asıl vatanlarının Kuzey Osetya olduğunu söyleyerek, Güney Osetya'yı "Gürcistan İçi" olarak tanımlamışlardır. 19. yüzyılda dahi Rusları desteklemeyi tercih ederek Kafkas dağlarından geçişi onlar için ellerinde tutan Osetler,[328] Sovyetler birliği döneminde de aynı politikayı devam ettirmişlerdir. Güney Osetyalılar ve Abhazlar, Sovyetler birliği döneminde ulusal varlıklarını korumada Rusya'nın himayesini gerekli gördüklerinden, birliğin dağılmasını istememişler, yapılan referandumlarda Gürcülerin aksine birliğin devamından yana oy kullanmışlardır.

1989'da Osetya'da Gürcü dilinin mecburi tutulmasına dair Gürcistan'ın yasa çıkarması, Osetyalılar'ın tepkisine neden olmuştur. Bu uygulama aynı zamanda, bölgenin özerklik statüsünün, özerk cumhuriyet statüsüne çıkarılması ve Rusya federasyonuna bağlı Kuzey Osetya ile birleşme taleplerine yol açmıştır. İhtilaflar 1989 yılı boyunca devam etmiş ve 1990'da Gürcüler Güney Osetya'da iktidardaki halk cephesinin seçimlerde aday göstermesini yasaklamıştır. Bu olay beraberinde "Güney Osetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" nin ilanını getirmiş ancak, Moskova ve Gürcistan bu deklarasyonu reddetmiştir.

1992'de de olaylar devam etmiş, yapılan halk oylamasında, bölgenin bağımsızlığı ve Kuzey Osetya ile birleşme kararlarını halk onaylamıştır.[329]

Bugün Gürcistan'daki yeni Saakaşvili yönetiminin kendisine bağlı "isyancı cumhuriyetler" de denetimi sağlama çabası, Güney Osetya'da da gerginliğe yol açmış, bu durum dönem dönem karşılıklı grupları savaşın eşiğine getirmiştir.[330]

---

[326] ***Rusya Federasyonundaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye***, s. 181.
[327] ***Güney Kafkasya'nın Dünü,Bugünü, Yarını***, s. 69.
[328] O' Ballance, ***a.g.e,*** s. 11- 12.
[329] ***Rusya Federasyonundaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye***, s. 181; ***Türkiye***, 21 Ocak 1992, s. 5.

2.5.3. Acara Özerk Cumhuriyeti

Gürcistan'a bağlı özerk cumhuriyet statüsünde bulunan Acara ise, 1990'lı yıllarda Gürcistan için büyük bir problem oluşturmazken, Saakaşvili döneminde Gürcistan'ın sorunlu bölgelerinden biri haline gelecektir.

Gürcistan'ın güney batısında, Türkiye sınırında Karadeniz'e kıyısı olan 3.000 kilometrekare büyüklüğündeki Acara'nın başkenti Batum, nüfusu ise 393.000'dir. Nüfusun yüzde kırkını Acarlar oluştururken, yüzde yirmi dokuz civarında Gürcü bulunmaktadır. Bölgedeki diğer unsurlar ise, Ruslar, Ermeniler ve kısmen Türklerdir.[331] Acarlar Gürcü asıllı etnik bir grup olmalarına rağmen, Moskova Antlaşması sonucu özerk bir statü kazanmış, İslam bağlantısı nedeniyle ayrı bir kimliğe sahip olmuşlardır.

1990'da Z. Gamsakhurdia hükümetinin, Acarların özerklik statülerini kaldırma niyetini açıklaması ve Müslümanların Hıristiyanlaştırılmaları istekleri, gerginliğin artmasına neden olmuştur.[332] Bağımsızlığını kazanmasından sonra, Gürcistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinde Acaristan'ın sorun olacağı düşünülmüştür. Ancak Ankara yönetimi Acaristan konusunda çok dikkatli davranmış ve Acaristan ile ilişkilerini Tiflis merkezli bir anlayışla yürütmüştür.[333]

Kasım 2003'te Gürcistan lideri Şevardnadze'nin kadife devrim ile iktidardan uzaklaştırılması olayında, Acara Özerk Cumhuriyeti "cumhurbaşkanı" Aslan Abaşidze, Şevardnadze'ye destek verecektir.[334] Gürcistan'da yönetimi ele geçiren muhalefet liderlerinden olan ve daha sonra Şevardnadze'nin yerine Cumhurbaşkanı olan Mihail Saakaşvili, Abaşidze'nin bu tutumunun, Tiflis'te yönetimin değişmesinin ardından koltuğunu koruma amacından kaynaklandığını, ancak ortada ciddi bir sorun

---

[330] ***Milliyet***, 9 Temmuz 2004, s. 21.
[331] ***Rusya Federasyonundaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye,*** s. 180.
[332] ***Aynı eser***, s. 182.
[333] Sancak, ***a.g.e***, s. 87.
[334] ***Hürriyet***, 12 Kasım 2003.

bulunmadığını belirtmekteydi.[335] Oysaki olayların daha ciddi boyutlara ulaştığı görülecektir. Ertesi yıl, Gürcistan devlet başkanı olarak M. Saakaşvili'nin Tiflis'e bağlı Acara Özerk Cumhuriyetine girişinin engellenmesi, gerginlik meydana getirmiştir.[336] Acar lideri Aslan Abaşidze'ye ültimatom veren Saakaşvili, kendisine Acara'ya'a giriş izni verilmesini, Acar özel timlerinin silahsızlandırılmasını, Batum havaalanı ve Sarp sınır kapısının kontrolünün Tiflis'e bırakılmasını talep etmiş, ardından da Acara'nın dış dünya ile kara, demir ve denizyolu bağlantısının kesilmesi talimatını vermişti. Böylece, oluşan gerginlik savaş boyutuna ulaşmıştır.[337] Abaşidze hakkındaki yolsuzluk iddiaları Gürcü- Acar gerginliğinin en önemli nedeni olarak görülmektedir. 1990'ların başında açılan Sarp sınır kapısından elde edilen gelir ile Abaşidze'nin kendisine bağlı silahlı gruplar oluşturduğu öne sürülmüştür. Şevardnadze ile yaptığı anlaşma uyarınca, Acara'yı yönetme ve vergi ödememe ayrıcalığına kavuşan Abaşidze'nin adı, Şevardnadze'nin iktidarının sallantıya uğradığı dönemde Gürcistan devlet başkanlığı için geçmiştir. Acara, Abhazya ve Güney Osetya'dan farklı olarak Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmemiş ancak Saakaşvili iktidara gelince taraflar arasındaki ilişkiler olumsuz yönde gelişmişti. Sonuçta Gürcistan yönetimi, Acar lider Abaşidze'ye " istifa ile idam arasında tercih yap" tehdidinde bulunarak başkent Batum'u Tiflis'e bağlayacaktır.

Bu sırada Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Gürcistan ile Acara arasındaki sorunun barışçı yollardan çözümüne katkıda bulunmak için, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir heyetin bölgeye gideceğini belirtmiştir.[338] Aynı dönemde Türk kamuoyunda Acara'nın statüsünün Türkiye'yi ne kadar ilgilendirdiği konusu tartışılmaya başlanmıştır. 1921 Kars Antlaşmasıyla Türkiye Acara üzerindeki egemenliğini, halkın kendi kültürel varlığının korunması koşuluyla devretmiş, yani bölgenin özerk statüsünün garantörü konumuna geçmiştir.[339] Türkiye'nin Baku Büyükelçisi Ünal Çeviköz'ün, Kars Antlaşmasına atıfta bulunarak, "Türkiye'nin Acaristan'a asker göndermeye hakkı vardır" şeklindeki açıklaması ise Rusya'nın tepkisine neden olmuştur. Gürcistan'ın Moskova Büyükelçisi, Kars Antlaşmasının geçerliliğini

[335] ***Hürriyet***, 25 Kasım 2003, s. 14.
[336] ***Milliyet***, 15 Mart 2004, s. 20, ***Yeni Şafak***, 15 Mart 2004, s. 10.
[337] ***Milliyet***, 16 Mart 2004, s. 18.
[338] ***Milliyet***, 6 Mayıs 2004, s. 17.
[339] Sami Kohen, " Kafkasya Altüst!", ***Milliyet***, 12 Mayıs 2004, s. 26.

kaybettiğini savunarak, Acaristan'ın Türkiye'den yardım isteyemeyeceğini söylemiştir.[340]

2.5.4. Ahıska Türkleri (Mesketler)

Günümüzde Akhaltsikhe adını taşıyan Ahıska şehri, Posof Irmağı üzerinde kurulmuştur ve Türkiye sınırına 15 kilometre uzaklıktadır. 19. yüzyıl sonlarında 30.000 olan nüfusu, 1968 sayımına göre 18.000 olarak tespit edilmiştir.[341] Kısmen Türklerden ve kısmen de Müslümanlaşmış ve Türkleşmiş Gürcülerden oluşan bir topluluk olduğu söylenmektedir.[342] Ahıska, Gürcistan'ın Mesketya bölgesinde yer alır ve bu nedenle "Misket ya da Mesket Türkleri" diye anılırlar. Gürcistan'ın fethedilmesinden sonra, İç Anadolu bölgesinden özellikle Konya, Tokat ve Yozgat'tan getirilen Türkler, Ahıska ve civarına yerleştirildiler. Ahıska bundan sonra, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya'ya bırakılana kadar Osmanlı eyaleti olarak kalmıştır.[343] Sonraki yıllarda Çarlık Rusya ve Sovyet Rusya hakimiyeti altında yaşayan Ahıska Türkleri, Stalin tarafından 1944 yılı boyunca sürgüne yollanan Kafkasya halklarındandır. Stalin yaklaşık 400.000 civarındaki Ahıskalı'yı, Gürcistan'ın güneyindeki topraklarından Özbekistan'a sürmüş ve o zamandan beri sadece 10.000 Ahıskalı geri dönebilmiştir.[344] Stalin büyük çaplı bu sürgün emrini verirken, Gürcistan SSC'nin Türkiye ile sınır olan bölgelerinde oturan Türk nüfusun büyük bölümünün, Türk tarafındaki akrabalarıyla temas kurarak göç eğilimi içinde olduklarını, kaçakçılık yaptıklarını, Türk istihbarat organları için casus eleman ve eşkıya gruplarına insan gücü temin ettiklerini, iddia etmekteydi.[345] 1989 yılında ise Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde katliama uğrayan Ahıskalılar'ın on

---

[340] ***Milliyet***, 19 Mart 2004, s. 12.
[341] İdris Bostan, "Ahıska", ***DİA***, C. 1, İstanbul: 1988, s. 526.
[342] Yvonne Bangert, " Rusya ve Gürcistan Arasında Sıkışmış Bir Halk: Mesketler", ***Kafkasya Yazıları***, Yıl.2, Sayı 5, 1998, s. 129.
[343] Orhan Uravelli (drl.), "Ahıska Türkleri ve Bölgenin Tarihi", ***Ahıskalılar Vakfı***, Haziran 2001, s. 8-10.
[344] O' Ballance, ***a.g.e.,*** s.18.
[345] Kıyas Arslan (hzl.), **Ahıska Türkleri**, Ankara: Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, 1995, s.37.

binlercesi bölgeden kaçtı. Kaçanlar, Azerbaycan'a, Kazakistan'a, Kırgızistan'a, Ukrayna'ya, Beyaz Rusya'ya ve Rusya'ya dağıldılar. Vatanlarına, Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıskalılar'ın durumları 1994'ten itibaren tartışma konusu olmuştur. Ağustos 1994'te, Rusya ile Gürcistan arasında "Sürgün edilen kişilerin, çocukları ve torunları da dahil olmak üzere haklarının geri verilmesi hakkında" bir antlaşma imzalanmış, ancak henüz gerçekleşmemiştir.[346] Daha önce, Türkiye 1992 yılında çıkardığı, "Ahıskalı Türklerin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun" ile Ahıska Türklerinin Türkiye'ye iskanını ve eski SSCB içerisindeki yeni devletlerde kalacakları "çifte vatandaşlık" statüsünün verilmesini kabul etmiştir.[347]

Avrupa Konseyi'ne Gürcistan yönetiminin verdiği söze göre, 2001- 2010 yılları arasında Ahıska Türklerinin yurtlarına dönmeleri sağlanacaktır.[348] Ahıskalılar'ın Temmuz 2004'te Baku'de yaptıkları kurultaya katılan Karaman milletvekili Mevlüt Akgün, bu sorun ile ilgili olarak yaptığı açıklamada, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne taahhütte bulunarak, Ahıskalılar'ın yurtlarına dönebilmeleri için 11 yıllık bir süre istediğini ve Türkiye olarak adil bir çözüm için Gürcistan'a yardımcı olacaklarını ifade etmiştir.[349] Öyle gözüküyor ki, Ahıskalılar'ın Gürcistan'a dönüş yolları gittikçe uzamaktadır.

2.6. Gürcistan'da Kadife Devrim ve Türkiye

1992 yılında Gürcistan'ın devlet ve parlamento başkanı, 1995 yılında resmen cumhurbaşkanı ve Nisan 2000 seçimlerinde yeniden devlet başkanı seçilen E. Şevardnadze, Rusya, Türkiye, İran, Ukrayna, ABD ve Azerbaycan'la dengeli ilişkiler kurmaya çalışarak, ülkesine istikrar getirmek istemişti.[350] Ancak, yolsuzlukla mücadele

---

[346] Arslan, **a.g.e**, s. 81-83; Bangert, ***a.g.m***., s.130- 131.
[347] Rasim Bayraktar, "Ahıskalılar Açısından Gürcistan'daki Gelişmeler", ***Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi***, İstanbul: Mayıs 2002, Sayı 2, s. 12.
[348] Yaşar Kalafat, " Azerbaycan- İran Bağlamında", ***Avrasya Dosyası***, Azerbaycan Özel Sayısı, C. 7, S. 1, 2001, s.234.
[349] ***Yeni Şafak***, 7 Temmuz 2004, s. 4.
[350] Faruk Arslan, " Ateş Hattındaki Gürcistan", ***Zaman***, 25 Temmuz 2000, s. 15.

sayesinde yükselen Şevardnadze, yolsuzluk ve yoksullukla baş edemediği gerekçesiyle, Kasım 2003'de Gürcistan meclisini basan halkın protestolarıyla, kadife darbeyle koltuğundan indirildi. 2 Kasım tarihinde yapılan seçimlerde sandığa hile karıştırıldığını iddia eden muhaliflerin başlattığı hareket, Şevardnadze'nin istifasını açıklaması ile sona ermiş oluyordu.

Gürcistan'daki etnik grupların temsilcileri ise yeni yönetime sıcak bakmadıklarını göstermişlerdir. Etnik muhalefet olarak tanımlanan Acaristan başkanı Aslan Abaşidze, Güney Osetya başkanı Eduard Kokoyti ve Abhazya başkanı Raul Hacinba, Moskova'da toplanarak oluşan yeni durumu görüşmüşler, bu görüşme Rusya tarafından, Gürcistan bünyesinde kalma yerine Rusya ile birleşmenin tercih edilebileceği şeklinde anlaşılmak istenmiştir.[351] Bu sırada Şevardnadze'nin istifasından sonra, ülkede yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin adil olabilmesi için, ABD yönetimi Türkiye'den Aslan Abaşidze üzerindeki etkinliğini kullanmasını istemiştir. Abaşidze'nin son seçimlere hile karıştırdığı iddiasında olan ABD'li yetkililer, Acar liderin Ankara ile iyi ilişkiler içinde olduğunu, gerçek demokrasiye geçiş ve dürüst seçimler için bunun kullanılmasının hem Türkiye hem de bölge için önemli olduğunu bildirmişlerdir.[352]

Gürcistan'ın devrik cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze ise, muhalefetin kendisini Batı desteği ve özellikle ABD'nin yardımıyla devirdiğini açıklayarak Washington'a sitem etmekteydi. Şevardnadze verdiği demeçte, "Dünyayı üçüncü dünya savaşından kurtaran kişilerden biri olmama rağmen Batı beni sattı" ifadesini kullanmıştır.[353] İngiliz The Guardian gazetesi de, Şevardnadze'ye verdiği desteği son aylarda çeken ABD'nin, Amerika'da eğitim görmüş genç avukat Saakaşvili'yi bir süredir açık şekilde iktidara hazırladığını yazmaktaydı. Gazete Gürcistan'da yaşanan bu gelişmelerin, ABD'lilerin hedef seçtikleri ülkelerde demokratik değişim sağlamak için kullandıkları tipik yöntemlerden biri olduğunu da belirtmiştir.[354]

---

[351] ***Hürriyet***, 27 Kasım 2003, s. 12.
[352] ***Hürriyet***, 28 Kasım 2003, s. 14.
[353] ***Hürriyet***, 28 Kasım 2003, s. 14.
[354] ***Hürriyet***, 28 Kasım 2003, s. 14.

Gürcistan'da Ocak 2004'te yapılan seçimlerden beklenildiği gibi, ABD'nin desteklediği Mihail Saakaşvili zaferle çıkmıştır. Kiev Üniversitesi Uluslar arası Hukuk Fakültesi mezunu olan Saakaşvili, yüksek lisansını New York'taki Colombia Üniversitesi ve doktorasını Washington'daki George Washington Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1995'te Gürcistan parlamentosunun reform ve hukuk komitesine başkan seçilmiş ve 1999'da milletvekili olmuştur. Şevardnadze tarafından 2000'de Adalet bakanlığına getirilen Saakaşvili, Eylül 2001'de yolsuzlukları gerekçe göstererek istifa etmiş, aynı yıl tekrar milletvekili seçilmiştir. Bundan sonra da Ulusal Hareket Partisi'ni kurmuştur.[355]

Türkiye Gürcistan'daki gelişmelerin, Şevardnadze'nin istifası ile can kaybı olmadan yoluna girmesinden duyduğu memnuniyetini bildirerek, Tiflis'e verilmekte olan desteğin devam edeceği mesajını göndermişti.[356]

Kuzey doğu sınır komşusunda yaşanan bu değişim Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Öncelikle, Baku-Ceyhan boru hattının güvenlik ve olumlu siyasi ortam içinde işletilmesi, Gürcistan'ın siyasi istikrarına da büyük ölçüde bağlıdır. Gürcistan aynı zamanda bugün, ABD ve Rusya'nın nüfuz yarışında olduğu en kritik bölgelerden biri durumundadır. Gürcistan'daki gelişmeler Ermenistan'ı doğrudan etkilediği gibi, Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler de, Gürcistan için önemlidir. Ermenilerin büyük bir kısmı, topraklarındaki Rus kuvvetlerinden kurtulmak ve Batıya daha fazla yönelmek isteğinde görünüyor. Rus kuvvetlerinin bölgede bulunmasının başlıca bahanesi ise, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin belirsizliğidir. Eğer, iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşirse bu durumdan, yüzünü batıya çevirmekte Ermenistan'dan daha az istekli olmayan Gürcistan'da yararlanacaktır.[357]

---

[355] ***Hürriyet***, 6 Ocak 2004, s. 7.
[356] ***Hürriyet***, 25 Kasım 2003, s. 14.
[357] İlter Türkmen, " Kafkasya'da Yeni Denklemler", ***Hürriyet***, 17 Ocak 2004, s. 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDAKİ İKİLİ İLİŞKİLER

3.1. Türkiye-Gürcistan Ekonomik İlişkileri

Gürcistan, her dönemde kuzey-güney, doğu-batı ticareti için önemli bir mevki de bulunmuştur. Transit ülke olmasının yanı sıra, çok çeşitli malları ihraç eden bir ülke konumunda olmuştur.[358] Örneğin, Gürcistan'ın geçici bağımsızlık dönemi ve aynı zamanda Osmanlı son dönemi gümrük verilerine göre, Gürcistan'ın İstanbul'da en çok satılan ticari malları; Gemiler için kömür, kereste- odun, şarap, peynir, deniz ürünleri, tereyağı ve meyvedir.[359]

Gürcistan, Sovyet egemenliğine girdikten sonra da Batum ve çevresinde Türkiye ile ticari ilişkilerin bir süre daha devam ettirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Bunun bir göstergesi, 1922 yılında Batum'da kurulan Türk Ticaret Odası'dır. Odanın kuruluş amacı, Türkiye ve Kafkasya arasında var olan ticaretin arttırılması ve aynı zamanda Batum'daki ticari hayatın düzenlenmesi olarak gösterilmiştir. Kuruluş o dönemde, Türkiye'deki çeşitli ticaret odaları ve ticari müesseseler ile irtibat kurmak isteğiyle gazeteye ilan vermiştir. Yazı, gazetede odanın başkanı Şahinbaşzade Osman imzasıyla yayınlanmıştır.[360] Ancak, Sovyet Rusya hakimiyetine giren Gürcistan, uygulanan sosyalist ekonomi gereği, Türkiye'de dahil dünya ticaretinden tamamen kopmuştur. Diğer Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Gürcistan'ın da diğer devletlerle ticaret yapmasına Sovyet rejimi izin vermemiştir.[361]

Gürcistan ekonomisi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oldukça ciddi sıkıntılara girmiştir. Sovyet ekonomik sisteminden çıkan Gürcistan da, bağımsızlığını elde eden diğer cumhuriyetler gibi, gerekli alt yapı oluşmadan ve hazırlıksız girdiği serbest ekonomi sistemine adapte olmakta zorlanacaktır. 1980-1985 yılları arasında yıllık ortalama kalkınma hızı +4,3 iken 1993'te -10,0 küçülmüştür. 1985'te kişi başına düşen milli gelir 2314 dolarken 1993'te 850 dolara gerilemiştir. Ekonomideki bu olumsuz gelişmenin temel sebebi rejim değişikliği olmakla beraber, bir

---

[358] Şahin, ***a.g.e***, s. 144.
[359] Eugenio Dallegio D'allesio, ***İstanbul Gürcüleri***, I. Basım, İstanbul: 1921, Fahrettin Çiloğlu (çev.), İstanbul: Sinatle Yayınları,2003, s. 53-54.
[360] ***Tevhid-i Efkar Gazetesi***, 12 Teşrinievvel 1338 (1922), s. 3
[361] Şahin, ***a.g.e***, s. 145.

diğer önemli sebep de özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan etnik ve politik sorunlar nedeniyle ülkede iç istikrarın sağlanamamış olmasıdır. 1996-1997 yıllarında Şevardnadze yönetimi ekonominin yeniden yapılanmasında bir takım gelişmeler sağlayabilmiştir.[362]

Gürcistan İstatistik Departmanı'nın verilerine göre, 2002 yılında ülke genelinde toplam 720 milyon dolarlık ithalata karşılık, 325 milyon dolarlık ihracat yapıldığı görülmektedir. Ekonomilerinin temelini tarım sektörü oluşturup, milli para birimleri olan 1 GEL (Gürcistan Larisi) (= 100 Tetri), yaklaşık 0,48 USD'ye eşdeğerdir.[363]

Gürcistan'ın uluslar arası ekonomik ilişkilerine baktığımızda, Gürcistan'daki yabancı yatırımlarda Türkiye'nin önemli bir rol oynadığını görebiliriz. Gürcistan'da Türk yatırımlarının ön sıralarda yer almasında iki ülkenin coğrafi olarak çok yakın ve ulaşımın kolay olması yaşamın ve barınmanın ucuz olması etkili olmuştur.[364] Gürcistan'daki ilk GSM operatörü olan *Geocell*, 1996'da Türk şirketi "Gurtel" ve Gürcü partnerleri "Cellcom" ve "Mobılcom" tarafından yönetilmektedir. 1997'de Tiflis'te *Borusan Makine* büro makineleri, yapı makineleri ve jeneratörler satmak üzere kurulmuştur.[365] Emlak Bank ise iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla, 1998 yılında kurulmuştur. Gürcistan'daki bir başka Türk yatırımı ise *Şişe Cam*'dır.[366] Gürcistan'daki diğer Türk firmaları şunlardır; Asfarma Georgia Pharmaceutıcal Company, Caucasus Glass- Alımunnıum LTD, Beko Georgia LTD, Cend Internatıonal Co. Marsa kjs. Pakmaya, Delta LTD, Kontrol LTD, Geotek LTD, K.V.K Georgia L.L.C, Erıcsson Georgia, Mıdı LTD, Oba Dıs. Tıc. LTD, Supra Restaurant, Ankara Restaurant, Ideal LTD, Inter Actıve LTD, Mert Georgia LTD, Yenıguller Ihracat Ithalat Naklıyat LTD, Makro Boya ve Kıyma Sanayıı LTD, Tıffany Tomato LTD, Arıes Hukuk Burosu, Gulıstan LTD, AKS Teknik Insaat LTD, Natıonal

---

[362] Çakmak, ***a.g.e,*** syy.
[363] www.ihracatdunyasi.com / guncel38.html-16k
[364] Arslan Özer, " Turkısh Investment In Georgia", (Supervısor Assoc) Prof. Dr. İsmail Özsoy, ***Internatıonal Black Sea Unıversıty Faculty of Economıcs and Admınıstratıve Scıences Department of Busıness Admınıstratıon***, Tbılsı: 2002, s. 30
[365] Özer, ***a.g.e,*** s. 31- 32.
[366] Özer, ***a.g.e***, s. 35.

Metal LTD, Yalcınlar Ihracat Ithalat Naklıyat LTD, Halıl Lengerlı LTD, Bılal Cakmak LTD.[367]

Türkiye'de yatırım yapan Gürcistan kaynaklı firmalara bakıldığında, ticaret, taşımacılık, hava taşımacılığı ve tarım hizmetleri alanlarında faaliyet gösteren 16 firmanın olduğu görülmektedir. Gürcistan sermayesi ile Türkiye'de kurulan 12 firmanın toplam sermayesi 51.1 milyar TL, bu sermayedeki Gürcü sermayesi 35.8 milyar TL'dir.[368]Yapılan bu yatırımlar ve ticari oluşumlar, Türkiye ile Gürcistan arasında yapılan bir dizi anlaşmalarla düzenlenmiştir. 30 Temmuz 1992 tarihinde Tiflis'te Türkiye ve Gürcistan arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği anlaşması yapılmıştır.[369] Bu anlaşmaya göre, taraflar ülkelerinde ithalat ve ihracata uygulanan gümrük vergi, resim, harçlar ve diğer işlemlerle ilgili olarak birbirlerine en çok kayırılan ülke prensibini uygulayacaklardır. Ayrıca taraflar, karşılıklı ticari ve ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesinde bankacılığın önemini göz önünde bulundurarak, bankaları arasındaki işbirliğini geliştirmek konusunda anlaşmışlardır. İkili ekonomik ve ticari ilişkileri daha da geliştirmek üzere, Hükümetler arası Türk- Gürcü Karma Ekonomik Komisyonu kurulması kararı da bu anlaşma da yer almıştır.[370] Bu tarihte iki ülke arasında ticaretin sağlanmasında büyük önemi olan, Karayolu taşımacılığı üzerine de bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın hükümlerine uygun olarak, her iki taraf, birbirlerinin yolcularına şahsi eşyalarına, ticari eşya ve taşıtlara iki ülkenin yetkili makamlarınca belirtilen güzergahlar üzerinden transit geçiş hakkı tanıyacaktır.[371]

1992 Temmuz ayında Süleyman Demirel Gürcistan'a giden ilk başbakan olarak, Tiflis'te Gürcistan devlet konseyi başkanı Eduard Şevardnadze ile görüşme sonrası yaptığı açıklamada "bağımsızlığına kavuşan ve özgür dünyanın bir üyesi olma çabası içinde olan Gürcistan ile Türkiye arasında yepyeni ve sıcak bir ilişkinin

---

[367] Özer, **a.g.e**, s. 43- 44.
[368] Mert, ***a.g.e,*** s.257.
[369] ***Gürcistan Ülke Profili***, s. 41.
[370] ***Resmi Gazete***, 14 Nisan 1993, Sayı 21552, s. 2-5.
[371] ***Resmi Gazete***, 7 Haziran 1995, Sayı 22306, s. 3.

kurulmakta olduğunu söylemiştir. Aynı gün Türkiye'den Gürcistan'a 15 ton yardım malzemesi ulaşmıştır.[372]

Türkiye'nin Gürcistan'a yardımları devam etmiş ve Şevardnadze, Türkiye'nin sağladığı elli bin tonluk buğday yardımı ve elli milyon dolarlık kredinin ülkesinin en dar gününde "bir kurtuluş ışığı" olduğunu söylemiştir.[373]

Türkiye Cumhuriyeti ile Gürcistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları ve heyetleri arasında, ikili ticaretin finansmanı, Gürcistan'da müteahhitlik hizmetlerinin teşvik edilmesi ve yine Gürcistan'da Türk veya ortak girişim şeklindeki yatırımların geliştirilmesine dair uygulamalar hususunda görüşmelerde bulunulmuş ve 10 Aralık 1992'de Antalya'da bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. İki ülke heyetleri, ticaret hacminin arttırılması amacıyla, Türk Eximbank tarafından Gürcistan Ulusal Bankası'na çerçeve kredisi açılması konusunda anlaşmışlardır.[374] 12 Mart 1999 tarihli anlaşma ile Türkiye Gürcistan'a toplam 50 milyon dolarlık Eximbank kredisi tahsis etmiştir.[375]

Türkiye ile Gürcistan arasında 13 Ocak 1994 tarihinde Ankara'da yapılan anlaşmalardan biri "Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İş Birliği" üzerinedir. Taraflar, tarım, hayvancılık, sulama, gıda endüstrisi ve köy işleri alanlarında, bilimsel ve teknik bilgi değişimi, materyal ve karşılıklı uzman değişimi,her iki ülkede bu konularda seminerler, eğitimler düzenlenmesi, her iki ülkede ve diğer pazarlara tarımsal pazarlama konusunda özel sektör kuruluşları arasında işbirliği ve ortak yatırımların teşviki konularında anlaşmışlardır.[376]

Aynı tarihte, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Gürcistan Cumhuriyeti Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi arasında "Ticari, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokol ülkelerin imalat sanayi ürünleri, hammaddeler ve gıda maddeleri ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla yapılmıştır.[377] Yine bu tarihte yapılan iki ülke arasında Gümrük işleri alanında işbirliği ve karşılıklı

---

[372] ***Cumhuriyet,*** 12 Ağustos 1992, s.9.
[373] ***Cumhuriyet***, 12 Ağustos 1992, s. 9.
[374] ***Resmi Gazete***, 2 Temmuz 1993, Sayı 21625, s. 2.
[375] Mert, ***a.g.e***, s. 254.
[376] ***Resmi Gazete***, 27 Nisan 1994, Sayı 21917, s. 6-7.
[377] ***Resmi Gazete,*** 27 nisan 1994, Sayı 21917, s. 8-9.

yardıma ilişkin anlaşmada, ekonomik işbirliğini geliştirmek düşüncesiyle taraflar yeni gümrük kapıları kurulması yönünde de anlaşmaya varmışlardır.[378] Türkiye ve Gürcistan arasında 1988 yılında açılan Sarp sınır kapısından sonra Kafkaslara ve dolayısıyla Orta Asya'ya ikinci kapı olarak Türkgözü sınır kapısı açılmıştır.[379] T.C. Cumhurbaşkanı S. Demirel ve Gürcistan Devlet Başkanı E. Şevardnadze'nin de katılımıyla 31 Temmuz 1995'te açılış gerçekleşmiştir. Dönemin Başbakanı Tansu Çiller açılış töreninde yaptığı konuşmada, Türkgözü sınır kapısının bölgeye kısa zamanda zenginlik ve refah getireceğini belirtmiştir.[380] Türkiye ile Gürcistan'ı Artvin ilinden birbirine bağlayan Sarp sınır kapısı ile Ardahan ilinden bağlantı sağlayan Türkgözü sınır kapılarından sonra, üçüncü olarak Çıldır/Aktaş sınır kapısının açılmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.[381]

Ağustos 2004'te Gürcistan'ı ziyaret eden T.C. Başbakanı R. Tayyip Erdoğan, Gürcistan hükümeti ile Sarp sınır kapısının iki ülke vatandaşlarının vizesiz geçişine açılması konusunda prensipte anlaştıklarını belirtmiştir.[382]

Diğer bir husus olarak, Çoruh Nehri'nin enerjisinden faydalanma, iki ülkenin ortak sorunlarından olmuştur. Çoruh ve Kura nehirleri üzerinde iki ülkenin ortak enerji projeleri oluşturma amaçlı ilk toplantısı 18-19 Ekim 1994 tarihinde Trabzon'da gerçekleştirilmiştir.[383] Çoruh Nehri'nin enerjik potansiyeli oldukça fazladır (10 milyar kw/st.). İlk sırada Nehrin enerjisinden faydalanma projesi gerekli görülmüştür. Türk tarafının nehrin kullanımı planında, Türkiye topraklarında olmak üzere 17 yüksek, 15 orta baraj ve 32 istasyonun inşası yer almaktadır. 11-13 Eylül 1995'te Gürcü ve Türk experler buluşmuş, bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. 2005 yılında Çoruh Nehri üzerinde Muratlı TBMM 85. Yıl Milli Egemenlik Barajı ve Hidroelektrik Santrali tamamlanmış ve açılışı T.C. Hükümet yetkilileri ile birlikte

---

[378] ***Resmi Gazete,*** 27 Nisan 1994, Sayı 21917, s. 11.
[379] Buttanrı, ***a.g.e***, s. 162.
[380] ***Türkiye***, 1 Ağustos 1995, s. 1; ***Çveneburi***, Sayı 16, Temmuz- Ağustos 1995, s. 9.
[381] Mert, ***a.g.e***, s. 258.
[382] ***Milliyet***, 13 Ağustos 2004, s. 23.
[383] Mert, ***a.g.e***, s. 260

Gürcistan Acara Özerk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aslan Abaşidze'nin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir.[384] Bugün bazı barajların yapım çalışmaları devam etmektedir

4 Nisan 1996 tarihinde Ankara'da Türkiye ile Gürcistan arasında Gümrük Geçiş Noktaları Konusunda Anlaşma yapılmıştır. Taraflar bu anlaşma ile, iki ülke arasındaki sınırda Sarp (Türkiye)-Sarpi (Gürcistan) ve Posof, Türkgözü (Türkiye)-Akhaltsikhe (Gürcistan) geçiş noktalarını açtılar. Gümrük geçiş noktalarının trafiğe açılış tarihleri, bu noktaların inşası ile gerekli altyapının tamamlanması üzerine, taraflarca belirlenecektir. [385]

12-13 Aralık 2002 tarihleri arasında Türkiye-Gürcistan Ulaştırma ve Haberleşme Karma Komisyon Toplantısı düzenlenmiştir. Kars-Tiflis Demiryolu Projesi'nin koordinasyonunu bütün olarak üzerine almış olan Türkiye adına toplantıya katılan Türk heyeti, Gürcistan topraklarında kalan inşaat finansmanının garantisi için Gürcistan tarafının katılımını istemiştir. Her iki taraf, proje için farklı finans modelleri bulunmasına ilişkin çalışmalarını sürdürme kararı almışlardır. Ayrıca bu toplantıda taraflar, TRACECA temel anlaşması çerçevesinde bölgesel işbirliğini daha da geliştirmek konusunda anlaşmışlardır.[386]

Mayıs 2005'de Tiflis Uluslar arası Havalimanı'nın inşaat ve işletme ihalesini Türkiye'den Çelebi Holding'in liderliğini yaptığı konsorsiyum kazanmıştır.[387] Kısa süre içerisinde temel atımı gerçekleştirilen havaalanı, "kadife devrim" den sonra Gürcistan'daki ilk büyük yabancı yatırım olma özelliğini taşımaktadır.[388]

3.1.1. Türkiye-Gürcistan Arasında Ekonomik İlişkilerde Yaşanan Sorunlar

[384] www.enerji.gov.tr, 20 Temmuz 2005.
[385] ***Resmi Gazete***, 3 Eylül 1996, S. 22746, s. 11.
[386] ***İstanbul Ticaret Odası,*** 28 Ocak 2003, No. 3374.
[387] ***Milliyet***, 18 Mayıs 2005, s. 9.
[388] ***Milliyet***, 26 Mayıs 2005, s. 6.

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye Gürcistan'ın dış ticaretinde Rusya Federasyonu ile birlikte bazen ilk sırada bazen ise ikinci sırada yer alırken, Gürcistan'da faaliyet gösteren Türk işadamları pek çok sorunla karşılaştıklarını da dile getirmektedirler. Bu problemlerin başlıcaları şu şekilde sıralanabilir; 1) Gürcistan'a kaçak yollardan giren mallar haksız rekabete neden olmaktadır. Gümrük görevlerini eksiksiz yerine getiren Türk şirketleri yaklaşık % 35 oranında vergi ödeyerek rekabet şanslarını yitirmektedir. 2) Kanunların çok sık değişmesi ve farklı yorumlara açık olması uygulamada çeşitli sıkıntılar doğurmaktadır. 3) SSCB döneminde verilen eğitim nedeniyle Gürcü halkı Türkiye'ye ön yargılı yaklaşmaktadır. Yapılan kamuoyu yoklamaları Rusya ve Türkiye'nin en az sevilen iki ülke olduğunu göstermektedir. 1991-1995 iç savaş döneminde Gürcistan'a gönderilen düşük kaliteli ve son kullanma süresi geçmiş mallar, bu önyargıyı arttırmıştır. 4)Güvenilir istatistiki bilgiye ulaşmada karşılaşılan zorluklar, uzun vadeli planlar yapılmasına engel olmaktadır. 5) Türk tır ve otobüsleri tarifede yer almayan ödemelere zorlanmakta ve yol üzerinde soygun amaçlı silahlı saldırılara maruz kalmaktadırlar.

Gürcistan ve Türkiye arasındaki ticaret sürekli artış göstermekle beraber her iki ülkeden kaynaklanan çeşitli sorunlar nedeniyle potansiyelinin gerisinde ilerlemektedir. Süresi geçmiş veya kalitesiz malların ihracatı, Türkiye'nin ciddi firmalarının uzunca bir süre Gürcistan'a ilgi göstermemesi gibi nedenler Türk mallarına güvensizlik duyulmasına neden olmuştur.[389] Gürcistan pazarında Türk mallarının kötü bir imaja sahip olmasının bir nedeni olarak da, Gürcü firmaların daha çok kâr elde etmek amacıyla, Türk firmalarından Türkiye'de iç piyasaya veya ihracata yönelik ürettikleri kalitenin daha altında ucuz ve kalitesiz özel mal sipariş etmeleri ve bu malları Gürcistan pazarına vermeleri gösterilmektedir.[390]

3.2. Türkiye-Gürcistan Arasındaki Kültürel İlişkiler

3.2.1.Gürcistan ve Anadolu'da Yaşayan Gürcülerde Kültürel Yaşam

[389] ***İstanbul Ticaret Odası Ticari Dokümantasyon Şubesi,*** 5 Mayıs 2003.
[390] www.ihracatdunyasi.com

Gürcistan yüzyıllar boyu İranlılar, Mısırlılar, Yunanlılar, Hazarlar, Ermeniler, Araplar, Türkler, Bizanslılar, Osetler- Alanlar ve son olarak da Ruslar tarafından işgal edildi. İşgalciler bu ülkeye sıra ile sanatlarının, bilimlerinin, kültürlerinin ve dinlerinin zengin miraslarını bıraktılar. Böylece gerçek anlamda ne Batı dünyasına ne de Doğu dünyasına ait olan, ancak ayrı bir kültürel zenginliği olan bir ulusun doğmasını sağladılar.[391]

Kendilerine "Kartveli" diyen Gürcüler, Kafkasya'nın yerli halklarından biridir ve köklü edebiyat geleneği olan tek Kafkas halkıdır. Gürcü edebiyatı geleneğinin 1500 yıllık bir geçmişi vardır. Bu gelenek içinde, Şota Rustaveli gibi şairler, Kostantine Gamsahurdia gibi Batı Avrupa'da iyi tanınan yazarlar da yetişmiştir.[392]

Gürcüler eğitim ve kültür düzeyi yüksek bir halktır. İki asır boyu çarlık Rusya'sı Kafkasya'yı bu merkezden yönetmişti. Tiflis Rusya taşrasında görülmeyecek bir seviyeye ulaşmıştı. İlk Farsça gazete ve Azerbaycan tiyatrosu bu beldede hayata geldi. Rusya Gürcüce'yi ortadan kaldırmaya çalışsa da Gürcü dili buna karşı dayanmıştır.[393]

Özellikle Osmanlı egemenliğine girdikten sonra İslam kültürü ile tanışarak Müslüman olan Kafkas halklarından bir bölümünü de Gürcüler oluşturmaktadır. Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasların Osmanlı egemenliğinden çıkarak Rus hâkimiyetine girmeye başlaması, bölgedeki diğer Müslüman halk ile birlikte Gürcü Müslümanlarını da Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştır. Böylece başlayan ve yıllar boyu devam edecek olan göçler, Kafkasyalı halkların kültür ve geleneklerini Osmanlı topraklarına taşımalarına sebep olacaktır.

1850'li yılların ilk yarısında bazı Kafkasyalı ailelerin gönüllü olarak Osmanlı topraklarına göç ettikleri bilinir. Kırım Savaşı sırasında ise göç olayı mecburi

---

[391] Alexandre Grigoriantz***, Kafkasya Halkları, Tarihi ve Etnografik Bir Sentez***, Doğan Yurdakul (çev.), 2. Basım, İstanbul: Sabah Kitapları 2000, s. 199-200.

[392] Çiloğlu, " Bir Etnik Grup Olarak Türkiye'de Gürcüler", ***Birikim Dergisi,*** C. 5, Sayı 71-72, 1995, s. 125.

[393] İlber Ortaylı, "Kafkasya Notları", ***Milliyet***, 12 Ekim 2004.

hale gelmiş, 1862-1865, 1877-1878, 1890-1908 yılları arasında yoğunlaşarak 1920'lere kadar devam etmiştir.[394] 1856-1876 yılları arasında Kafkasya'dan gelenler, çoğunlukla deniz yolunu tercih etmişlerdir. Bunlar, bulabildikleri gemilere haddinin çok üzerinde doluşarak, İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum, Rize gibi iskelelerden karaya çıkıyorlardı. Ayrıca kara yoluyla Kars veya Batum sınırından girenler de bulunmaktaydı.[395] Bu yıllar için, göçmenlerin miktarını belirlemenin oldukça güç olduğu belirtilmektedir. Göçler belli bir düzen ve formaliteye bağlı olmadan meydana gelmiş, bu durum istatistiki bilgilerde yetersizlik meydana getirmiştir. Göçmenlerin dini ve etnik durumuna bakıldığında, çok büyük bölümünün Müslüman olduğu görülür. Gelenler arasında, Müslüman olmayan Gürcü, Yahudi, Slav, Kozak göçmenlerinin de bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Osmanlı vesikalarında, Kafkaslardan yapılan göçlerde Çerkes olmayanlar için dahi "Çerkes Muhacirleri" ifadesi yaygın olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı, hangi etnik gruptan ne kadar göçmenin geldiği tespit edilmekte zorluk çekilmektedir.[396]

Tespiti zor olmakla birlikte, bütün etkenler dikkate alındığında, 1859-1879 arasında 2 milyon Kafkasyalının anayurtlarından göç etmek zorunda kaldığı tahmin edilmektedir. Fakat bu göçmenlerin ancak 1.5 milyonu hayatta kalmış ve Osmanlı topraklarında yerleşmiştir. 1881-1914 arasındaki devrede önceki göçmenlere ek olarak, 500 bin Kafkasyalı daha göç etmiştir. Osmanlı Devleti, henüz 1860 yılında göçün sebep olabileceği idari sorunları düşünerek, göçle ilgili bütün sorunların ele alınacağı *İdare-i Umumiyye-i Muhacirun Komisyonu*'nu kurmuştur. Doğal bir sonuç olarak, bu geniş çaplı Kafkas göçleri Osmanlı toplumunun etnik ve kültürel yapısında değişimlere sebep olmuştur. Osmanlı topraklarına yerleşen bu göçmenler, 6 yıl süreyle askerlikten muaf tutuldukları gibi, 10 yıl süreyle de vergi muafiyetinden yararlanmışlardır. Gerekli tarım aletleri ve tohum ihtiyaçları da devlet tarafından karşılanmıştır. Kafkas halklarının Ruslara karşı olan hisleri ve tutumları bilindiğinden,

---

[394] Hayati Bice, ***Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler***, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1991, s. 45.
[395] Abdullah Saydam, ***Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),*** TTK, Ankara: 1997, s. 87.
[396] Saydam, ***a.g.e***, s. 90- 93.

bu göçmenlerin Rus sınırından uzak yerlere yerleştirilmeleri, çarlık tarafından Osmanlı Devleti'nden istemiştir.[397]

Müslüman Gürcülerin yoğun olarak yaşadıkları, Batum ve çevresinin elden çıktığı 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı, Gürcistan göçlerinin ağırlığının artmasına sebep olmuştur. Osmanlı yenilince Müslüman Gürcüler de, diğer Kafkas halkları gibi batıya göç etmişlerdir. Göç eden Gürcülerin çoğunluğu, Karadeniz Bölgesi boyunca yerleşmişlerdir. Ordu, Samsun, Sinop, Bolu, Sakarya, Kocaeli, Bursa, Balıkesir gibi iller, Gürcülerin ayrı köyler oluşturarak yerleştikleri yerlerin başında gelmiştir. Türkiye'deki Gürcü nüfusunun 1-1.5 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Gürcüler çok kolay asimle olan bir topluluk olmalarına rağmen, dillerini korumuşlar ve yaygın bir şekilde konuşma dili olarak kullanmışlardır. Türkiye Gürcülerinin dillerini korumaları, genelde kırsal kesime yerleşmiş olmalarına bağlanmaktadır. Bunun göstergesi olarak da, 1965 genel nüfus sayımında anadilinin Gürcüce olduğunu söyleyen nüfusun yüzde 97.5'inin, 10 binden az nüfuslu yerlerde yaşıyor olmaları gösterilmektedir.[398]

Önemli bir göç dalgası oluşturan 1877- 1878 savaşından kısa bir süre sonra kaleme alınan "Gürcü Köyleri" isimli kitap, o dönem Karadeniz'de yerleşmiş olan Gürcüleri anlatmaktadır. Henüz önemli bir değişim geçirmemiş olduklarını söyleyebileceğimiz Müslüman Gürcü halk hakkında yazılanlar, Onların göç etmeden önceki yaşamları hakkında da bilgi vermektedir. Osmanlı döneminde Gürcüler üzerine yazılmış tek eser olarak gösterilen kitabın yazarına göre, Gürcüler yerleşik bulundukları araziyi fevkalade denilecek derecede çalışkanlıkları ve çabalarıyla bayındır hale getirmişlerdir.[399] Son derece dindar ve dine bağlı olmakla ünlü olduklarından köylerinde mükemmel cami ve muntazam mektepleri vardır.[400]

Müslüman Gürcülerde genel olarak ulusal kimliğin gelişmemiş olduğu ancak Gürcü olmaktan dolayı da övündükleri, 1921 basımlı bir eserde geçmektedir.

---

[397] Kemal H. Karpat, ***Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri,*** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2003, s. 110-112; Bice, ***a.g.e***, s. 52- 53.
[398] Çiloğlu, "Bir Etnik Grup Olarak Türkiye'de Gürcüler", s. 126- 127.
[399] İsmetzade Doktor Mehmet Arif, ***Gürcü Köyleri,*** Fahrettin Çiloğlu (hzl.), I. Basım, İstanbul: 1311, 2. Basım, İstanbul: Sinatle Yayınları, 2002, s. 43.
[400] Mehmet Arif, ***a.g.e***, s. 47.

İstanbul'da her dönemde Müslüman Gürcü softaların bulunduğu ve bu öğrencilerin çoğunun Fatih Cami'inde eğitim gördüğü de o dönem Gürcüleri hakkındaki bilgiler arasında yer alır.[401] Genelde Batum ve çevresinden göç eden Gürcü nüfusuna I. Dünya Savaşı sırasında yeni göçmenler eklenmiştir. Trabzon Rum Komitesi'nin sayımına göre Karadeniz dağları eteklerinde en az 53.380 Gürcü yaşamaktadır. Başka bir saptamaya göre Samsun ve Tokat illerindekilerle birlikte Gürcüler 64 köy kurmuşlardır. Tahmini olarak Gürcülerin nüfusu 140.000 kadardır. Gürcüler her yerde tarımla uğraşmaktadırlar. Şehir yakınlarında ve deniz kıyısında yaşayanlar ticaret de yapmaktadırlar. Çukurova yöresinde ve Halep yolunda da Gürcü köylerine rastlandığı söylenmektedir. Yazar sayının Karadeniz kıyısındaki ilçelerde yaşayan Müslüman Gürcüler de eklendiğinde 300-400 bini bulduğunu tahmin etmektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında, İzmit ve Adapazarı ilçelerinden seyyar kuvvetler dışında, 7.000 Gürcü'nün savaşa katılmış olduğu da yazarın bir diğer ifadesidir.[402]

93 Harbi Sonrası, 250 kişilik bir Gürcü göçmen grubu, Artvin yakınlarındaki köylerini bırakarak Bursa vilayetine doğru gelmiş ve Hayriye Köyü'ne yerleşmişlerdir.[403] Yaşayanların büyük çoğunluğunu muhacir Gürcülerin oluşturduğu bu köydeki Müslüman Gürcüler hakkında yapılan bir araştırma, bize Türkiye'de yaşayan Gürcüler hakkında bazı bilgileri verebilecektir. Örneğin, Kafkasya'daki Gürcüler ve Anadolu'daki Türkler gibi, Hayriye sakinleri de soy çizgisini esas olarak erkeklere göre izlemekte ve mal varlığının büyük bölümünü baba soyuna göre miras bırakmaktadır. Türkiye'ye yönelik Gürcü göçlerinden önce bile, Gürcü hısımlık sistemi Türkleri andırmaktaydı. Türkiye'ye göç ettikten sonra Hayriye Gürcüleri, Türk hısımlık ve toplumsal adetlerine daha fazla uymuşlardır. Eskiden yasakladıkları ikinci kuşak kuzenler arasındaki evliliklere Türk kültürünün etkisiyle izin vermişlerdir.[404]

Hayriye Köyü Gürcüleri, akrabaları ve kendi köylüleriyle sürekli Gürcüce konuşmalarına karşın, Gürcüce okuyup yazamazlar. Günümüzde de Türkiye'de

---

[401] Eugenio Dallegio D'allesio, ***İstanbul Gürcüleri***, Fahrettin Çiloğlu (çev.), İstanbul: Sinatle Yayınları, 2003, s. 22-23.
[402] D'allesio, ***a.g.e***, s. 19-20.
[403] Paul J. Magnarella, ***Bir Köyün Serüveni***, Nurettin Elhüseyni (çev.), İstanbul: Sinatle Yayınları, 1997, s. 29.
[404] Magnarella, ***a.g.e,*** s. 37.

Gürcüce okuyup yazabilen Gürcülerin sayısı oldukça azdır. Türkler kadar iyi Türkçe konuşmakla birlikte bir Gürcü, konuşmasındaki gırtlak yapısıyla ve kelimelerin başındaki f sesini p olarak telaffuz etmesiyle çoğu zaman bir Türk'ten ayırt edilebilir.[405] Sonuç olarak diyebiliriz ki, törenleri, yiyecek ve giyecekleri ile Hayriye Gürcüleri birçok bakımdan Türkleri andırırlar. Kültürel özgünlüğün belli unsurlarını korumuşlarsa da, nesiller boyunca Gürcü adetleri Türk adetleriyle harmanlanmıştır.[406] Kültürel özelliklerin çok daha iyi korunduğunu bildiğimiz köy yerleşimlerinde durum bu şekilde olduğuna göre, bugün şehirleşme oranındaki artışı da düşünürsek, Türkiye'de yaşayan Gürcülerin Türklerden çok fazla ayırt edici özelliklerinin kalmadığını söyleyebiliriz.

Türkiye'de Müslüman Gürcülerin yanı sıra Katolik ve Musevi Gürcüler de yaşamaktadır. 1801 tarihinden itibaren Gürcistan'ı ilhak eden Ruslar, Katoliklerin çalışmalarını engelleyince Katolik Gürcülerin önemli bir bölümü Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. 1921'de Gürcistan'da Bolşevikler tarafından iktidardan uzaklaştırılan Menşevik Gürcüler için, İstanbul önemli bir merkez olmuştur. İstanbul'a aynı tarihlerde 2000 dolayında Musevi Gürcü'de göç etmiştir. Bu Gayri Müslim Gürcü toplulukların özellikle 1955'deki 6-7 Eylül olaylarından sonra İstanbul'dan göç ettikleri bilinmektedir. [407]

3.2.2. Türkiye-Gürcistan Arasında Gelişen Kültürel İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti ile bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti arasında kültürel ilişkileri geliştirmek amacıyla ilk resmi girişimin 1992 yılında yapıldığını görüyoruz. 30 Temmuz 1992 tarihinde Tiflis'te T.C Hükümeti ile Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmada iki ülke üniversiteleri arasında çeşitli alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi ve

[405] Magnarella, **a.g.e**, s. 154-155.
[406] Magnarella***, a.g.e***, s. 156.
[407] Çiloğlu, "İstanbul Ansiklopedisi'nde Gürcüler", ***Çveneburi,*** Sayı 8-9, Mart-Haziran 1994, s.28.

üniversiteler arası doğrudan temasların desteklenmesi de yer almaktadır.[408] Bugün Gürcistan'da yüksek öğrenim gören Türk öğrencilerin çoğu, öncelikle başkent Tiflis olmak üzere, Batum ve Kutaisi şehirlerinde bulunan devlet üniversiteleri ve özel üniversitelere devam etmektedirler.[409]

6 Mart 1993 tarihinde Türkiye ile Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Gürcistan arasında İstanbul'da " Kültür, Eğitim, Bilim ve Enformasyon Alanlarında İşbirliğine İlişkin Karadeniz Sözleşmesi" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Karadeniz bölgesinde yaşayan halkların birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri için her türlü kültürel işbirliği hedeflenmiştir. Bu sözleşmede bölgesel işbirliğinden bahsedilmekle birlikte, tarafların başvuran ülkenin kabulü hakkında oybirliği şartı ile Sözleşme, bu sözleşmenin hükümlerini kabul eden üçüncü ülkelere de açık tutulmuştur.[410] Kültürel alanda iki ülke arasında son olarak 13 Ocak 1994 tarihinde, Spor ve Turizm Alanlarında İşbirliği Anlaşmaları yapılmıştır. [411]

Bugün Tiflis'te, Türkiye-Gürcistan ortaklığında açılmış olan, "Uluslar Arası Karadeniz Üniversitesi (IBSU)" bulunmaktadır. Üniversite 1995 yılında, dönemin T.C. Başbakanı Tansu Çiller ve yine o dönem Gürcistan'ın devlet başkanı olan Eduard Şevardnadze'nin de katılımlarıyla eğitim-öğretime açılmıştır.[412]

3.3. Türkiye-Gürcistan Askeri İlişkileri

13 Ocak 1994 tarihinde Ankara'da imzalanan "Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti ile T.C. Hükümeti Güvenlik İşbirliği Anlaşması", askeri alanda yapılacak işbirliğinin başlangıcı olmuştur. Bu anlaşma özellikle terörizm ile silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığına karşı yapılmıştır. Taraflar, narkotik maddelerin kendi ülkelerine

---

[408] ***Resmi Gazete***, 9 Haziran 1994, Sayı 21955, s. 7.
[409] Mert***, a.g.e***, s. 262.
[410] ***Resmi Gazete***, 24 Haziran 1994, Sayı 21970, s. 3-6.
[411] ***Resmi Gazete***, 27 Nisan 1994, Sayı 21917, s. 14-15.
[412] Özer, **a.g.e,** s.39.

kaçak olarak sokulmasını önlemek amacıyla sınırlarda gerekli tedbirleri alma kararına varmışlardır. Aynı zamanda silah kaçakçılığına yönelik ortak tedbirler alınması kararlaştırılmıştır.[413]

4 Nisan 1996'da Ankara'da iki ülke arasında "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar eğitim alanında şu faaliyetleri sürdüreceklerdir; - Harp Akademileri, Harp Okulları, Askeri Tıp Akademisi ve Askeri Okullar ile Eğitim Merkezlerinde uygulanan eğitim konusunda tecrübe transferi ve personel değişimi yapacaklar, – Tatbikatlarda karşılıklı olarak askeri heyet ve gözlemci bulunduracaklar, – Çeşitli kısa süreli kurslar verilecek, – Lisan eğitimi karşılıklı olarak teşvik edilecektir.[414] Bu çerçevede Türk Genelkurmayı, Gürcistan'da askeri personel görevlendirmiştir.

14 Temmuz 1997 tarihinde Tiflis'te iki ülke arasında "Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma iki ülke arasında mevcut olan 4 Nisan 1996 tarihli anlaşmanın hükümleri dikkate alınarak yapılmıştır. Bu anlaşma tarafların askeri öğretim kurumlarında eğitim ve öğretim görecek subay, astsubay ve askeri öğrencileri ile eğitim ve öğretimi verecek askeri kurum ve birlikleri kapsamaktadır.[415]

Bu dönemden sonra, Gürcistan'ın NATO'ya dahil olma konusunda Türkiye'den beklediği işbirliği, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerde göze çarpmaktadır. Mayıs 2004'de Türkiye ziyaretinde bulunan Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili, NATO'ya entegrasyon konusunda Türkiye'nin yardımlarını beklediklerini söylemiştir. İki ülke arasındaki askeri işbirliğinin mükemmel olduğunu, Gürcistan'ın bazı bölgelerindeki askerlerin Türk subayları tarafından eğitilmesinin de bunun bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Saakaşvili, Gürcistan iç kuvvetlerinin Türkiye'nin destek ve yardımlarıyla kurulduğunu ifade ederek, bu kuvvetlerin şu anda Acara'da bulunduklarını ve görevlerini başarıyla sürdürdüklerini söylemiştir.[416] 2000 Yılından

---

[413] ***Resmi Gazete***, 27 Nisan 1994, Sayı 21917, s. 4-5.
[414] ***Resmi Gazete***, 26 Ağustos 1996, Sayı 22739, s. 5.
[415] ***Resmi Gazete***, 14 Eylül 1997, Sayı 23110, s. 2.
[416] ***Yeni Mesaj***, 21 Mayıs 2004.

itibaren Türkiye'den giden subayların Gürcistan ordusunun eğitiminde yer almaları durumu, Rusya'nın tepkisini çekmektedir.[417]

21. yüzyıl'da soğuk savaş sonrası dönemde ABD ve Rusya'yı tekrar karşı karşıya getiren bölgenin Kafkasya olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Gürcistan ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiklerinden olarak Rusya'nın karşısına çıkacaktır. 11 Eylül 2001'den sonra Gürcistan, ABD'nin teröre karşı savaş harekatı kapsamına alınmış ve yaklaşık 200 kişilik ABD askeri özel birliği, Gürcistan'daki anti-terör birliklerini eğitmek üzere buraya gönderilmiştir. Bölgenin enerji kaynakları ve coğrafi konumundan kaynaklanan öneminin dışında, 11 Eylül'den itibaren ABD uçaklarının Avrupa'dan Orta Asya'ya ve Afganistan'a gitmek için kullandığı tek hava koridorunun Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden geçiyor olması gösterilebilir. Azerbaycan'dan daha zayıf olan Gürcistan'daki istikrarsız durum, ABD'nin bölgedeki istikrarı sağlamaya çalışması sonucunu doğurmuştur. Doğal olarak da ABD'nin bu girişimleri, Rusya'yı hiç memnun etmemiştir. Rusya lideri Putin, ABD'nin bölgeye girişini engelleyemeyeceğini bildiğinden, bu hareketi destekler görünmüş, diğer taraftan ise, Gürcistan'a gaz dağıtımını kesme kararı alarak, Gürcistan'ın en sorunlu bölgesi olan Abhazya'nın tanınması tartışmalarını başlatmıştır. [418]

Amerika ile bağlarını hızla güçlendiren Gürcistan, askeri sahada da Rusya'nın etkisinden kurtulmak istemektedir. Gürcistan Parlamentosu, 2006 yılına kadar Rusya'nın kendi ülkesindeki askeri üslerini boşaltmasını istemiştir. Bu talebin gerçekleşmesi durumunda, Rusya'nın tüm Güney Kafkasya'da etki kaybına uğrayacağı ifade edilmektedir. Rusya'nın buna yanıtı, 3-4 yıldan önce Gürcistan'daki askeri üslerini boşaltamayacakları şeklinde olmuştur. Gürcistan ile Rusya arasındaki askeri üs gerginliği, Gürcistan'ın NATO'ya yakınlaşması ve 1999 yılında İstanbul'da imzalanan Ortak Güvenlik anlaşmasından sonra belirginleşmiştir. 1999 yılında Gürcü makamları Rus askeri üslerinden duyulan rahatsızlığı açık bir şekilde dile getirerek, Rusya'nın üsleri boşaltmasını istemişlerdi. Moskova yönetimi ise Gürcistan'ın bu taleplerine

[417] ***Evrensel Gazetesi*****,** 12 Kasım 2001.
[418] ***Zaman***, 5 Mart 2002, s. 10.

karşılık her zaman Pankisi Vadisi'nde[419] Çeçen militanların barınması ve güçlerini çekecek yeri hazırlamadığı gibi gerekçeleri ileri sürmüştü. Rusya 10 yıla kadar çekilmeyeceğini de duyurmuştu. Ancak Gürcistan'ın ısrarları üzerine bu ülkedeki askeri teçhizat ve donanımını Ermenistan'ın Gümrü şehrindeki üssüne aktararak hafifletmişti.[420] Moskova, çekilmek için üslerin ABD ve Türkiye gibi üçüncü ülkelerce kullanılmamasını şart koşarken, üslerin varlığı Gürcistan'ın NATO'ya girmesine de engel olmaktadır.[421]

Amerika ise son yıllarda Gürcistan'da yürüttüğü iki önemli askeri eğitim programıyla güçlü ve modern bir Gürcü ordusunun çekirdeğini kurmaya çalışmaktadır. Gürcistan aynı zamanda bugün, 850 kadar askeri personelle Irak'ta koalisyon kuvvetleri içerisinde yer alan ve görev yapan bir ülkedir.[422]

---

[419] Pankisi, Gürcistan'ın kuzeydoğusunda yer alan 34 kilometrelik bir vadidir. Gürcistan'ın kamu gücü olarak çok fazla uzanamadığı bu vadide, Çeçen ve İnguşlarla akraba olan Kistler yaşamaktadır. Kistlerin yanı sıra, Gürcü ve Oset nüfusun da yaşadığı Pankisi, 1999'da Çeçenistan'da savaşın patlak vermesiyle birlikte Çeçen mültecilere ev sahipliği yapmaya başladı. Rusya, bu bölgede mültecilerin dışında çok sayıda Çeçen savaşçının da barındığını iddia ederken, Gürcistan bölgenin denetimi konusunda bir takım zafiyetleri olduğunu kabul etse de, ısrarla Çeçenlerin burada silahlı bir kampa sahip olmadıklarını vurgulamaktadır. Fehim Taştekin, " Büyük Fırtınanın Küçük Vadisi: Pankisi", **Kafkas Vakfı Raporları 3,** İstanbul: Nisan 2002, s. 3-4.

[420] ***Özgür Politika***, 15 Mart 2005.

[421] ***Zaman,*** 19 Nisan 2005, s. 12.

[422] ***Zaman,*** 10 Mayıs 2005, s. 13.

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler, son yıllarda büyük değişimler geçirmiş, II. Dünya savaşından sonra doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılan çift kutuplu siyasi yapının ortadan kalkması ile yeni oluşumlar içerisine girmiştir. Neredeyse yarım yüzyıl süren soğuk savaş döneminde, Gürcistan, SSCB'nin başını çektiği doğu bloğu içerisinde yer alırken, Türkiye ABD'nin önderliğindeki Batı bloğunda yer almıştır. Farklı gruplar içinde bulunmalarının yanı sıra, Gürcistan bu dönemde bağımsız hareket edebilen bir ülke konumunda olmamış ve sınır komşusu Türkiye ile herhangi bir ilişki geliştirememiştir. 1990 sonrasında Türkiye, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan

bağımsız devletlerle ilişkide bulunmuştur. Gelişen ilişkilerde, söz konusu devletlerin bir çoğu ile Türkiye arasında mevcut olan kültürel ve tarihi bağ etkili olmuştur.

Türkiye'nin güneydoğu komşusu Gürcistan Cumhuriyeti de bu tür bağların bulunduğu ülkelerden biridir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti topraklarında, azımsanmayacak ölçüde Gürcü asıllı vatandaş yaşamaktadır. Sadece ortak sınıra sahip olmanın dışındaki bu etkenler, Türkiye ile Gürcistan ilişkilerinin gelişiminde belirleyici olmuştur. 1991'de SSCB'den ayrıldıktan sonra Gürcistan, başta ekonomik ve siyasi olmak üzere bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Gürcistan'da öncelikle, devrik lider Gamsakhurdia taraftarları ile yeni Şevardnadze yönetimi arasında çatışmalar yaşanmış, Gamsakhurdia'nın öldürülmesi ile durum düzelmiştir. Hemen ardından, Gürcistan'a bağlı Abhazya Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Abhazlar ayaklanmış ve Gürcistan için bugün de devam eden bir süreç başlamıştır. Rusya eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki hakimiyetini kaybetmemek için, bu cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı hareketleri destekleme yöntemini Gürcistan üzerinde Abhazlar ile kullanmıştır. Bu durum, yeni geçilen serbest ekonomik sisteme adapte olamamanın getirdiği ekonomik çıkmazlar ile de birleşince, Gürcistan BDT'ye bağlanmak zorunda kalmıştır. Rusya ile görece iyi ilişkiler bundan sonra başlamış, ancak uzun soluklu olmamıştır. Rusya'ya karşı, ABD'nin Gürcistan'ı destekler girişimleri, Kafkaslarda ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarına ulaşmada merkez olarak bu ülkeyi seçmesi, Gürcistan'ın rotasını iyiden iyiye batıya çevirmiştir. İşte bütün bu süreç içerisinde, Türkiye'nin Gürcistan'a yaklaşımını, iki ülkenin de dahil olmak istediği Avrupa dünyası ve yine her iki ülkenin de değişmez müttefik olarak gördüğü ABD ile ilişkiler bağlamında görmek gerekmektedir.

Gürcistan 21. yüzyıla arkasına ABD'nin tam desteğini almış bir yönetim ile başlamıştır. Türkiye Şevardnadze döneminde izlediği politikayı, Saakaşvili yönetimi döneminde de devam ettirecek görünmektedir. Bu politika, her türlü ayrılıkçı hareketlere karşı, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü korumaya ve iki ülke arasındaki ekonomik, kültürel ve askeri ilişkileri mümkün olduğunca geliştirmeye yöneliktir. Türkiye, Gürcistan ile ilişkilerinde özellikle, ABD'nin de başından beri destek verdiği, BTC ham petrol boru hattı projesine öncelik vermektedir. Rusya'yı saf dışı bırakarak

gerçekleştirilen, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye güzergahını izleyecek olan bu hattın, sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, geçtiği ülkelerde iç güvenliğin ve istikrarın mevcut olmasına bağlıdır. Bugün ve enerji ihtiyacının daha fazla artacağı yakın gelecekte, Hazar bölgesi petrollerinin büyük devletler için yeni mücadele alanı olacağı -ve hatta olduğu- görülmektedir. Şu an bölgede sadece Rusya ve ABD arasında görülen çıkar çatışmalarına İran gibi bölge ülkelerinin dışında, bölge dışı diğer güçlerin de katılacağı anlaşılmaktadır. Türkiye bu projede, hattın kara ulaşımının sona ererek, deniz yoluyla dünya pazarlarına taşınacağı çıkış noktasında, önemli bir pozisyonda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hattın geçiş güzergahının kabul edilmesi aşamasından, yapımına kadar ki bütün evrelerinde, büyük çaba sarf etmiştir ve bugün geç de olsa gerçekleşmesinin mutluluğunu yaşamaktadır.

Türkiye için 1990 sonrası bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, cumhuriyet tarihinde ilk defa Orta Asya'daki Türk nüfusu ile irtibat kurarak o bölgede etkin olmak ihtiyacı gündeme gelmiş ve Gürcistan bu anlamda tek geçiş ülkesi olmuştur. Türkiye'nin bu durumda Ermenistan seçeneği yerine Gürcistan'ı tercih etmesi anlaşılır bir durumdur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH.İ.UM. 20.19/13-58
20.19/13.21
Ali Fuat Türkgeldi Tasnifi. 6/66.

Cumhuriyet Arşivi. Belge Fon Kodu: 30. 18. 1.1. Yer No: 4.45.14. Sayı 1338.
Yer No: 3.29.13. Sayı 1042.

TBMM Gizli Celse Zabıtları. 17. 10. 1336. C. I. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi: Sayı 15. Belge: 388. Yıl:1956.
Sayı 26. Belge: 666. Yıl: 1958.
Sayı 48. Belge: 1125. Yıl: 1964.
Sayı 49. Belge: 1149. Yıl: 1964.

Düstur Ter. III. C. 6. Ankara: 1934.

ARAŞTIRMA ESERLER ve MAKALELER

Akarslan, Mediha. **Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk**. İstanbul: Arion Kitabevi, 1995.

Akçora, Ergünöz. **Rusya'nın Kafkasya Siyaseti ve Geçmişten Günümüze Çeçenler**. İstanbul: Turan Yayınları, 1996.

Akgür, Muhsin ve Tezer Palacıoğlu. **Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri**. İstanbul Ticaret Odası. No: 1998/ 5, 1999.

Alatlı, Alev. **Dünya Nöbeti.** I. Basım. İstanbul: Everest Yayınları, Ocak 2005.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995).** C. 1-2. 13. Basım. İstanbul: Alkım Yayınları.

Aslan, Kıyas (hzl.). **Ahıska Türkleri.** Ankara: Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, 1995.

Avcıoğlu, Doğan. **Milli Kurtuluş Tarihi, 1839'dan 1995'e.** C.2. İstanbul: 1993.

B. Baddaley, John. **Ruslar'ın Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil.** S. Özden (çev.).İstanbul: 1995.

Bala, Mirza. "Gürcistan". **İA**. C. IV. s. 841-845.

Bangert, Yvonne. Rusya ve Gürcistan Arasında Sıkışmış Bir Halk: Mesketler. **Kafkasya Yazıları.** Yıl 2. Sayı 5. Sonbahar 1998, s. 129-132.

Bayraktar, Rasim. "Ahıskalılar Açısından Gürcistan'daki Gelişmeler". **Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi**. Sayı 2. İstanbul: Mayıs 2002, s. 10-13.

Bayur, Yusuf Hikmet. **Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti**, C. 1, İstanbul: 1935

Berdzenişvili, Niko ve Simon Canaşia. **Gürcüstan Tarihi**.Hayri Hayrioğlu (çev.).1. Basım. İstanbul: Sorun Yayınları, 1997.

Berkok, İsmail. **Tarihte Kafkasya**. İstanbul, 1958.

Bıyıklıoğlu, Tevfik. "Mondros Mütarekesinde Elviyei Selase İle İlgili Yeni Vesikalar". Ankara:**Belleten.** Sayı 84. C. XXI. 1957. s. 567- 580.

Bice, Hayati. **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Bostan, İdris. "Ahıska". **DİA**. C. I. İstanbul: 1988, s. 526-527.

Budak, Mustafa. **İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika**.1. Basım. İstanbul: Küre Yayınları, 2002.

..... "Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu Hakkındaki Raporu". **Kafkas Araştırmaları.** Sayı IV. İstanbul: 1998, s. 61-107.

Buttanrı, Bilge. **Bölgesel Güç Karadeniz**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

Canaşia, S- Berdzenişvili, N. "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz". **Tarih Ve Toplum**. Sayı 46. C. 8. Ekim 1987. s. 49- 52.

Caşın, Mesut. "1921 Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının Çağdaş Türk Dış Politikasındaki Önemi". **Jeopolitik.** Yıl 1. Sayı 2. Bahar 2002, s. 51-76.

Cebesoy, Ali Fuat. **Moskova Hatıraları**. İstanbul: Vatan Neşriyat, 1955.

Cohen, Ariel, " Rusya ve Komşuları, ABD'nin Avrasya Politikasının Oluşturulması", Hilal Özdağ (çev.). **Avrasya Dosyası**. C. 1. Sayı 1. 1994, s. 56-71.

Cornell, Svante E. " Kafkasya ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar". Yılmaz Tezkan (çev.). **Kafkas Vakfı.** Şubat- Mart 2002, s. 18-22.

Çiloğlu, Fahrettin.(hzl.) **Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**. İstanbul: Sinatle Yayınları, 1998.

....."Gürcistan-Türkiye İlişkilerinin Son Dört Yılı".**Çveneburi Dergisi**. Sayı 11-12. Eylül-Aralık 1994, s.37-39.

..... "İstanbul Ansiklopedisi'nde Gürcüler". **Çveneburi Dergisi.** Sayı 8-9. Mart-Haziran 1994, s.28.

..... "Bir Etnik Grup Olarak Türkiye'de Gürcüler". **Birikim Dergisi**. Sayı 71- 72. C. 5. 1995, s. 125-127.

..... **Gürcülerin Tarihi**. 1. Basım. İstanbul: Ant Yayınları, 1993.

D'allesio, Eugenio Dallegio. **İstanbul Gürcüleri.** Fahrettin Çiloğlu (çev.). İstanbul: Sinatle Yayınları, 2003.

Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik- Türkiye'nin Uluslar Arası Konumu.** 17. Basım. İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

Dayı, S. Esin. **Elviye-i Selase'de (Kars- Ardahan- Batum) Milli Teşkilatlanma**. Kültür Eğitim Vakfı Yayınları.

Demir, Abdullah.**Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998.

Demir, Ali Faik. **Türk Dış Politikası Perspektifinde Güney Kafkasya**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.

Deringil, Selim. **Denge Oyunu.** 2. basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Dilan, Hasan Berke. **Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923- 1939).** I. Basım. İstanbul: 1998.

Duran, Tülay. "Bolşeviklerin Batılılarla İlk Diplomatik İlişkileri, Brest Litovsk Anlaşması ve Türkiye". **Belgelerle Türk Tarihi.** Sayı 38. İstanbul: 1970, s.13-14.

Economist Intelligence Unit. The Economist Country Profile 2003, Georgia.

Emecen, Feridun. "Çıldır Eyaleti". **DİA**. C. 8. İstanbul: 1993. s. 300-301.

Erim, Nihat. **Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları, Devletlerarası Hukuki ve Siyasi Tarih Metinleri**.C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953.

Glenn, E. Curtis (Edt.). **Armenia, Azerbaijan, and Georgia Country Studies.** Maryland: 1995.

Gökçe, Cemal. **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti.** İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1979.

Gökdemir, A. Ender. **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.

..... "Aras Türk Hükümeti (3 Kasım 1918- 30 Kasım 1918)". **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi**. İstanbul: İÜ, 23-28 Eylül 1985, s. 237-243.

Grigoriantz, Alexandre. **Kafkasya Halkları, Tarihi ve Etnografik Bir Sentez.** Doğan Yurdakul (çev.). 2. Basım. İstanbul: Sabah Kitapları, 2000.

Güney Kafkasya'nın Dünü, Bugünü, Yarını. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları,1993.

Gürses, Emin. "Kafkasya'da Uluslar Arası Rekabet".**Avrasya Dosyası**. C. 7. Sayı 1. s. 250-273.

Gürün, Kamuran. **Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953).** Ankara: TTK, 1991.

İnan, Kamran. " Rusya'nın Kafkasya Politikası". **Avrasya Dosyası.** C. 1. Sayı 1. 1994, s. 26-71.

İsmetzade, Doktor Mehmet Arif. **Gürcü Köyleri**. İstanbul: Sinatle Yayınları, 2002.

İstanbul Ticaret Odası Ticari Dokümantasyon Şubesi. 5 Mayıs 2003.

Kafesoğlu, İbrahim. **Selçuklu Tarihi.** İstanbul: 1972.

Kalafat, Yaşar. Azerbaycan- İran Bağlamında. **Avrasya Dosyası**. Azerbaycan Özel. C. 7. Sayı 1. İlkbahar 2001.

Karabekir, Kazım. **İstiklal Harbimiz.** C. 2- 3. İstanbul: 1996

..... **İstiklal Harbimizin Esasları.** İstanbul: Emre Yayınları,1995.

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi.** C. VIII. Ankara: 1988.

Karpat, Kemal H. **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin."Cenubu-Garbi Kafkas Cumhuriyeti(Kars Milli Şura Hükümeti)". **Türk Kültürü Dergisi**. Sayı 72, 1968, s. 948-968.

..... "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler". **Belleten**. C. XLVIII. Sayı 189-190. Ocak-Nisan 1984, s.109-144.

Kostava, Davit. "Rusya'nın Kafkasya Politikası I". ***Çveneburi***. Sayı 8-9. Mart- Haziran 1994.

Kun, T.Halasi. "Kafkasya (Etnik- Tarihi Bir Araştırma)". Süreyya Ülker (çev.). **Kuzey Kafkasya**.Yıl 15. Sayı 83-84,1991, s. 45-51.

Kurat, Akdes Nimet. **Rusya Tarihi**. Ankara: TTK, 1948.

..... "Üç Sancak Kars, Batum, Ardahan". **Türk Yurdu**. Mart 1970. C. 7. s.25-28.

Lang, David Marshall. **Gürcüler**. Neşenur Domaniç (çev.). 1. Basım. İstanbul: Ceylan Yayıncılık, 1997.

.....**A Modern History of Soviet Georgia**. New York:Grove Press, 1962.

Magnarella, Paul J. **Bir Köyün Serüveni.** Nurettin Elhüseyni (çev.). İstanbul: Sinatle Yayınları, 1997.

Merçil, Erdoğan. **Gürcistan Tarihi, Eski Çağlardan 1212'ye Kadar**. Ankara: 2003.

Mert, Okan. **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**.1. Basım.İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

Nur, Rıza. **Moskova- Sakarya Hatıraları**. 2. Basım. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.

Nutuk. İsmet Zeki Eyüboğlu (hzl.). 2. Basım. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999.

O'Ballance, Edgar. **Wars in the Caucasus (1990- 1995).** Houndmills: Mac Millan Press, 1997.

Okçu, Yahya. **Türk- Rus Mücadelesi Tarihi**. Ankara: Yeni Matbaa, 1949.

Özdemir, Yavuz. **Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü (Sarıkamış Harekatı),** Erzurum: Erzurum Kalkınma Vakfı Yayınları, 2003.

Özdenoğlu, Hikmet.(hzl.) **Gürcistan Ülke Raporu.** Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları, 1998.

Özkan, Ahmet. "Gürcüstan Tarihi". **Kafkasya Yazıları**. Yıl. 1. Sayı 2, 1997, s. 73-75.

Öztoprak, İzzet. **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**. Ankara: TTK, 1989.

Pala, Cenk. "Hazar Boru Hatları, Baku-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Gelişimi". **Avrasya Dosyası.** C. 7. Sayı 4. Kış 2001-2002.

Rusya Federasyonundaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye. **Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı**. İstanbul. 1995.

Saray, Mehmet. "Gürcistan ve Gürcüler". **Kafkas Araştırmaları**. Sayı III: İstanbul: 1997, s. 1-27.

..... **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi.** 2. Basım. Ankara: TTK, 1999.

Saydam, Abdullah. **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856- 1876).** Ankara: TTK, 1997.

Sevim, Ali ve Yaşar Yücel. **Türkiye Tarihi.** Ankara: 1990.

Sonyel, Selahi R. **Türk Kurtuluş savaşı ve Dış Politika I**. 3. Basım.Ankara: TTK, 1995.

Soysal, İsmail. **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920- 1945).** Ankara: TTK, 1989.

.....**Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz.** İstanbul: 1993.

Sürmeli, Serpil. **Türk- Gürcü İlişkileri (1918- 1921).** Ankara: Divan Yayıncılık, 2001.

Şahin, Enis. **Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917- 1918).** Ankara: TTK, 2002.

Şahin, Murat. "Transkafkasya Siyasi Coğrafyasında Etnik Dağılımın Etkileri". **Avrasya Etütleri**. Sayı 19, 2001, s. 33-49.

Şamsutdinov, A. M. **Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi**. Ataol Behramoğlu (çev.). 1. Basım. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999.

Şevket, Mufti (Habjoka). "İmparatorlukların Kafkasya Rekabeti". **Kafkasya Yazıları**. Yıl. 2. Sayı 4,1998, s. 18-21.

Şimşir, Bilal. **Malta Sürgünleri**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.

Tanör, Bülent. "Siyasal Tarih (1980- 1995)". **Türkiye Tarihi**. C. 5. İstanbul: Cem Yayınları, 2000, s. 23-103.

..... **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918- 1920).** İstanbul: 1998.

Tansel, Selahattin. **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974.

Taştekin, Fehim. "Büyük Fırtınanın Küçük Vadisi: Pankisi". **Kafkas Vakfı Raporları 3.** İstanbul: Nisan 2002, s. 3- 18.

Tengirşek, Yusuf Kemal. **Vatan Hizmetinde**. İstanbul: 1967.

Uçarol, Rifat. **Siyasi Tarih (1789- 1994).** 4. Basım İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Uluçay, Çağatay. **İlk Müslüman Türk Devletleri**. İstanbul: 1965.

Uran, Hilmi. **Hatıralarım**. Ankara: TTK, 1959.

Uravelli, Orhan. (drl.) "Ahıska Türkleri ve Bölgenin Tarihi". **Ahıskalılar Vakfı**. İstanbul: Haziran 2001, s. 8-10.

Uysal, Mehmet. (hzl.) **Güney Kafkasya'nın Dünü- Bugünü- Yarını**. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi.** C. III. Ankara: 1988.

Yanar, Savaş. **Türk Rus İlişkilerinde Gizli Güç; Kafkasya.** İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

Yel, Selma. **Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri.** Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.

Yerasimos, Stefanos. **Milliyetler ve Sınırlar (Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu).** 5. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Yüceer, Nasır, **I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı.** Ankara: 1996.

TEZLER

Sancak, Kadir. **Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri.** Yüksek Lisans Tezi. MÜ Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslar Arası İlişkiler Ana Bilim Dalı. İstanbul: 2000.

Şahin, Murat. **Gürcistan'ın Siyasi Coğrafyası.** Yüksek Lisans Tezi. İÜ Sosyal Bilgiler Enstitüsü. Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı. İstanbul: 1999.

Özen, Arslan. **Turkısh Investment In Georgıa,** Supervısor Assoc. Prof. Dr. İsmail Özsoy. Tbılsı: Internatıonal Black Sea Unıversıty Faculty of Economıcs and Admınıstratıve Scıences Department of Busıness Admınıstratıon, 2002.

GAZETELER

Cumhuriyet
Evrensel
Hürriyet
Milliyet
Ortadoğu
Resmi Gazete
Tevhid-i Efkar
Yeni Mesaj
Yeni Şafak
Yeni Yüzyıl
Zaman

İNTERNET KAYNAKLARI

www.enerji.gov.tr, 20 Temmuz 2005. [1]
www.ihracatdunyasi.com / guncel38.html-16k
www. google.com.tr, Uluslar Arası Ekonomik Sorunlar Dergisi'nden alıntı, 27 Ekim 2004.
www.google.com.tr, 4 Haziran 2005.
http://www.dlh.gov.tr/home/dy_turgur.html
semih@cnnturk.com.tr
www.botas.gov.tr, 20 Temmuz 2005.
www.borusan.com.tr, 20 Temmuz 2005
www.ihracatdunyasi.com

EKLER